ALEXANDR SERGEJEVIČ PUŠKIN

Kapitánská dcerka

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Alexandr Sergejevič Puškin

Chraň si čest od mládí.
– Přísloví

Kapitola první. Seržant gardy

„Ten by byl zítra kapitánem gardy.“
„To není třeba; ať v armádě slouží.“
„To dobře řečeno! Ať se trochu otuží…“
. . . . . .
„A kdo je jeho otec?“
– Kňažnin

Můj otec Andrej Petrovič Griněv sloužil v mládí u hraběte Münnicha a odešel do výslužby jako premiérmajor roku sedmnáct set… Od té doby žil ve své simbirské vesnici, kde se také oženil se slečnou Avdoťjou Vasiljevnou J., dcerou chudého tamějšího šlechtice. Bylo nás devět dětí. Všichni moji bratři a sestry zemřeli v útlém věku.

Matka mnou byla teprve těhotná, a už jsem byl zapsán jako seržant do Semjonovského pluku, z milosti majora gardy knížete B., našeho blízkého příbuzného. Kdyby matka proti všemu očekávání porodila dceru, otec by tam, kam bylo třeba, ohlásil smrt seržanta, který se nedostavil, a tím by to skončilo. Až do ukončení studií jsem byl veden jako na dovolené. Tehdy se děti nevychovávaly tak jako dnes. Od pěti let mě svěřili do rukou podkonímu Saveljičovi, kterého mi za střízlivé chování přidělili za vychovatele. Pod jeho dohledem jsem se, když mi šel dvanáctý rok, naučil číst a psát rusky a uměl jsem velmi rozumně posoudit vlastnosti chrtího psa. V té době mi otec najal Francouze, monsieur Beaupré, kterého si objednali z Moskvy zároveň s roční zásobou vína a provensálského oleje. Saveljičovi se jeho příjezd ani tro-

chu nelíbil. „Chvála Bohu," bručel si pro sebe, „dítě je, myslím, umyté, učesané, najedené. K čemu utrácet peníze navíc a najímat musjé, jako by nebylo vlastních lidí!"

Beaupré byl ve své vlasti holičem, pak vojákem v Prusku, a pak přijel do Ruska pour être outchitel, aniž příliš chápal význam toho slova. Byl to dobrák, ale lehkomyslný a nevázaný až do krajnosti. Jeho hlavní slabostí byla vášeň pro něžné pohlaví; za své něžnosti často dostával herdy, nad kterými pak celé dny naříkal. Kromě toho nebyl, jak sám říkal, ani *nepřítelem lahve*, to jest, po rusku řečeno, rád si přihnul víc, než měl. Ale protože se u nás víno podávalo jen k obědu, a to jen po skleničce, a učitele přitom obvykle vynechávali, můj Beaupré si velmi brzy zvykl na ruskou kořalku a dokonce jí začal dávat přednost před víny své vlasti, protože je pro žaludek nesrovnatelně prospěšnější. Hned jsme si porozuměli, a přestože byl podle smlouvy povinen učit mě *francouzsky, německy a všem vědám*, raději se rychle naučil ode mne nějak žvatlat rusky – a pak se už každý z nás věnoval svým věcem. Žili jsme jako jedna duše. Jiného mentora jsem si ani nepřál. Brzy nás však osud rozdělil, a stalo se to takhle:

Pradlena Palaška, tlustá, od neštovic poďobaná holka, a jednooká kravařka Akulka se jednou nějak domluvily, že se matce současně vrhnou k nohám, přiznají se ke své hříšné slabosti a s pláčem si postěžují na musjé, který zneužil jejich nezkušenosti. Matka v takových věcech nežertovala a postěžovala si otci. U něj byl soud krátký. Hned si dal zavolat toho lumpa Francouze. Řekli mu, že musjé mi právě dává hodinu. Otec šel do mého pokoje. Beaupré v tu chvíli spal na posteli spánkem neviňátka. Já byl zaměstnán prací. Je třeba vědět, že mi z Moskvy objednali zeměpisnou mapu. Visela na stěně, k ničemu se nepoužívala a už dávno mě lákala svou šířkou a jakostí papíru. Rozhodl jsem se udělat z ní draka, využil jsem toho, že Beaupré spí, a dal se do práce. Otec vešel právě ve chvíli, kdy jsem k mysu Dobré naděje přidělával ocas z lýka. Když viděl moje zeměpisná cvičení, zatahal mě

za ucho, pak přiběhl k Beauprému, velmi neohleduplně ho probudil a začal ho zasypávat výčitkami. Beaupré se ve zmatku pokusil vstát, ale nemohl: nešťastný Francouz byl namol opilý. Sedm hříchů, jeden trest. Otec ho za límec zvedl z postele, vystrčil ze dveří a ještě téhož dne ho vyhnal ze dvora, k nepopsatelné radosti Saveljičově. Tím moje vychování skončilo.

Žil jsem jako nedouk, honil holuby a s kluky od čeledi skákal přes kozu. Mezitím mi bylo šestnáct let. Tu se můj osud změnil.

Jednoho podzimu vařila matka v salonu zavařeninu na medu a já se olizoval a koukal na kypějící pěnu. Otec četl u okna Dvorní kalendář, který každý rok dostával. Ta kniha na něj vždycky silně působila: nikdy ji nepročítal bez zvláštního zaujetí a četba v něm pokaždé vyvolávala podivuhodný příval žluči. Matka, která znala nazpaměť všechny jeho zvyky a zvyklosti, se vždycky snažila tu nešťastnou knihu zastrčit co nejdál, a tak se mu Dvorní kalendář někdy celé měsíce nedostal na oči. Zato když ho náhodou našel, nepustil ho pak třeba celé hodiny z ruky. Otec tedy četl Dvorní kalendář, občas pokrčil rameny a polohlasem opakoval: „Generálporučík!... U mě v rotě byl seržantem!... Rytíř obou ruských řádů!... A není to tak dávno, co jsme...“ Nakonec otec mrštil kalendářem na pohovku a pohroužil se do zamyšlení, které nevěstilo nic dobrého.

Najednou se obrátil k matce: „Avdoťjo Vasiljevno, kolik je vlastně Petrušovi let?“

„Inu, teď mu jde sedmnáctý rok,“ odpověděla matka. „Petruša se narodil právě v tom roce, kdy teta Nastasja Gerasimovna oslepla na jedno oko, a ještě když...“

„Dobrá,“ přerušil ji otec, „je čas poslat ho do služby. Už dost toho běhání po děvečkách a lezení na holubníky.“

Myšlenka na brzké odloučení mnou matku tak zasáhla, že upustila lžíci do kastrůlku a po tváři jí začaly téct slzy. Naproti tomu moje nadšení se dá těžko popsat. Myšlenka na službu mi splývala s myšlenkami

na svobodu a na radovánky petrohradského života. Představoval jsem si sebe jako důstojníka gardy, což bylo podle mého mínění vrcholem lidského blaha.

Otec nerad měnil své úmysly a nerad odkládal jejich provedení. Den mého odjezdu byl určen. Den předtím otec oznámil, že chce po mně poslat dopis mému budoucímu představenému, a poručil si pero a papír.

„Nezapomeň, Andreji Petroviči," řekla matka, „pozdravovat i ode mne knížete B. a napsat, že prý doufám, že Petrušu neopustí svou přízní."

„Jaký nesmysl!" odpověděl otec a zamračil se. „Proč bych měl psát knížeti B.?"

„Vždyť jsi řekl, že ráčíš psát Petrušovu představenému."

„No a co má být?"

„Vždyť Petrušův představený je kníže B. Petruša je přece zapsán v Semjonovském pluku."

„Zapsán! A co je mi po tom, že je zapsán? Petruša do Petrohradu nepojede. Co se naučí, když bude sloužit v Petrohradě? Rozhazovat a flámovat? Ne, ať slouží v armádě, ať se nadře, ať si přičichne k prachu a ať je z něj voják, a ne darmošlap. Zapsán u gardy! Kde má pasport? Dej ho sem."

Matka vyhledala můj pas, který měla uložený v truhličce spolu s košilkou, ve které mě křtili, a třesoucí se rukou ho podala otci. Otec ho pozorně přečetl, položil před sebe na stůl a začal psát svůj dopis.

Trápila mě zvědavost: kam mě to posílají, když ne do Petrohradu? Nespouštěl jsem oči z otcova pera, které se pohybovalo dost pomalu. Konečně dopsal, zapečetil dopis do jedné obálky s pasem, sundal brýle, zavolal si mě a řekl: „Tady máš dopis Andreji Karloviči R., mému starému kamarádovi a příteli. Pojedeš do Orenburgu a budeš sloužit pod jeho velením."

Všechny moje skvělé naděje se tedy zhroutily! Místo veselého petrohradského života mě čekala nuda v kraji zapadlém a vzdáleném. Služba, na kterou jsem ještě před chvílí myslel s takovým nadšením, mi teď připadala jako těžké neštěstí. Ale nedalo se nic namítat. Druhý den ráno přistavili před zápraží cestovní kibitku; naložili do ní kufr, schránku s čajovým nádobím a uzly se žemlemi a pirohy, poslední projevy domácího rozmazlování. Rodiče mi dali požehnání. Otec mi řekl: „Sbohem, Petře. Služ věrně tomu, komu přísaháš; poslouchej představené; o jejich přízeň se nepachti; do služby se necpi a služby se nevyhýbej; a pamatuj na přísloví: šetři šaty, dokud jsou nové, a čest, dokud jsi mladý.“ Matka mi v slzách kladla na srdce, abych dbal na své zdraví, a Saveljičovi, aby na dítě dával pozor. Oblékli mi zaječí kožíšek a navrch liščí kožich. Sedl jsem se Saveljičem do kibitky a vydal se na cestu, celý zalitý slzami.

Ještě téže noci jsem přijel do Simbirska, kde jsem měl den a noc zůstat a nakoupit potřebné věci, což bylo svěřeno Saveljičovi. Ubytoval jsem se v hostinci. Saveljič se od rána vydal po krámech. Když už mě nebavilo koukat z okna do zablácené uličky, šel jsem se potulovat po všech místnostech. V kulečníkovém sále jsem uviděl vysokého pána, asi pětatřicetiletého, s dlouhým černým knírem, v županě, s tágem v ruce a s dýmkou v zubech. Hrál s markérem, který za každou výhru vypil skleničku vodky a za každou prohru musel po čtyřech vlézt pod kulečník. Začal jsem se jejich hře dívat. Čím déle trvala, tím častější byly procházky po čtyřech, až nakonec markér pod kulečníkem zůstal. Pán nad ním pronesl několik silných výrazů, jakousi pohřební řeč, a nabídl mi, abych si s ním zahrál partii. Odmítl jsem, protože jsem neuměl. To se mu zřejmě zdálo divné. Podíval se na mě skoro soucitně; přesto jsme se dali do řeči. Dozvěděl jsem se, že se jmenuje Ivan Ivanovič Zurin, že je rytmistrem jistého husarského pluku a v Simbirsku přebírá rekruty, a že bydlí v hostinci. Zurin mě pozval, abych s ním poobědval, co dům dal, po vojácku. Ochotně jsem přijal. Sedli

jsme ke stolu. Zurin hodně pil a nabízel i mně a říkal, že si musím zvykat na službu; vyprávěl mi vojenské historky, nad kterými jsem se smíchy div neválel, a od stolu jsme vstávali jako nejlepší přátelé. Tu se nabídl, že mě naučí hrát kulečník. „To," říkal, „je pro našince vojáka nezbytné. Na pochodu třeba přijdeš do městečka – a co, prosím tě, budeš dělat? Pořád přece nebudeš mlátit židy. Chtě nechtě zajdeš do hostince a začneš hrát kulečník; a k tomu je potřeba umět hrát!" Byl jsem naprosto přesvědčen a s velkou pílí jsem se dal do učení. Zurin mě hlasitě povzbuzoval, divil se mým rychlým pokrokům a po několika lekcích mi navrhl, abychom hráli o peníze, po groši, ne kvůli výhře, ale jen tak, abychom nehráli zadarmo, což je prý ten nejhorší zvyk. Svolil jsem i k tomu a Zurin si dal přinést punč a přemluvil mě, abych ho ochutnal, a opakoval, že si musím zvykat na službu; a bez punče, co je to za službu! Poslechl jsem ho. Naše hra mezitím pokračovala. Čím častěji jsem upíjel ze své sklenice, tím jsem byl smělejší. Koule mi každou chvíli létaly přes mantinel; rozčiloval jsem se, nadával markérovi, který počítal bůhví jak, každou hodinou jsem zvyšoval sázky, zkrátka choval jsem se jako kluk, který se utrhl ze řetězu. Čas zatím nepozorovaně utekl. Zurin se podíval na hodinky, odložil tágo a oznámil mi, že jsem prohrál sto rublů. To mě trochu zarazilo. Peníze měl u sebe Saveljič. Začal jsem se omlouvat. Zurin mě přerušil: „Ale prosím tě! Neráčej si dělat starosti. Můžu i počkat, a zatím pojedeme k Arinušce."

Co naděláte? Den jsem skončil stejně prostopášně, jak jsem ho začal. Povečeřeli jsme u Arinušky. Zurin mi každou chvíli doléval a opakoval, že si musím zvykat na službu. Když jsem vstal od stolu, sotva jsem se držel na nohou; o půlnoci mě Zurin odvezl do hostince.

Saveljič nás čekal na zápraží. Když uviděl nepochybné známky mé horlivosti ve službě, vyjekl. „Co se to s tebou, pane, stalo?" řekl žalostným hlasem. „Kde ses tak naložil? Ach, Pane Bože! Takový hřích tu ještě nikdy nebyl!" – „Mlč, dědku!" odpověděl jsem mu a zakoktal se. „Ty jsi asi opilý, jdi spát… a ulož mě."

Druhý den jsem se probudil s bolestí hlavy a matně jsem si vybavoval včerejší události. Moje úvahy přerušil Saveljič, který ke mně vešel s šálkem čaje. „Brzo, Petře Andrejiči," řekl mi a kroutil hlavou, „brzo začínáš hýřit. A po kom ses to jen vrhl? Tatínek ani dědeček myslím nikdy pijani nebyli; o mamince ani nemluvě: jakživa kromě kvasu nic do úst neráčila vzít. A kdo za všechno může? Ten prokletý musjé. Pořád, to víš, odbíhal za Antipjevnou: ‚Madam, že vu pri, vodkju.' Tady máš to že vu pri! Co naplat, dobře tě poučil, psí syn. A copak bylo třeba najímat za vychovatele nekřtěňáka, jako by pán neměl svých vlastních lidí!"

Styděl jsem se. Odvrátil jsem se a řekl jsem mu: „Jdi pryč, Saveljiči; čaj nechci." Ale Saveljiče bylo těžké zarazit, když se pustil do kázání. „No vidíš, Petře Andrejiči, jak to chodí, když se flámuje. Hlavička je těžká a jíst se nechce. Člověk, který pije, není k ničemu... Vypij si okurkový nálev s medem, ale nejlepší by bylo spravit se půlskleničkou kořalky. Nemám ti nalít?"

Tu vešel chlapec a podal mi lístek od Ivana Ivanoviče Zurina. Rozložil jsem ho a přečetl tyto řádky:

„Milý Petře Andrejeviči, pošli mi prosím po mém chlapci těch sto rublů, které jsi mi včera prohrál. Peníze nutně potřebuji.

„Hotový k službám

„*Ivan Zurin*"

Nedalo se nic dělat. Nasadil jsem lhostejný výraz, obrátil jsem se k Saveljičovi, který byl *mých peněz, prádla i záležitostí správce*, a poručil mu, aby chlapci dal sto rublů. „Cože! A proč?" zeptal se užaslý Saveljič. „Dlužím mu je," odpověděl jsem se vší možnou chladností. „Dlužíš!" namítl Saveljič, čím dál tím víc ohromený. „A kdy, pane, ses mu stihl zadlužit? Tady něco není v pořádku. Jak chceš, pane, ale peníze nevydám."

Pomyslel jsem si, že jestli v této rozhodující chvíli toho umíněného starce nepřemůžu, bude pro mě později těžké vymanit se z jeho po-

ručnictví. Hrdě jsem se na něj podíval a řekl: „Já jsem tvůj pán a ty jsi můj sluha. Peníze jsou moje. Prohrál jsem je, protože se mi tak zachtělo. A tobě radím, abys nemudroval a dělal, co se ti poroučí."

Saveljiče moje slova tak zasáhla, že spráskl ruce a zůstal stát jako solný sloup. „Co tu stojíš!" křikl jsem zlostně. Saveljič se rozplakal. „Panáčku Petře Andrejiči," řekl roztřeseným hlasem, „neumoř mě žalem. Světlo moje! Poslechni mě starého: napiš tomu loupežníkovi, že sis zažertoval, že my takové peníze ani nemáme. Sto rublů! Bože milostivý! Řekni, že ti rodiče přísně zakázali hrát, leda tak o oříšky..." – „Přestaň žvanit," přerušil jsem ho přísně, „dej sem peníze, nebo tě vyženu za krk."

Saveljič se na mě podíval s hlubokým zármutkem a šel pro můj dluh. Bylo mi toho ubohého starce líto; ale chtěl jsem se utrhnout na svobodu a dokázat, že už nejsem dítě. Peníze byly Zurinovi doručeny. Saveljič pospíchal, aby mě z toho prokletého hostince odvezl. Přišel se zprávou, že koně jsou připravení. S neklidným svědomím a s tichou lítostí jsem odjel ze Simbirska, aniž jsem se rozloučil se svým učitelem a aniž jsem pomyslel, že se s ním ještě někdy uvidím.

Kapitola druhá. Průvodce

Strano moje, stranko,
strano neznámá!
Což jsem k tobě nepřišel sám,
což mě dobrý koník nezavezl?
Zavedla mě, mládence dobrého,
čilost a mladecká bujnost
a chmelíček z krčmy.
– Stará píseň

Moje úvahy na cestě nebyly příliš příjemné. Prohra byla na tehdejší ceny nemalá. V duchu jsem si musel přiznat, že jsem se v simbirském hostinci choval hloupě, a cítil jsem se vůči Saveljičovi provinile. To všechno mě trápilo. Stařec seděl zachmuřeně na kozlíku, odvrácený ode mne, a mlčel, jen občas si pokašlával. Chtěl jsem se s ním za každou cenu usmířit a nevěděl jsem, jak začít. Nakonec jsem mu řekl: „No tak, no tak, Saveljiči! Už toho nech, usmiřme se, je to moje vina; sám vidím, že je to moje vina. Včera jsem vyváděl a tebe jsem zbytečně urazil. Slibuju, že se budu napříště chovat rozumněji a poslouchat tě. No tak, nezlob se; usmiřme se."

„Ech, panáčku Petře Andrejiči!" odpověděl s hlubokým povzdechem. „Já se zlobím sám na sebe; já sám za všechno můžu. Jak jsem tě jen mohl nechat samotného v hostinci! Co naplat? Hřích mě svedl: napadlo mě zaskočit ke kostelníkové, navštívit kmotru. A tak to dopa-

dlo: šel jsem za kmotrou, a dostal se do šatlavy. Neštěstí, a je to!... Jak se ukážu pánům na oči? Co řeknou, až se dozvědí, že dítě pije a hraje."

Abych ubohého Saveljiče utěšil, dal jsem mu slovo, že napříště bez jeho souhlasu nevydám ani kopějku. Pomalu se uklidnil, i když si ještě občas pro sebe bručel a kroutil hlavou: „Sto rublů! To není jen tak!"

Blížil jsem se k místu svého určení. Kolem mě se prostíraly smutné pustiny, rozbrázděné pahorky a strženinami. Všechno bylo pokryté sněhem. Slunce zapadalo. Kibitka jela po úzké cestě, nebo přesněji po stopě, kterou vyjely selské saně. Najednou se vozka začal ohlížet stranou, nakonec smekl čepici, obrátil se ke mně a řekl:

„Pane, neporučíš, abychom se vrátili?"

„A proč?"

„Počasí je nejisté: vítr se trochu zvedá; vidíš, jak smetá prašan."

„No a co se stane!"

„A vidíš tamhle něco?" Vozka ukázal bičem na východ.

„Nic nevidím, jen bílou step a jasné nebe."

„Ale tamhle – tamhle: ten obláček."

Opravdu jsem uviděl na obzoru bílý obláček, který jsem napřed považoval za vzdálený pahorek. Vozka mi vysvětlil, že obláček věstí vánici.

Slyšel jsem o tamějších metelicích a věděl jsem, že jimi bývaly zaváté celé karavany povozů. Saveljič se přidal k mínění vozky a radil vrátit se. Ale vítr se mi nezdál silný; doufal jsem, že dojedu včas k příští stanici, a poručil jsem jet rychleji.

Vozka pobídl koně do cvalu; ale pořád se ohlížel na východ. Koně běželi svorně. Vítr zatím každou hodinou sílil. Obláček se změnil v bílý mrak, který se těžce zvedal, rostl a postupně zakrýval nebe. Začal padat drobný sníh – a najednou se sypal ve vločkách. Vítr zavyl; strhla se metelice. V jediném okamžiku se tmavé nebe smísilo se sněhovým mořem. Všechno zmizelo. „No, pane," vykřikl vozka, „je zle: vánice!"...

Vyhlédl jsem z kibitky: všude byla tma a vichr. Vítr vyl s tak zuřivou výrazností, že se zdál živý; sníh zasypával mě i Saveljiče; koně šli krokem – a brzy zastavili. „Proč nejedeš?“ zeptal jsem se netrpělivě vozky. „A kam jet?“ odpověděl a slézal z kozlíku. „Už tak jsme zajeli bůhvíkam: cesta žádná a všude kolem tma.“ Začal jsem mu nadávat. Saveljič se ho zastal. „A proč jsi taky nechtěl poslechnout,“ říkal zlostně, „vrátil by ses do zájezdního hostince, napil by ses čaje, vyspal by ses do rána, bouře by se utišila a jeli bychom dál. A kam vlastně spěcháme? Ještě kdybychom jeli na svatbu!“ Saveljič měl pravdu. Nedalo se nic dělat. Sníh se jen sypal. U kibitky rostla závěj. Koně stáli se svěšenými hlavami a občas se otřásli. Vozka chodil kolem a z dlouhé chvíle spravoval postroje. Saveljič bručel; já se díval na všechny strany a doufal, že uvidím aspoň náznak obydlí nebo cesty, ale nemohl jsem rozeznat nic než kalné víření metelice… Najednou jsem uviděl něco černého. „Hej, vozko!“ zavolal jsem. „Podívej se: co se to tam černá?“ Vozka se začal pozorně dívat. „Bůh ví, pane,“ řekl a sedal si na své místo, „vůz to není, strom to není, a zdá se, že se to hýbe. Nejspíš bud vlk, nebo člověk.“

Poručil jsem jet k té neznámé věci, která se nám hned začala blížit naproti. Za dvě minuty jsme dojeli k nějakému člověku.

„Hej, dobrý člověče!“ zavolal na něj vozka. „Řekni, nevíš, kde je cesta?“

„Cesta je tady; stojím na pevném pruhu,“ odpověděl pocestný, „ale co je to platné?“

„Poslyš, mužíku,“ řekl jsem mu, „znáš tenhle kraj? Troufneš si dovést mě na nocleh?“

„Kraj znám,“ odpověděl pocestný, „chvála Bohu, schozený a sjezděný křížem krážem. Jenže vidíš, jaké je počasí: hned člověk sejde z cesty. Lepší je zastavit tady a přečkat to, třeba se vánice utiší a nebe vyjasní: pak najdeme cestu podle hvězd.“

Jeho klid mi dodal odvahy. Už jsem se rozhodl, že se odevzdám do vůle Boží a přenocuju uprostřed stepi, když tu si pocestný hbitě sedl na kozlík a řekl vozkovi: „No, chvála Bohu, obydlí je nedaleko; zahni doprava a jeď."

„A proč bych měl jet doprava?" zeptal se vozka nevrle. „Kde vidíš cestu? To se ví: koně cizí, chomout ne tvůj, jen pobízej a nestůj." Zdálo se mi, že vozka má pravdu. „Opravdu," řekl jsem, „proč si myslíš, že je obydlí nedaleko?" – „Protože odtamtud zavál vítr," odpověděl pocestný, „a já cítím, že zavanulo kouřem; to bude vesnice blízko." Jeho bystrost a jemnost čichu mě ohromily. Poručil jsem vozkovi jet. Koně těžce šlapali hlubokým sněhem. Kibitka se pomalu posouvala, chvíli najížděla na závěj, chvíli se propadala do strže a převalovala se hned na jednu, hned na druhou stranu. Podobalo se to plavbě lodi po rozbouřeném moři. Saveljič vzdychal a každou chvíli do mě strkal. Spustil jsem rohož, zachumlal se do kožichu a zdřímnul, ukolébán zpěvem bouře a houpáním pomalé jízdy.

Zdál se mi sen, na který jsem nikdy nedokázal zapomenout a ve kterém dodnes vidím cosi prorockého, když s ním srovnávám podivné okolnosti svého života. Čtenář mi to promine: nejspíš ze zkušenosti ví, jak je člověku vlastní oddávat se pověrčivosti, navzdory všemu možnému pohrdání předsudky.

Byl jsem v tom stavu smyslů a duše, kdy skutečnost ustupuje snění a splývá s ním v nejasných viděních prvního spánku. Zdálo se mi, že vánice ještě zuří a že dosud bloudíme po sněžné pustině… Najednou jsem uviděl bránu a vjel jsem na panský dvůr našeho statku. Moje první myšlenka byla obava, aby se na mě otec nerozhněval za nechtěný návrat pod rodičovskou střechu a nepokládal ho za úmyslnou neposlušnost. Neklidně jsem vyskočil z kibitky a vidím: matka mě vítá na zápraží s výrazem hlubokého zármutku. „Tiše," říká mi, „otec je nemocný na smrt a chce se s tebou rozloučit." Ochromený strachem jdu za ní do ložnice. Vidím, že pokoj je slabě osvětlený; u postele stojí lidé

se smutnými tvářemi. Potichu přistupuji k posteli; matka odhrne závěs a říká: „Andreji Petroviči, přijel Petruša; vrátil se, když se dozvěděl o tvé nemoci; požehnej mu.“ Klekl jsem si a upřel oči na nemocného. A co vidím?... Místo mého otce leží v posteli mužik s černým plnovousem a vesele se na mě dívá. Zmateně jsem se obrátil k matce a řekl jsem jí: „Co to znamená? To není tatínek. A proč bych měl prosit o požehnání nějakého mužika?“ – „To je jedno, Petrušo,“ odpověděla mi matka, „to je tvůj svatební otec; polib mu ruku a ať ti požehná...“ Nechtěl jsem. Tu mužik vyskočil z postele, vytrhl zpoza zad sekeru a začal s ní mávat na všechny strany. Chtěl jsem utéct... a nemohl jsem; pokoj se naplnil mrtvými těly; zakopával jsem o těla a klouzal v kalužích krve... Hrozný mužik na mě vlídně volal: „Neboj se, pojď, ať ti požehnám...“ Zmocnila se mě hrůza a zmatek... A v tu chvíli jsem se probudil; koně stáli; Saveljič mě tahal za ruku a říkal: „Vystup, pane: jsme tu.“

„Kam jsme přijeli?“ zeptal jsem se a protíral si oči.

„K zájezdnímu hostinci. Pán Bůh pomohl, narazili jsme rovnou na plot. Vystup, pane, honem a ohřej se.“

Vystoupil jsem z kibitky. Vánice ještě trvala, i když už s menší silou. Byla tma, že by se dala krájet. Hospodář nás uvítal u brány, lucernu schovanou pod šosem, a uvedl mě do jizby, těsné, ale dost čisté; svítila v ní louč. Na stěně visela puška a vysoká kozácká čepice.

Hospodář, rodem jaický kozák, vypadal na šedesátiletého mužika, ještě svěžího a čilého. Saveljič za mnou přinesl schránku s nádobím a požádal o oheň, aby mohl připravit čaj, který se mi nikdy nezdál tak potřebný. Hospodář se šel postarat.

„Kde je ten průvodce?“ zeptal jsem se Saveljiče.

„Tady, vaše blahorodí,“ odpověděl mi hlas shora. Podíval jsem se nahoru na palandu a uviděl černý plnovous a dvě jiskřící oči. „Co je, brachu, prokřehl jsi?“ – „Jak neprokřehnout v jedné tenké haleně! Měl jsem kožich, ale co bych zapíral? Včera večer jsem ho zastavil v krčmě:

mráz se mi nezdál velký.“ V tu chvíli vešel hospodář s vroucím samovarem; nabídl jsem našemu průvodci šálek čaje; mužik slezl z palandy. Jeho zevnějšek mi připadal pozoruhodný: bylo mu asi čtyřicet let, byl prostřední postavy, hubený a v ramenou široký. V černém plnovousu se mu objevovaly šediny; živé velké oči mu jen těkaly. Tvář měl docela příjemnou, ale šibalskou. Vlasy měl zastřižené dokola; na sobě měl roztrhanou halenu a tatarské šaravary. Podal jsem mu šálek čaje; ochutnal a ušklíbl se. „Vaše blahorodí, prokažte mi tu milost a poručte mi dát sklenici vodky; čaj není naše kozácké pití.“ Ochotně jsem mu jeho přání splnil. Hospodář vytáhl z kredence láhev a sklenici, přistoupil k němu, podíval se mu do tváře a řekl: „Ehe, už jsi zase v našem kraji! Odkud tě Bůh přinesl?“ Můj průvodce významně mrkl a odpověděl pořekadlem: „Do zahrady jsem lítal, konopí jsem zobal; babka po mně hodila kamínkem – ale vedle. No, a co ti vaši?“

„Ale co ti naši!“ odpověděl hospodář a pokračoval v obrazné řeči. „Chtěli už vyzvánět k nešporám, ale popová nedovolí: pop je na návštěvě, čerti na hřbitově.“

„Mlč, strýče,“ namítl můj tulák, „bude deštík, budou i hříbky; a budou-li hříbky, bude i košík. A teď,“ – tu zase mrkl – „si zastrč sekeru za záda: hajný chodí. Vaše blahorodí! Na vaše zdraví!“ S těmi slovy vzal sklenici, pokřižoval se a vypil ji jedním douškem. Pak se mi uklonil a vrátil se na palandu.

Tehdy jsem z té lotrovské hantýrky nemohl nic pochopit; ale později jsem se dovtípil, že šlo o záležitosti jaického kozáckého vojska, které tenkrát teprve nedávno zkrotili po vzpouře roku sedmnáct set sedmdesát dva. Saveljič poslouchal s výrazem velké nevole. Podezíravě se díval hned na hospodáře, hned na průvodce. Zájezdní hostinec, nebo jak se tam říká, *stepní dvůr*, stál stranou, ve stepi, daleko od jakéhokoli osídlení, a velmi se podobal loupežnickému doupěti. Ale nedalo se nic dělat. Na pokračování cesty se nedalo ani pomyslet. Saveljičův neklid mě velmi bavil. Mezitím jsem se uložil k noclehu a lehl si

na lavici. Saveljič se rozhodl vylézt na pec; hospodář si lehl na podlahu. Brzy celá jizba chrápala a já usnul jako zabitý.

Když jsem se ráno dost pozdě probudil, viděl jsem, že bouře ustala. Slunce zářilo. Sníh ležel oslnivým příkrovem na nedohledné stepi. Koně byli zapřažení. Zaplatil jsem hospodáři, který si od nás vzal tak mírnou cenu, že se s ním ani Saveljič nepřel a nesmlouval jako obvykle, a včerejší podezření se mu úplně vykouřila z hlavy. Zavolal jsem si průvodce, poděkoval mu za prokázanou pomoc a poručil Saveljičovi, aby mu dal padesátikopějku na vodku. Saveljič se zamračil. „Padesátikopějku na vodku!“ řekl. „A za co? Za to, že jsi ho ráčil dovézt k zájezdnímu hostinci? Jak chceš, pane, ale padesátikopějek nazbyt nemáme. Když budeš každému dávat na vodku, budeš brzy sám hladovět.“ Nemohl jsem se se Saveljičem přít. Peníze byly podle mého slibu plně v jeho moci. Mrzelo mě ale, že nemůžu odměnit člověka, který mě vysvobodil, když ne z neštěstí, tak aspoň z velmi nepříjemné situace. „Dobrá,“ řekl jsem chladně, „když mu nechceš dát padesátikopějku, vytáhni mu něco z mých šatů. Je oblečený moc nalehko. Dej mu můj zaječí kožíšek.“

„Smiluj se, panáčku Petře Andrejiči!“ řekl Saveljič. „Nač mu je tvůj zaječí kožíšek? Propije ho, pes, v první krčmě.“

„To, dědoušku, už není tvoje starost,“ řekl můj tulák, „jestli ho propiju, nebo ne. Jeho blahorodí mi daruje kožich ze svého ramene: to je jeho panská vůle, a tvoje nevolnická věc je nepřít se a poslouchat.“

„Ty se Boha nebojíš, loupežníku!“ odpověděl mu Saveljič zlostným hlasem. „Vidíš, že dítě ještě nemá rozum, a jsi rád, že ho můžeš obrat, když je tak prostoduché. Nač ti je panský kožíšek? Vždyť ho ani nenatáhneš na ta svoje prokletá pleciska.“

„Žádné mudrování, prosím,“ řekl jsem svému vychovateli, „hned sem ten kožíšek přines.“

„Pane Bože na nebesích!“ zasténal můj Saveljič. „Zaječí kožíšek, skoro docela nový! A kdyby aspoň někomu pořádnému, ale tomuhle

ochlastovi otrhanému!“

Zaječí kožíšek se však objevil. Mužik si ho hned začal zkoušet. Kožíšek, ze kterého jsem i já stačil vyrůst, mu byl opravdu trochu těsný. Přesto si ho nějak dokázal obléct, i když přitom rozpáral švy. Saveljič div nezavyl, když slyšel, jak praskají nitě. Tulák měl z mého daru nesmírnou radost. Doprovodil mě ke kibitce a s hlubokou úklonou řekl: „Děkuju, vaše blahorodí! Ať vám Pán Bůh odplatí vaši dobrotu. Do smrti nezapomenu na vaši milost.“ Šel svou cestou a já jsem jel dál, nevšímal jsem si Saveljičovy mrzutosti a brzy jsem zapomněl na včerejší metelici, na svého průvodce i na zaječí kožíšek.

Když jsem přijel do Orenburgu, šel jsem se rovnou hlásit ke generálovi. Uviděl jsem muže vysoké postavy, ale už sehnutého stářím. Dlouhé vlasy měl úplně bílé. Starý vybledlý stejnokroj připomínal vojáka z dob Anny Ivanovny a v jeho řeči silně zaznínal německý přízvuk. Podal jsem mu dopis od otce. Při jeho jméně se na mě rychle podíval. „Pože můj!“ řekl. „Tavno-li to, zdá se, co byl Andrej Petrovič v tvých letech, a teď, hle, jakého má šohaje! Ach, šas, šas!“ Rozpečetil dopis a začal ho polohlasem číst a přidával k tomu své poznámky. „‚Milostivý pane Andreji Karloviči, doufám, že vaše excelence…‘ Co to je za šeremonie? Fuj, že se nestyví! Ofšem: disciplína je první věc, ale tak se píše starému kamarát?… ‚vaše excelence nezapomněla…‘ hm… ‚a… když s nebožtíkem polním maršálem Münn… tažení… také i… Karolínku…‘ Ehe, Bruder! Tak on si ještě pamatuje naše staré lumpárny? ‚Teď k věci… k vám mého darebu…‘ hm… ‚držet zkrátka…‘ Co je to ‚zkrátka‘? To bude asi ruské pořekadlo… Co je to ‚tršet zkrátka‘?“ zopakoval a obrátil se ke mně.

„To znamená,“ odpověděl jsem mu s co nejnevinnějším výrazem, „zacházet s někým vlídně, ne moc přísně, dávat mu víc volnosti, držet zkrátka.“

„Hm, rozumím… ‚a nedávat mu volnost…‘ ne, ‚zkrátka‘ asi znamená něco jiného… ‚Přikládám… jeho pas…‘ Kde je? Á, tady… ‚odepsat do

Semjonovského…‘ Dobře, dobře: všechno se zařídí… ‚Dovolíš, abych tě bez okolků objal a… jako starý kamarád a přítel‘ – á! Konečně ho to napadlo… a tak dále, a tak dále… Nu, můj milý,“ řekl, když dopis dočetl a odložil stranou můj pas, „všechno se zařídí: budeš jako důstojník převeden k pluku… a abys neztrácel čas, pojedeš hned zítra do Bělogorské pevnosti, kde budeš pod velením kapitána Mironova, dobrého a poctivého člověka. Tam budeš ve skutečné službě a naučíš se disciplíně. V Orenburgu nemáš co dělat; rozptýlení mladému člověku škodí. A dnes jsi srdečně zván: poobědvej u mě.“

„Čím dál tím hůř!“ pomyslel jsem si. „K čemu mi bylo, že jsem byl už v matčině lůně seržantem gardy! Kam mě to zavedlo? K pluku… a do zapadlé pevnosti na hranici kirgizských stepí!…“ Poobědval jsem u Andreje Karloviče, ve třech s jeho starým pobočníkem. U jeho stolu vládla přísná německá šetrnost a myslím, že strach, že by občas viděl u svého mládeneckého stolu hosta navíc, byl zčásti příčinou mého spěšného odeslání k posádce. Druhý den jsem se s generálem rozloučil a vydal se na místo svého určení.

Kapitola třetí. Pevnost

Ve fortece si žijem,
chleba jíme, vodu pijem;
a když lítý nepřítel
na koláče k nám by chtěl,
hostům hody vystrojíme:
kartáčem dělo nabijeme.
– Vojácká píseň

„To jsou staromódní lidé, panáčku."
– Nedouk

Bělogorská pevnost ležela čtyřicet verst od Orenburgu. Cesta vedla po strmém břehu Jaiku. Řeka ještě nezamrzla a její olověné vlny se smutně černaly mezi jednotvárnými břehy pokrytými bílým sněhem. Za nimi se prostíraly kirgizské stepi. Pohroužil jsem se do úvah, většinou smutných. Posádkový život pro mě neměl mnoho půvabu. Snažil jsem se představit si kapitána Mironova, svého budoucího představeného, a viděl jsem ho jako přísného, mrzutého starce, který nezná nic než svou službu a je připravený za každou maličkost mě zavřít o chlebu a vodě. Mezitím se začalo stmívat. Jeli jsme dost rychle. „Je to ještě daleko k pevnosti?" zeptal jsem se svého vozky. „Není," odpověděl. „Už je tamhle vidět." Rozhlížel jsem se na všechny strany a čekal, že uvidím hrozivé bašty, věže a val; ale neviděl jsem nic než vesničku obehnanou plotem z kmenů. Na jedné straně stály tři nebo čtyři stohy sena, napůl zaváté sněhem; na druhé pokřivený mlýn s křídly z lýka,

línĕ spuštěnými. „Kde je tedy ta pevnost?“ zeptal jsem se udiveně. „Inu, tady,“ odpověděl vozka a ukázal na vesničku, a s tím slovem jsme do ní vjeli. U brány jsem uviděl staré litinové dělo; ulice byly těsné a křivé, chalupy nízké a většinou pokryté slámou. Poručil jsem jet ke komandantovi a za minutu kibitka zastavila před dřevěným domkem, postaveným na vyvýšeném místě nedaleko kostela, rovněž dřevěného.

Nikdo mě nevítal. Vešel jsem do síně a otevřel dveře do předsíně. Starý vysloužilec seděl na stole a přišíval modrou záplatu na loket zeleného stejnokroje. Řekl jsem mu, aby mě ohlásil. „Jen pojď dál, panáčku,“ odpověděl vysloužilec, „naši jsou doma.“ Vešel jsem do čisťounkého pokojíku, zařízeného po staru. V koutě stála skříň s nádobím; na stěně visel za sklem v rámu důstojnický diplom; vedle něj se vyjímaly lidové obrázky, které představovaly dobytí Küstrinu a Očakova, a také výběr nevěsty a pohřeb kocoura. U okna seděla stařenka v prošívané kazajce a s šátkem na hlavě. Odmotávala přízi, kterou držel roztaženou na rukou jednooký stařík v důstojnickém stejnokroji. „Co si přejete, panáčku?“ zeptala se a dál se věnovala své práci. Odpověděl jsem, že jsem přijel do služby a podle své povinnosti se jdu hlásit u pana kapitána, a s tím slovem jsem se obrátil k jednookému staříkovi, protože jsem ho považoval za komandanta; ale hospodyně mi skočila do mé naučené řeči. „Ivan Kuzmič není doma,“ řekla, „šel na návštěvu k otci Gerasimovi; ale to je jedno, panáčku, já jsem jeho žena. Buďte nám vítán a mějte nás rád. Posaď se, panáčku.“ Zavolala děvečku a poručila jí, aby zavolala urjadníka. Stařík si mě svým jediným okem zvědavě prohlížel. „Smím-li se zeptat,“ řekl, „u kterého pluku jste ráčil sloužit?“ Uspokojil jsem jeho zvědavost. „A smím-li se zeptat,“ pokračoval, „proč jste ráčil přejít od gardy k posádce?“ Odpověděl jsem, že taková byla vůle představených. „Nejspíš za skutky, které se na důstojníka gardy nehodí,“ pokračoval neúnavný tazatel. „Přestaň žvanit hlouposti,“ řekla mu kapitánová, „vidíš, že je mladý pán z cesty unavený; nemá teď na tebe hlavu… Drž ty ruce rovněji… A ty,

můj milý," pokračovala a obrátila se ke mně, „netrap se tím, že tě strčili do našeho zapadákova. Nejsi první ani poslední. Zvykneš si, a pak si to i oblíbíš. Alexej Ivanyč Švabrin je k nám přeložený už pátý rok, a to za zabití. Bůh ví, jaký hřích ho svedl; jel si, prosím pěkně, s jedním poručíkem za město, vzali si s sebou kordy a začali do sebe bodat; a Alexej Ivanyč poručíka propíchl, a ještě k tomu před dvěma svědky! Co s tím naděláš? Na hřích není mistra."

V tu chvíli vešel urjadník, mladý a urostlý kozák. „Maksimyči!" řekla mu kapitánová. „Přiděl panu důstojníkovi byt, a pěkně čistý." – „Rozkaz, Vasiliso Jegorovno," odpověděl urjadník. „Neubytovat jeho blahorodí u Ivana Poležajeva?" – „Hloupost, Maksimyči," řekla kapitánová, „Poležajev má i tak těsno; je to můj kmotr a pamatuje si, že jsme jeho představení. Doveď pana důstojníka... jak se jmenujete a jak vám říkají po otci, můj milý? Pjotr Andrejič?... Doveď Pjotra Andrejiče k Semjonu Kuzovovi. Ten lump mi pustil koně do zahrady. No, Maksimyči, je všechno v pořádku?"

„Všechno je, chvála Bohu, v klidu," odpověděl kozák, „jenom kaprál Prochorov se v lázni popral s Usťiňjou Negulinovou o škopek horké vody."

„Ivane Ignaťjiči!" řekla kapitánová jednookému stařík ovi. „Rozsud Prochorova s Usťiňjou, kdo má pravdu a kdo je vinen. A potrestej je oba. No, Maksimyči, jdi s Pánem Bohem. Petře Andrejiči, Maksimyč vás dovede do vašeho bytu."

Poklonil jsem se a odešel. Urjadník mě přivedl do chalupy, která stála na vysokém břehu řeky, na samém kraji pevnosti. Polovinu chalupy obývala rodina Semjona Kuzova, druhou přidělili mně. Byla to jediná docela úhledná jizba, rozdělená přepážkou na dvě části. Saveljič se v ní začal zabydlovat; já se díval úzkým okénkem. Přede mnou se prostírala smutná step. Šikmo naproti stálo několik chaloupek; po ulici se toulalo pár slepic. Stařena stála na zápraží s korytem a volala prasata, která jí odpovídala přátelským chrochtáním. A v takovém

kraji jsem byl odsouzen trávit své mládí! Přepadl mě stesk; odešel jsem od okénka a lehl si spát bez večeře, navzdory domlouvání Saveljiče, který zkroušeně opakoval: „Pane Bože na nebesích! Nic nechce jíst! Co řekne paní, jestli se dítě rozstůně?“

Druhý den ráno jsem se právě začal oblékat, když se otevřely dveře a vešel ke mně mladý důstojník menší postavy, s tváří snědou a mimořádně ošklivou, ale neobyčejně živou. „Promiňte,“ řekl mi francouzsky, „že se s vámi přicházím seznámit bez okolků. Včera jsem se dozvěděl o vašem příjezdu; touha uvidět konečně lidskou tvář se mě zmocnila tak, že jsem to nevydržel. Pochopíte to, až tu chvíli pobudete.“ Dovtípil jsem se, že je to ten důstojník, kterého vyhodili od gardy za souboj. Hned jsme se seznámili. Švabrin nebyl vůbec hloupý. Jeho řeč byla ostrá a zajímavá. S velkou veselostí mi vylíčil komandantovu rodinu, její společnost a kraj, kam mě zavál osud. Smál jsem se od srdce, když ke mně vešel ten samý vysloužilec, který v komandantově předsíni spravoval stejnokroj, a jménem Vasilisy Jegorovny mě pozval k nim na oběd. Švabrin se nabídl, že půjde se mnou.

Když jsme se blížili ke komandantovu domu, uviděli jsme na plácku asi dvacet starouškù vysloužilců s dlouhými copy a v třírohých kloboucích. Stáli seřazení do šiku. Vpředu stál komandant, čilý a vysoký stařec, v noční čepici a v županu z čínského plátna. Když nás uviděl, přišel k nám, řekl mi několik vlídných slov a zase začal velet. Zastavili jsme se, že se podíváme na výcvik; ale on nás prosil, abychom šli k Vasilise Jegorovně, a sliboval, že přijde hned za námi. „A tady,“ dodal, „nemáte na co koukat.“

Vasilisa Jegorovna nás přijala bez okolků a srdečně a jednala se mnou, jako by mě znala odjakživa. Vysloužilec a Palaška prostírali stůl. „Copak se to můj Ivan Kuzmič dneska tak zabral do cvičení!“ řekla komandantová. „Palaško, zavolej pána k obědu. A kde je Máša?“ Tu vešla asi osmnáctiletá dívka, kulatého obličeje, ruměná, se světle plavými vlasy hladce sčesanými za uši, které jí jen hořely. Na první pohled se

mi moc nelíbila. Díval jsem se na ni zaujatě: Švabrin mi Mášu, kapitánskou dceru, vylíčil jako úplnou hlupáčku. Marja Ivanovna si sedla do kouta a začala šít. Mezitím podali zelňačku. Vasilisa Jegorovna, když manžel pořád nešel, poslala pro něj Palašku podruhé. „Řekni pánovi: hosté prý čekají, zelňačka vychladne; výcvik mu, chvála Bohu, neuteče; stačí se ještě nakřičet.“ Kapitán se brzy objevil a s ním jednooký stařík. „Co to má znamenat, tatíku?“ řekla mu žena. „Jídlo je dávno na stole, a ty se nedáš dovolat.“ – „Ale poslyš, Vasiliso Jegorovno,“ odpověděl Ivan Kuzmič, „měl jsem práci ve službě: cvičil jsem vojáčky.“ – „Ale jdi!“ namítla kapitánová. „Jen se o tobě říká, že vojáky cvičíš: ani jim služba nejde, ani ty se v ní nevyznáš. Seděl bys doma a modlil se k Bohu; to by bylo lepší. Milí hosté, prosím ke stolu.“

Sedli jsme si k obědu. Vasilisa Jegorovna ani na minutu nezmlkla a zasypávala mě otázkami: kdo jsou moji rodiče, jestli žijí, kde bydlí a jaké mají jmění? Když slyšela, že otec má tři sta duší nevolníků, řekla: „To není jen tak! Jsou přece na světě bohatí lidé! A my, můj milý, máme všeho všudy jedinou duši, děvečku Palašku; ale chvála Bohu, žijeme se nějak. Jedno neštěstí: Máša; holka na vdávání, a jaké má věno? Hustý hřeben, pometlo a pár grošů, odpusť Pane, co by stačily do lázně. Dobře, jestli se najde hodný člověk; jinak ať sedí doma jako stará panna, věčná nevěsta.“ Podíval jsem se na Marju Ivanovnu; byla celá rudá a do talíře jí dokonce ukáply slzy. Bylo mi jí líto a pospíšil jsem si změnit hovor. „Slyšel jsem,“ řekl jsem dost nevhod, „že se na vaši pevnost chystají zaútočit Baškirové.“ – „Od koho jsi to ráčil slyšet, panáčku?“ zeptal se Ivan Kuzmič. „Tak mi to říkali v Orenburgu,“ odpověděl jsem. „Hlouposti!“ řekl komandant. „U nás už dlouho nic není slyšet. Baškirové jsou národ vystrašený a Kirgizové taky dostali za vyučenou. Na nás si jistě netroufnou; a kdyby se o to pokusili, naženu jim takový strach, že je na deset let uklidním.“ – „A vy se nebojíte,“ pokračoval jsem a obrátil se ke kapitánové, „zůstávat v pevnosti, která je vystavená takovým nebezpečím?“ – „Zvyk, můj milý,“ odpověděla. „Je tomu

dvacet let, co nás od pluku převeleli sem, a nedej Pane Bože, jak jsem se těch prokletých pohanů bála! Jakmile jsem jenom zahlédla rysí čepice a zaslechla jejich ječení, věříš, můj zlatý, srdce se mi úplně zastavilo! A teď jsem si tak zvykla, že se ani nehnu z místa, když nám přijdou říct, že se kolem pevnosti potloukají ti zlosynové."

„Vasilisa Jegorovna je nadmíru statečná dáma," poznamenal vážně Švabrin. „Ivan Kuzmič to může dosvědčit."

„Ano, to víš," řekl Ivan Kuzmič, „ženská to není bázlivá."

„A Marja Ivanovna?" zeptal jsem se. „Je stejně odvážná jako vy?"

„Jestli je Máša odvážná?" odpověděla její matka. „Ne, Máša je bojácná. Dodnes nesnese výstřel z pušky: hned se celá roztřese. A když si Ivan Kuzmič před dvěma lety vymyslel, že na můj svátek vypálí z našeho děla, tak mi holubička div strachy neodešla na onen svět. Od té doby už z toho prokletého děla nestřílíme."

Vstali jsme od stolu. Kapitán s kapitánovou se odebrali spát; a já šel ke Švabrinovi, s kterým jsem strávil celý večer.

Kapitola čtvrtá. Souboj

„Nuže, prosím, postav se mi do postoje.
Uvidíš, jak propíchnu to tělo tvoje!“
– Kňažnin

Uplynulo několik týdnů a můj život v Bělogorské pevnosti se mi stal nejen snesitelným, ale dokonce příjemným. V komandantově domě mě přijali jako vlastního. Muž i žena byli nanejvýš ctihodní lidé. Ivan Kuzmič, vojácký syn, který to dotáhl na důstojníka, byl člověk nevzdělaný a prostý, ale nadmíru poctivý a dobrý. Žena ho řídila, což se shodovalo s jeho bezstarostností. Vasilisa Jegorovna se i na služební záležitosti dívala jako na svoje hospodářské a řídila pevnost přesně tak jako svou domácnost. Marja Ivanovna se mě brzy přestala stranit. Seznámili jsme se. Našel jsem v ní rozumnou a citlivou dívku. Nepozorovaně jsem přilnul k té dobré rodině, dokonce i k Ivanu Ignaťjičovi, jednookému poručíkovi posádky, o kterém si Švabrin vymyslel, že prý měl nedovolený poměr s Vasilisou Jegorovnou, což nemělo ani stín pravděpodobnosti; ale to Švabrina netrápilo.

Byl jsem povýšen na důstojníka. Služba mě nijak netížila. V té Bohem chráněné pevnosti nebyly ani přehlídky, ani cvičení, ani stráže. Komandant ze své vlastní vůle občas cvičil své vojáky; ale ještě se mu nepodařilo dosáhnout toho, aby všichni věděli, která strana je pravá a která levá, ačkoli mnozí z nich, aby se nespletli, se před každým obratem pokřižovali. Švabrin měl několik francouzských knih. Začal jsem číst a probudila se ve mně chuť k literatuře. Po ránu jsem četl,

cvičil se v překládání, a někdy i ve skládání veršů. Obědval jsem skoro vždycky u komandanta, kde jsem obvykle trávil i zbytek dne a kam k večeru někdy přicházel otec Gerasim se ženou Akulinou Pamfilovnou, největší roznášečkou novinek v celém okolí. S Alexejem Ivanovičem Švabrinem jsem se pochopitelně vídal každý den; ale jeho společnost mi byla čím dál méně příjemná. Jeho věčné vtipy na účet komandantovy rodiny se mi vůbec nelíbily, zvláště jeho jízlivé poznámky o Marje Ivanovně. Jiná společnost v pevnosti nebyla, ale já jsem jinou ani nechtěl.

Navzdory předpovědím se Baškirové nebouřili. Kolem naší pevnosti vládl klid. Ale mír přerušil nenadálý vnitřní svár.

Už jsem říkal, že jsem se zabýval literaturou. Moje pokusy byly na tehdejší dobu docela slušné a Alexandr Petrovič Sumarokov je o několik let později velmi chválil. Jednou se mi podařilo napsat písničku, se kterou jsem byl spokojený. Je známo, že autoři někdy pod záminkou, že žádají o radu, hledají vlídného posluchače. Opsal jsem tedy svou písničku načisto a odnesl ji Švabrinovi, který jediný v celé pevnosti dokázal ocenit díla básníka. Po krátké předmluvě jsem vytáhl z kapsy sešitek a přečetl mu tyto veršíky:

Myšlenky na lásku hubím,
krásnou chci již zapomenout,
ach, a Máše se když ztratím,
doufám volně vydechnout!

Leč ty oči, jež mě jaly,
každou chvíli přede mnou;
ducha mého pomátaly,
pokoj vzaly duši mou.

Ty, až zvíš o mé strasti,
smiluj, Mášo, se nade mnou,

když mě vidíš v kruté pasti,
v jaké jsem jat láskou tvou.

„Co tomu říkáš?“ zeptal jsem se Švabrina a čekal pochvalu jako daň, která mi nepochybně patří. Ale k mé velké mrzutosti Švabrin, obvykle shovívavý, rozhodně prohlásil, že moje píseň je špatná.

„A proč?“ zeptal jsem se ho a skrýval svou mrzutost.

„Protože,“ odpověděl, „takové verše jsou hodny mého učitele, Vasilije Kirilyče Treďjakovského, a velmi mi připomínají jeho milostné kupletky.“

Tu ode mne vzal sešitek a začal nemilosrdně rozebírat každý verš a každé slovo a co nejjízlivěji se mi vysmíval. Nevydržel jsem to, vytrhl mu sešitek z rukou a řekl, že mu už nikdy v životě neukážu nic, co napíšu. Švabrin se vysmál i té hrozbě. „Uvidíme,“ řekl, „jestli své slovo dodržíš: básníci potřebují posluchače jako Ivan Kuzmič karafku vodky před obědem. A kdo je ta Máša, které vyznáváš něžnou vášeň a milostné strasti? Snad ne Marja Ivanovna?“

„Do toho ti nic není,“ odpověděl jsem a zamračil se, „ať je ta Máša kdokoli. Nežádám ani tvoje mínění, ani tvoje dohady.“

„Oho! Ješitný básník a diskrétní milovník!“ pokračoval Švabrin a dráždil mě čím dál víc. „Ale poslechni přátelskou radu: chceš-li uspět, radím ti, abys to nezkoušel písničkami.“

„Co to má, pane, znamenat? Ráčte se vysvětlit.“

„S radostí. Znamená to, že chceš-li, aby k tobě Máša Mironovová chodila za šera, daruj jí místo něžných veršíků pár náušnic.“

Krev ve mně vzkypěla.

„A proč si o ní myslíš něco takového?“ zeptal jsem se a jen stěží jsem krotil své rozhořčení.

„Protože,“ odpověděl s ďábelským úsměškem, „znám ze zkušenosti její povahu a mravy.“

„Lžeš, ničemo!“ vykřikl jsem zuřivě. „Lžeš tím nejnestoudnějším způsobem.“

Švabrin se změnil v obličeji.

„To ti jen tak neprojde,“ řekl a stiskl mi ruku. „Dáte mi satisfakci.“

„Prosím; kdykoli chceš!“ odpověděl jsem a zaradoval se. V tu chvíli bych ho byl roztrhal.

Hned jsem šel za Ivanem Ignaťjičem a zastihl ho s jehlou v ruce: z pověření komandantové navlékal houby, aby je usušil na zimu. „Á, Petře Andrejiči!“ řekl, když mě uviděl. „Vítejte! Jakpak vás sem Pán Bůh přivedl? Smím-li se zeptat, v jaké záležitosti?“ Několika slovy jsem mu vysvětlil, že jsem se pohádal s Alexejem Ivanyčem a že jeho, Ivana Ignaťjiče, prosím, aby mi dělal sekundanta. Ivan Ignaťjič mě pozorně vyslechl a vyvaloval na mě své jediné oko. „Ráčíte říkat,“ řekl mi, „že chcete Alexeje Ivanyče propíchnout a přejete si, abych byl u toho jako svědek? Je to tak? Smím-li se zeptat.“

„Přesně tak.“

„Smilujte se, Petře Andrejiči! Co jste si to usmyslel! Pohádal jste se s Alexejem Ivanyčem? To je mi neštěstí! Nadávka na krku nevisí. Vynadal on vám, vy vyčiňte jemu; on vám dá do huby, vy jemu za ucho, a pak za druhé, za třetí – a jděte každý svou cestou; a my už vás usmíříme. Ale takhle: je to dobrá věc, propíchnout svého bližního, smím-li se zeptat? A ještě kdybyste propíchl vy jeho: Bůh s ním, s Alexejem Ivanyčem; sám ho nemám nijak v lásce. No, ale co když on provrtá vás? Jak to bude vypadat? Kdo z toho vyjde jako hlupák, smím-li se zeptat?“

Úvahy rozvážného poručíka mnou neotřásly. Trval jsem na svém úmyslu. „Jak ráčíte,“ řekl Ivan Ignaťjič, „dělejte, jak uznáte za dobré. Ale proč bych u toho měl být jako svědek? Z jakého důvodu? Lidé se perou, co je na tom zvláštního, smím-li se zeptat? Chvála Bohu, táhl jsem na Švédy i na Turky: všeho jsem se nadíval.“

Začal jsem mu nějak vykládat, co je povinností sekundanta, ale Ivan Ignaťjič mě nijak nemohl pochopit. „Jak chcete," řekl. „Jestli se už do té věci mám plést, tak snad jedině tak, že půjdu k Ivanu Kuzmičovi a podle služební povinnosti mu ohlásím, že se ve fortece chystá zločin proti zájmu státu: zda by se panu komandantovi nezlíbilo učinit náležitá opatření…"

Polekal jsem se a začal Ivana Ignaťjiče prosit, aby komandantovi nic neříkal; stěží jsem ho přemluvil; dal mi slovo a já se rozhodl, že ho nechám být.

Večer jsem jako obvykle strávil u komandanta. Snažil jsem se vypadat vesele a lhostejně, abych nevzbudil žádné podezření a vyhnul se dotěrným otázkám; ale přiznávám, že jsem neměl tu chladnokrevnost, kterou se skoro vždycky chlubí ti, kdo byli v mé situaci. Ten večer jsem byl naladěn něžně a dojatě. Marja Ivanovna se mi líbila víc než obvykle. Myšlenka, že ji možná vidím naposled, jí v mých očích dodávala čehosi dojemného. Švabrin se objevil také. Odvedl jsem ho stranou a pověděl mu o svém rozhovoru s Ivanem Ignaťjičem. „K čemu nám sekundanti," řekl mi suše, „obejdeme se bez nich." Domluvili jsme se, že se utkáme za stohy, které stály u pevnosti, a že tam přijdeme druhý den mezi šestou a sedmou ráno. Mluvili jsme spolu zřejmě tak přátelsky, že se Ivan Ignaťjič radostí prořekl.

„Už dávno to tak mělo být," řekl mi spokojeně, „špatný mír je lepší než dobrá hádka, a když ne čestně, tak aspoň ve zdraví."

„Copak, copak, Ivane Ignaťjiči?" řekla komandantová, která si v koutě vykládala karty. „Neposlouchala jsem."

Ivan Ignaťjič si všiml, že se tvářím nespokojeně, vzpomněl si na svůj slib, zarazil se a nevěděl, co odpovědět. Švabrin mu přispěchal na pomoc.

„Ivan Ignaťjič," řekl, „schvaluje naše usmíření."

„A s kýmpak ses, můj milý, pohádal?"

„Trochu prudčeji jsme se pohádali s Pjotrem Andrejičem."

„A kvůli čemu?“

„Kvůli naprosté maličkosti: kvůli písničce, Vasiliso Jegorovno.“

„To jste si našli důvod k hádce! Písničku!... A jak se to stalo?“

„Inu takhle: Pjotr Andrejič nedávno složil písničku a dnes ji přede mnou zazpíval, a já spustil svou oblíbenou:

„Kapitánova dcero, nechoď ven za šera...

„Došlo k neshodě. Pjotr Andrejič se dokonce rozzlobil; ale pak usoudil, že každý může zpívat, co se mu líbí. Tím celá věc skončila.“

Švabrinova nestoudnost mě málem rozzuřila; ale nikdo kromě mě jeho hrubé narážky nepochopil; aspoň jim nikdo nevěnoval pozornost. Od písniček se hovor stočil k básníkům a komandant poznamenal, že jsou to všechno lidé nevázaní a zapřisáhlí pijani, a přátelsky mi radil, abych veršování nechal, protože je to věc, která se se službou nesnáší a k ničemu dobrému nevede.

Švabrinova přítomnost mi byla nesnesitelná. Brzy jsem se rozloučil s komandantem a jeho rodinou; když jsem přišel domů, prohlédl jsem si kord, vyzkoušel jeho hrot a lehl si spát a poručil Saveljičovi, aby mě vzbudil mezi šestou a sedmou.

Druhý den v určenou dobu jsem už stál za stohy a čekal na svého protivníka. Brzy se objevil i on. „Mohou nás přistihnout,“ řekl mi, „musíme si pospíšit.“ Svlékli jsme stejnokroje, zůstali jen ve vestách a tasili kordy. V tu chvíli se zpoza stohu najednou objevil Ivan Ignaťjič a s ním asi pět vysloužilců. Vyzval nás, abychom šli ke komandantovi. Mrzutě jsme uposlechli; vojáci nás obstoupili a vydali jsme se do pevnosti za Ivanem Ignaťjičem, který nás vedl jako ve vítězném průvodu a vykračoval si s podivuhodnou důležitostí.

Vešli jsme do komandantova domu. Ivan Ignaťjič otevřel dveře a slavnostně prohlásil: „Přivedl jsem je!“ Uvítala nás Vasilisa Jegorovna. „Ach, rány boží! Co to má znamenat? Jak? Co? V naší pevnosti chystat zabití! Ivane Kuzmiči, hned je zavři! Petře Andrejiči! Alexeji Ivanyči! Dejte sem kordy, dejte sem, dejte! Palaško, odnes ty kordy do ko-

mory. Petře Andrejiči! To bych od tebe nečekala. Že se nestydíš? Alexej Ivanyč budiž: toho vyhodili od gardy za vraždu a ten ani v Pána Boha nevěří; ale ty? Ty se taky cpeš do takových věcí?“

Ivan Kuzmič se svou chotí plně souhlasil a přikyvoval: „Ale slyšíš, Vasilisa Jegorovna mluví pravdu. Souboje jsou ve vojenském řádu výslovně zakázány.“ Palaška nám zatím vzala kordy a odnesla je do komory. Nemohl jsem se nezasmát. Švabrin si zachoval svou vážnost. „Při vší úctě k vám,“ řekl jí chladně, „nemohu nepoznamenat, že se zbytečně ráčíte obtěžovat a podrobovat nás svému soudu. Přenechte to Ivanu Kuzmičovi: to je jeho věc.“ – „Ach, můj milý!“ namítla komandantová. „Copak muž a žena nejsou jeden duch a jedno tělo? Ivane Kuzmiči! Co tu zíváš? Hned je posaď každého do jiného kouta o chlebu a vodě, ať je přejde ta hloupost; a ať jim otec Gerasim uloží pokání, ať prosí Boha o odpuštění a kají se před lidmi.“

Ivan Kuzmič nevěděl, k čemu se rozhodnout. Marja Ivanovna byla neobyčejně bledá. Bouře se pomalu utišila; komandantová se uklidnila a přiměla nás, abychom se políbili. Palaška nám přinesla kordy. Odcházeli jsme od komandanta zdánlivě usmíření. Ivan Ignaťjič nás doprovázel. „Jak jste se nestyděl,“ řekl jsem mu zlostně, „udat nás komandantovi, když jste mi dal slovo, že to neuděláte?“ – „Jakože je Bůh svatý, Ivanu Kuzmičovi jsem to neřekl,“ odpověděl. „Vasilisa Jegorovna to ze mě všechno vytáhla. A všechno taky zařídila bez komandantova vědomí. Ostatně, chvála Bohu, že to všechno tak skončilo.“ S tím slovem se obrátil k domovu a Švabrin a já jsme zůstali o samotě. „Tímhle naše věc skončit nemůže,“ řekl jsem mu. „Ovšem,“ odpověděl Švabrin, „za svou drzost mi zaplatíte krví; ale nejspíš nás budou hlídat. Několik dní se budeme muset přetvařovat. Na shledanou!“ A rozešli jsme se, jako by se nic nestalo.

Když jsem se vrátil ke komandantovi, přisedl jsem si jako obvykle k Marje Ivanovně. Ivan Kuzmič nebyl doma; Vasilisa Jegorovna byla zaměstnána hospodářstvím. Hovořili jsme polohlasem. Marja Ivanov-

na mi něžně vyčítala, jaký neklid jsem všem způsobil hádkou se Švabrinem. „Úplně jsem strnula," řekla, „když nám řekli, že se chcete bít kordy. Jak jsou muži podivní! Kvůli jedinému slovu, na které by za týden jistě zapomněli, jsou ochotni se řezat a obětovat nejen život, ale i svědomí a štěstí těch, kteří... Ale jsem si jistá, že hádku jste nezačal vy. Určitě za to může Alexej Ivanyč."

„A proč si to myslíte, Marjo Ivanovno?"

„Jen tak... je to takový posměváček! Nemám Alexeje Ivanyče ráda. Je mi velmi protivný; a přece je to zvláštní: za nic na světě bych nechtěla, abych se mu taky tak nelíbila. To by mě strašně znepokojovalo."

„A co myslíte, Marjo Ivanovno? Líbíte se mu, nebo ne?"

Marja Ivanovna se zakoktala a začervenala.

„Zdá se mi," řekla, „myslím, že se mu líbím."

„A proč se vám to zdá?"

„Protože se o mě ucházel."

„Ucházel! On se o vás ucházel? A kdy?"

„Loni. Asi dva měsíce před vaším příjezdem."

„A vy jste si ho nevzala?"

„Jak sám ráčíte vidět. Alexej Ivanyč je ovšem chytrý člověk, z dobré rodiny a má jmění; ale když si pomyslím, že bych ho musela u oltáře přede všemi políbit... Za nic na světě! Ani za všechno štěstí!"

Slova Marji Ivanovny mi otevřela oči a mnohé mi vysvětlila. Pochopil jsem, proč ji Švabrin tak umíněně pomlouval. Nejspíš pozoroval naši vzájemnou náklonnost a snažil se nás od sebe odloučit. Slova, která zavdala podnět k naší hádce, mi připadala ještě odpornější, když jsem v nich místo hrubého a neslušného posměchu uviděl promyšlenou pomluvu. Touha potrestat drzého pomlouvače ve mně ještě zesílila a začal jsem netrpělivě čekat na vhodnou příležitost.

Nečekal jsem dlouho. Druhý den, když jsem seděl nad elegií a kousal pero, než přijde rým, zaklepal Švabrin pod mým okénkem. Nechal jsem pero, vzal kord a vyšel k němu. „Proč to odkládat?" řekl mi Švab-

rin. „Nikdo nás nehlídá. Pojďme dolů k řece. Tam nás nikdo nebude rušit.“ Vydali jsme se mlčky. Sešli jsme po strmé pěšině, zastavili se u samé řeky a tasili kordy. Švabrin byl zručnější než já, ale já silnější a odvážnější, a monsieur Beaupré, který kdysi býval vojákem, mi dal několik lekcí v šermu, kterých jsem teď využil. Švabrin nečekal, že ve mně najde tak nebezpečného protivníka. Dlouho jsme si nemohli navzájem nijak ublížit; nakonec jsem si všiml, že Švabrin slábne, začal jsem na něj živě dorážet a zahnal ho skoro až do řeky. Najednou jsem uslyšel, jak někdo hlasitě vyslovil moje jméno. Ohlédl jsem se a uviděl Saveljiče, jak ke mně sbíhá po pěšině ze stráně… V tu samou chvíli mě něco silně bodlo do prsou kousek pod pravým ramenem; upadl jsem a ztratil vědomí.

Kapitola pátá. Láska

Ach ty, děvče, děvče krásné!
Nechoď, děvče, mladá za muže;
zeptej se, děvče, otce, matky,
otce, matky, rodu, kmene;
nastřádej si, děvče, rozumu,
rozumu a věna.
– Lidová píseň

Najdeš-li lepšího, než jsem já, zapomeneš.
Najdeš-li horšího, než jsem já, vzpomeneš si.
– Tamtéž

Když jsem přišel k sobě, chvíli jsem se nemohl vzpamatovat a nechápal jsem, co se se mnou stalo. Ležel jsem na posteli v neznámé jizbě a cítil jsem velkou slabost. Přede mnou stál Saveljič se svíčkou v ruce. Někdo opatrně odvíjel obvazy, kterými jsem měl stažená prsa a rameno. Myšlenky se mi pomalu vyjasnily. Vzpomněl jsem si na souboj a dovtípil se, že jsem byl raněn. V tu chvíli zavrzaly dveře. „Co je? Jak je mu?“ řekl šeptem hlas, při kterém jsem se zachvěl. „Pořád stejně,“ odpověděl Saveljič s povzdechem, „pořád bez sebe, už pátý den.“ Chtěl jsem se otočit, ale nemohl jsem. „Kde to jsem? Kdo je tu?“ řekl jsem namáhavě. Marja Ivanovna přistoupila k mé posteli a naklonila se ke mně. „Tak co? Jak se cítíte?“ řekla. „Chvála Bohu,“ odpověděl jsem slabým hlasem. „To jste vy, Marjo Ivanovno? Řekněte mi…“ Neměl jsem sílu pokračovat a zmlkl jsem. Saveljič vyjekl. Ve tváři se mu obje-

vila radost. „Přišel k sobě! Přišel k sobě!“ opakoval. „Sláva tobě, Pane! No, panáčku Petře Andrejiči! Ty jsi mě ale vyděsil! To není jen tak! Pátý den!...“ Marja Ivanovna mu skočila do řeči. „Moc s ním nemluv, Saveljiči,“ řekla. „Je ještě slabý.“ Vyšla a potichu za sebou přivřela dveře. Myšlenky se mi rozbouřily. Byl jsem tedy v komandantově domě a Marja Ivanovna ke mně chodila. Chtěl jsem se Saveljiče na leccos zeptat, ale stařec zavrtěl hlavou a zacpal si uši. Mrzutě jsem zavřel oči a brzy jsem upadl do spánku.

Když jsem se probudil, zavolal jsem Saveljiče, ale místo něj jsem před sebou uviděl Marju Ivanovnu; pozdravil mě její andělský hlas. Nedokážu vyjádřit ten sladký cit, který se mě v tu chvíli zmocnil. Uchopil jsem její ruku, přitiskl se k ní a smáčel ji slzami dojetí. Máša ji neodtahovala... a najednou se její rty dotkly mé tváře a já ucítil jejich horký a svěží polibek. Projel mnou oheň. „Milá, dobrá Marjo Ivanovno,“ řekl jsem jí, „buď mou ženou, svol k mému štěstí.“ Vzpamatovala se. „Proboha, uklidněte se,“ řekla a vzala mi svou ruku. „Jste ještě v nebezpečí: rána se může otevřít. Šetřte se, aspoň kvůli mně.“ S těmi slovy odešla a nechala mě v opojení blaha. Štěstí mě vzkřísilo. Bude moje! Miluje mě! Ta myšlenka naplňovala celou mou bytost.

Od té doby mi bylo každou hodinou lépe. Léčil mě plukovní felčar, protože jiného lékaře v pevnosti nebylo, a chvála Bohu nemudroval. Mládí a příroda mé uzdravení urychlily. Celá komandantova rodina o mě pečovala. Marja Ivanovna ode mne neodcházela. Při první vhodné příležitosti jsem se pochopitelně vrátil k přerušenému vyznání a Marja Ivanovna mě tentokrát vyslechla trpělivěji. Bez jakéhokoli upejpání se mi přiznala ke svému srdečnímu citu a řekla, že její rodiče budou jistě rádi jejímu štěstí. „Ale dobře si to rozmysli,“ dodala, „nebudou se tomu bránit tvoji příbuzní?“

Zamyslel jsem se. Na matčinu něhu jsem nepochyboval, ale protože jsem znal otcovu povahu a způsob myšlení, tušil jsem, že moje láska ho příliš nedojme a že se na ni bude dívat jako na rozmar mladého

člověka. Upřímně jsem to Marje Ivanovně přiznal, ale přesto jsem se rozhodl napsat otci co nejvýmluvněji a poprosit ho o rodičovské požehnání. Ukázal jsem dopis Marje Ivanovně a ta ho shledala tak přesvědčivým a dojemným, že o jeho úspěchu nepochybovala a oddala se citům svého něžného srdce se vší důvěřivostí mládí a lásky.

Se Švabrinem jsem se usmířil hned v prvních dnech svého uzdravování. Ivan Kuzmič mi za souboj vyčinil a řekl: „Ech, Petře Andrejiči! Měl bych tě zavřít, ale ty už jsi potrestaný i tak. Zato Alexej Ivanyč mi pěkně sedí pod stráží v obilním skladu a jeho kord je pod zámkem u Vasilisy Jegorovny. Ať si to pěkně rozmyslí a kaje se.“ Byl jsem příliš šťastný, abych v srdci choval nepřátelský cit. Začal jsem se za Švabrina přimlouvat a dobrý komandant se se souhlasem své choti rozhodl ho propustit. Švabrin za mnou přišel; vyjádřil hlubokou lítost nad tím, co se mezi námi stalo; přiznal, že je ve všem vinen, a prosil mě, abych zapomněl na to, co bylo. Od přírody nejsem mstivý, a tak jsem mu upřímně odpustil naši hádku i ránu, kterou jsem od něj utržil. V jeho pomluvě jsem viděl zlost uražené ješitnosti a odmítnuté lásky a velkoryse jsem svého nešťastného soka omlouval.

Brzy jsem se uzdravil a mohl se přestěhovat do svého bytu. Netrpělivě jsem čekal na odpověď na odeslaný dopis, neodvažoval jsem se doufat a snažil se přehlušit smutné předtuchy. S Vasilisou Jegorovnou a jejím mužem jsem ještě nemluvil; ale moje nabídka je nemohla překvapit. Ani já, ani Marja Ivanovna jsme se před nimi nesnažili skrývat své city a byli jsme si předem jistí jejich souhlasem.

Konečně jednoho rána ke mně vešel Saveljič a v ruce držel dopis. Se zachvěním jsem ho popadl. Adresa byla psaná otcovou rukou. To mě připravilo na něco závažného, protože mi obvykle psala matka a on jen na konci připsal několik řádků. Dlouho jsem obálku nerozpečetil a znovu a znovu jsem pročítal slavnostní nápis: „Mému synu Pjotru Andrejeviči Griněvovi, do Orenburské gubernie, do Bělogorské pevnosti.“ Snažil jsem se podle rukopisu uhodnout, v jaké náladě byl do-

pis psán; nakonec jsem se odhodlal ho rozpečetit a hned z prvních řádků jsem viděl, že je všechno k čertu. Dopis zněl takto:

„Synu můj Petře! Tvůj dopis, ve kterém nás prosíš o naše rodičovské požehnání a souhlas se sňatkem s Marjou, dcerou Ivanovou, Mironovovou, jsme obdrželi patnáctého tohoto měsíce, a nejenže ti nehodlám dát ani své požehnání, ani svůj souhlas, ale ještě se na tebe chystám, abych tě za tvoje lotroviny pořádně vytrestal jako kluka, navzdory tvé důstojnické hodnosti: neboť jsi dokázal, že ještě nejsi hoden nosit kord, který ti byl svěřen k obraně vlasti, a ne pro souboje s podobnými uličníky, jako jsi ty sám. Neprodleně napíšu Andreji Karloviči a poprosím ho, aby tě z Bělogorské pevnosti přeložil někam dál, kde by tě ta hloupost přešla. Tvoje matka, když se dozvěděla o tvém souboji a o tom, že jsi raněn, žalem onemocněla a teď leží. Co z tebe bude? Modlím se k Bohu, aby ses polepšil, ačkoli se neodvažuji doufat v jeho velikou milost.

„Tvůj otec A. G.“

Četba toho dopisu ve mně vzbudila nejrůznější city. Kruté výrazy, se kterými otec nešetřil, se mě hluboce dotkly. Pohrdání, s jakým se zmiňoval o Marje Ivanovně, mi připadalo stejně neslušné jako nespravedlivé. Myšlenka na přeložení z Bělogorské pevnosti mě děsila; ale nejvíc mě zarmoutila zpráva o matčině nemoci. Zlobil jsem se na Saveljiče, protože jsem nepochyboval, že se rodiče o mém souboji dozvěděli od něj. Chodil jsem sem a tam po svém těsném pokoji, pak jsem se před ním zastavil, hrozivě se na něj podíval a řekl: „Tobě je asi málo, že jsem díky tobě raněný a celý měsíc jsem byl na kraji hrobu: ty chceš umořit i mou matku.“ Saveljiče to zasáhlo jako hrom. „Smiluj se, pane,“ řekl a div se nerozvzlykal, „co to ráčíš říkat? Já že můžu za to, že jsi raněný! Bůh vidí, že jsem běžel, abych tě svou hrudí zaclonil před kordem Alexeje Ivanyče! Prokleté stáří mi v tom zabránilo. A co jsem udělal tvé mamince?“ – „Co jsi udělal?“ odpověděl jsem. „Kdo tě žádal, abys na mě psal udání? Copak jsi ke mně přidělený jako špeh?“

– „Já? Že jsem na tebe psal udání?“ odpověděl Saveljič se slzami v očích. „Pane, Králi nebeský! Tak si ráčej přečíst, co mi píše pán: uvidíš, jak jsem na tebe donášel.“ Tu vytáhl z kapsy dopis a já četl toto:

„Hanba ti, starý pse, že jsi mi navzdory mým přísným rozkazům nedonesl nic o mém synu Pjotru Andrejeviči a že mě o jeho lotrovinách musejí zpravovat cizí lidé. Tak plníš svou povinnost a panskou vůli? Tebe, starého psa, pošlu pást prasata za zatajování pravdy a za to, že mladému člověku nadržuješ. Jakmile tohle dostaneš, nařizuji ti, abys mi neprodleně napsal, jak je teď s jeho zdravím, o kterém mi píšou, že se zlepšilo; a do kterého místa přesně byl raněn a jestli ho dobře vyléčili.“

Bylo zřejmé, že Saveljič měl vůči mně pravdu a že jsem ho svou výčitkou a podezřením urazil zbytečně. Prosil jsem ho o odpuštění; ale stařec byl neutěšitelný. „Tak tohle jsem se dožil,“ opakoval, „takové milosti jsem si u svých pánů vysloužil! Jsem starý pes i pasák prasat, a ještě můžu za tvou ránu? Ne, panáčku Petře Andrejiči! Ne já, za všechno může ten prokletý musjé: on tě naučil šťouchat železnými rožni a dupat, jako by se člověk šťoucháním a dupáním ubránil zlému člověku! To bylo třeba najímat musjé a utrácet peníze navíc!“

Ale kdo si tedy dal tu práci a zpravil mého otce o mém chování? Generál? Ten se však, jak se zdálo, o mě příliš nestaral; a Ivan Kuzmič nepovažoval za nutné o mém souboji podávat hlášení. Ztrácel jsem se v dohadech. Moje podezření se zastavilo u Švabrina. Jedině on měl z udání prospěch, protože jeho následkem mohlo být mé odvelení z pevnosti a roztržka s komandantovou rodinou. Šel jsem všechno oznámit Marje Ivanovně. Potkala mě na zápraží. „Co se vám stalo?“ řekla, když mě uviděla. „Jak jste bledý!“ – „Je konec!“ odpověděl jsem a dal jí otcův dopis. Teď zbledla ona. Když ho přečetla, vrátila mi dopis třesoucí se rukou a řekla třesoucím se hlasem: „Asi mi to není souzeno… Vaši příbuzní mě nechtějí do své rodiny. Buď ve všem vůle Páně! Bůh ví líp než my, co potřebujeme. Nedá se nic dělat, Petře Andrejiči;

buďte šťastný aspoň vy…“ – „To se nestane!“ vykřikl jsem a chytil ji za ruku. „Ty mě miluješ; jsem připravený na všechno. Pojď, vrhneme se k nohám tvým rodičům; jsou to prostí lidé, žádní tvrdosrdeční pyšňáci… Oni nám požehnají; vezmeme se… a pak časem, tím jsem si jistý, mého otce uprosíme; matka se za nás přimluví; on mi odpustí…“ – „Ne, Petře Andrejiči,“ odpověděla Máša, „bez požehnání tvých rodičů si tě nevezmu. Bez jejich požehnání nebudeš šťastný. Podrobme se vůli Boží. Najdeš-li si svou vyvolenou, zamiluješ-li se do jiné – Bůh s tebou, Petře Andrejiči; a já se za vás oba…“ Tu se rozplakala a odešla ode mne; chtěl jsem za ní jít do pokoje, ale cítil jsem, že se nedokážu ovládat, a vrátil jsem se domů.

Seděl jsem pohroužený do hlubokého zamyšlení, když najednou Saveljič přerušil mé úvahy. „Tady, pane,“ řekl a podával mi popsaný list papíru, „podívej se, jestli donáším na svého pána a jestli se snažím poštvat syna proti otci.“ Vzal jsem mu ten papír z ruky: byla to Savelji-čova odpověď na dopis, který dostal. Tady je slovo od slova:

„Vzácný pane Andreji Petroviči,

„otče náš milostivý!

„Vaše milostivé psaní jsem dostal, v kterém se ráčíš na mě, svého služebníka, hněvat, že prý je mi hanba neplnit panské rozkazy; a já nejsem žádný starý pes, ale váš věrný sluha, panské rozkazy poslouchám a vždycky jsem vám horlivě sloužil a dožil se šedin. O ráně Pjotra Andrejiče jsem vám nic nepsal, abych vás zbytečně nepostrašil, a jak je slyšet, paní, matička naše Avdoťja Vasiljevna, i tak z leknutí ulehla, a za její zdraví se budu Bohu modlit. A Pjotr Andrejič byl raněn pod pravé rameno, do prsou pod samou kostičku, do hloubky půldruhého palce, a ležel v domě u komandanta, kam jsme ho přinesli od břehu, a léčil ho tady felčar Stěpan Paramonov; a teď je Pjotr Andrejič, chvála Bohu, zdravý a nedá se o něm psát nic než dobré. Velitelé jsou s ním, jak je slyšet, spokojení; a u Vasilisy Jegorovny je jako vlastní syn. A že se mu přihodila taková příhoda, to mládenci k hanbě není: i kůň

má čtyři nohy, a přece klopýtne. A ráčíte psát, že mě pošlete pást prasata, i to je vaše bojarská vůle. Načež se otrocky klaním.

„Váš věrný nevolník

„*Archip Saveljev*“

Nemohl jsem se několikrát neusmát, když jsem četl tu listinu dobrého starce. Odpovědět otci jsem nebyl s to; a abych uklidnil matku, zdálo se mi, že Saveljičův dopis stačí.

Od té doby se moje situace změnila. Marja Ivanovna se mnou skoro nemluvila a všemožně se mi snažila vyhýbat. Komandantův dům se mi zprotivil. Pomalu jsem si zvykl vysedávat sám doma. Vasilisa Jegorovna mi to zpočátku vyčítala; ale když viděla mou umíněnost, nechala mě na pokoji. S Ivanem Kuzmičem jsem se vídal jen tehdy, když to vyžadovala služba. Se Švabrinem jsem se setkával zřídka a nerad, tím spíš, že jsem v něm pozoroval skrytou nevraživost vůči sobě, což mě v mých podezřeních utvrzovalo. Život se mi stal nesnesitelným. Upadl jsem do chmurného zadumání, které živila samota a nečinnost. Moje láska se v osamění rozhořívala a byla mi čím dál tíživější. Ztratil jsem chuť ke čtení a k literatuře. Klesl jsem na duchu. Bál jsem se, že bud zešílím, nebo se dám na prostopášnost. Nečekané události, které měly velký vliv na celý můj život, však najednou mou duši silně a blahodárně otřásly.

Kapitola šestá. Pugačovština

Vy, mladí chasníci, poslouchejte,
co my, staří starci, budem vyprávěti.
– Píseň

Dříve než přistoupím k popisu podivných událostí, jejichž jsem byl svědkem, musím říct několik slov o situaci, ve které se nacházela Orenburská gubernie na konci roku sedmnáct set sedmdesát tři.

Tuto rozlehlou a bohatou gubernii obývalo množství napůl divokých národů, které teprve nedávno uznaly vládu ruských panovníků. Jejich ustavičné vzpoury, nezvyk na zákony a občanský život, lehkomyslnost a krutost vyžadovaly ze strany vlády neustálý dohled, aby je udržela v poslušnosti. Pevnosti byly vystavěny na místech, která byla shledána vhodnými, a osídleny většinou kozáky, odvěkými pány jaických břehů. Ale jaičtí kozáci, kteří měli střežit klid a bezpečnost tohoto kraje, byli už nějaký čas sami pro vládu neklidnými a nebezpečnými poddanými. Roku sedmnáct set sedmdesát dva došlo v jejich hlavním městečku ke vzbouření. Příčinou byla přísná opatření, která podnikl generálmajor Traubenberg, aby přivedl vojsko k náležité poslušnosti. Následkem byla barbarská vražda Traubenberga, svévolná změna ve správě a nakonec potlačení vzpoury kartáčovou palbou a krutými tresty.

Stalo se to nějaký čas před mým příjezdem do Bělogorské pevnosti. Všechno už bylo tiché, nebo se tak aspoň zdálo; představení příliš

snadno uvěřili předstírané lítosti prohnaných vzbouřenců, kteří potají zuřili a vyčkávali na vhodnou příležitost, aby nepokoje obnovili.

Vracím se ke svému vyprávění.

Jednou večer – bylo to na začátku října roku sedmnáct set sedmdesát tři – jsem seděl doma sám, poslouchal vytí podzimního větru a díval se oknem na mraky, které ubíhaly kolem měsíce. Přišli pro mě jménem komandanta. Hned jsem se vydal na cestu. U komandanta jsem našel Švabrina, Ivana Ignaťjiče a kozáckého urjadníka. V pokoji nebyla ani Vasilisa Jegorovna, ani Marja Ivanovna. Komandant mě ustaraně pozdravil. Zamkl dveře, všechny posadil, kromě urjadníka, který stál u dveří, vytáhl z kapsy papír a řekl nám: „Páni důstojníci, důležitá novina! Poslechněte si, co píše generál.“ Tu si nasadil brýle a přečetl toto:

„Panu komandantovi Bělogorské pevnosti

„kapitánu Mironovovi.

„Tajné.

„Tímto vám oznamuji, že donský kozák a rozkolník Jemeljan Pugačov, který uprchl z vazby, se dopustil neodpustitelné troufalosti, když přijal jméno zesnulého imperátora Petra Třetího, shromáždil zločinnou bandu, vyvolal vzbouření v jaických osadách a už dobyl a vyplenil několik pevností a všude loupí a vraždí. Proto, pane kapitáne, jakmile tento list obdržíte, máte neprodleně učinit náležitá opatření k odražení zmíněného zlosyna a samozvance, a bude-li možno, i k jeho úplnému zničení, obrátí-li se na pevnost svěřenou vaší péči.“

„Učinit náležitá opatření!“ řekl komandant, sundal si brýle a skládal papír. „Slyšíš, to se snadno řekne. Ten lotr je asi silný; a nás je všeho všudy sto třicet mužů, nepočítaje kozáky, na které je malé spolehnutí, bez urážky, Maksimyči.“ Urjadník se ušklíbl. „Ale nedá se nic dělat, páni důstojníci! Buďte bdělí, rozestavte stráže a noční hlídky; v případě útoku zavírejte bránu a vyveďte vojáky. Ty, Maksimyči, dávej dobrý pozor na své kozáky. Dělo prohlédnout a pořádně vyčistit. A hlavně to

všechno držte v tajnosti, aby se o tom nikdo v pevnosti nemohl dozvědět předčasně."

Když Ivan Kuzmič rozdal tyto rozkazy, propustil nás. Vyšel jsem spolu se Švabrinem a uvažovali jsme o tom, co jsme slyšeli. „Co myslíš, jak to skončí?" zeptal jsem se ho. „Bůh ví," odpověděl, „uvidíme. Zatím nevidím nic vážného. Jestli ale..." Tu se zamyslel a roztržitě si začal pískat francouzskou árii.

Navzdory všem našim opatřením se zpráva o Pugačovově objevení rozletěla po pevnosti. Ivan Kuzmič si sice svou choť velmi vážil, ale za nic na světě by jí neprozradil tajemství, které mu bylo svěřeno ve službě. Když dostal od generála dopis, docela obratně Vasilisu Jegorovnu vypravil z domu: řekl jí, že prý otec Gerasim dostal z Orenburgu jakési podivné zprávy, které drží v hlubokém tajemství. Vasilisa Jegorovna se hned chtěla vypravit na návštěvu k popové a na radu Ivana Kuzmiče vzala s sebou i Mášu, aby se doma sama nenudila.

Ivan Kuzmič, který zůstal úplným pánem domu, pro nás hned poslal, a Palašku zamkl v komoře, aby nás nemohla odposlouchávat.

Vasilisa Jegorovna se vrátila domů, aniž stačila od popové něco vyzvědět, a dozvěděla se, že během její nepřítomnosti měl Ivan Kuzmič poradu a že Palaška byla pod zámkem. Dovtípila se, že ji muž obelstil, a pustila se do výslechu. Ale Ivan Kuzmič byl na útok připraven. Ani trochu se nezarazil a čile odpověděl své zvědavé družce: „Ale slyšíš, matičko, naše ženské si usmyslely topit v pecích slámou; a protože by z toho mohlo vzejít neštěstí, dal jsem přísný rozkaz, aby ženské napříště v pecích slámou netopily, ale topily klestím a roštím." – „A proč jsi tedy zamykal Palašku?" zeptala se komandantová. „Za co ubohá holka seděla v komoře, dokud jsme se nevrátily?" Na takovou otázku Ivan Kuzmič připravený nebyl; zamotal se a zabručel něco velmi nesouvislého. Vasilisa Jegorovna prohlédla manželovu lest; ale protože věděla, že z něj nic nedostane, přestala se vyptávat a začala mluvit o nakládaných okurkách, které Akulina Pamfilovna připravovala docela zvlášt-

ním způsobem. Celou noc Vasilisa Jegorovna nemohla usnout a nijak nedokázala uhodnout, co by to jen mohlo být v hlavě jejího muže, o čem by ona nesměla vědět.

Druhý den, když se vracela od mše, uviděla Ivana Ignaťjiče, jak vytahuje z děla hadříky, kamínky, třísky, kůstky na hraní a všelijaké smetí, které tam nacpaly děti. „Co by jen znamenaly tyhle válečné přípravy?“ myslela si komandantová. „Že by čekali útok od Kirgizů? Ale copak by přede mnou Ivan Kuzmič tajil takové hlouposti?“ Zavolala si Ivana Ignaťjiče s pevným úmyslem vyzvědět od něj tajemství, které trápilo její dámskou zvědavost.

Vasilisa Jegorovna mu udělala několik poznámek ohledně hospodářství, jako soudce, který začíná vyšetřování vedlejšími otázkami, aby nejdřív uspal ostražitost obžalovaného. Potom chvíli mlčela, zhluboka si povzdechla, zakroutila hlavou a řekla: „Pane Bože můj! To jsou mi novinky! Co z toho bude?“

„Ale matičko!“ odpověděl Ivan Ignaťjič. „Bůh je milostivý: vojáků máme dost, prachu hodně, dělo jsem vyčistil. Snad se Pugačovovi ubráníme. Když Pán Bůh nedopustí, prase nesežere!“

„A co je to za člověka, ten Pugačov?“ zeptala se komandantová.

Tu si Ivan Ignaťjič uvědomil, že se prořekl, a kousl se do jazyka. Ale bylo už pozdě. Vasilisa Jegorovna ho přinutila, aby se ke všemu přiznal, a dala mu slovo, že to nikomu nepoví.

Vasilisa Jegorovna svůj slib dodržela a nikomu neřekla ani slovo, kromě popové, a to jen proto, že její kráva se ještě pásla ve stepi a mohli by ji ukořistit zlosynové.

Brzy začali o Pugačovovi mluvit všichni. Řeči se vedly různé. Komandant poslal urjadníka s úkolem, aby se v okolních osadách a pevnostech pořádně o všem přeptal. Urjadník se vrátil za dva dny a oznámil, že ve stepi asi šedesát verst od pevnosti viděl množství ohňů a od Baškirů slyšel, že se blíží jakási neznámá síla. Nic určitého ostatně říct nemohl, protože se bál jet dál.

V pevnosti bylo mezi kozáky znát neobvyklé vzrušení; ve všech ulicích se shlukovali do hloučků, potichu spolu mluvili a rozcházeli se, jakmile uviděli dragouna nebo vojáka posádky. Poslali mezi ně zvědy. Julaj, pokřtěný Kalmyk, podal komandantovi důležité hlášení. Urjadníkova výpověď byla podle Julajových slov lživá: prohnaný kozák po svém návratu oznámil svým druhům, že byl u buřičů, představil se samotnému jejich vůdci, který mu dal políbit ruku a dlouho s ním rozmlouval. Komandant dal urjadníka neprodleně zavřít pod stráž a Julaje ustanovil na jeho místo. Kozáci tu novinu přijali se zjevnou nevolí. Hlasitě reptali a Ivan Ignaťjič, který komandantovo nařízení vykonal, na vlastní uši slyšel, jak říkají: „Však ty si to ještě vypiješ, posádková kryso!“ Komandant chtěl svého vězně ještě téhož dne vyslechnout; ale urjadník utekl zpod stráže, nejspíš s pomocí svých stejně smýšlejících druhů.

Nová okolnost komandantův neklid ještě zvětšila. Chytili Baškira s buřičskými listy. Kvůli tomu chtěl komandant znovu svolat své důstojníky, a proto chtěl zase pod nějakou věrohodnou záminkou poslat Vasilisu Jegorovnu z domu. Ale protože byl Ivan Kuzmič člověk nanejvýš přímý a pravdomluvný, nenašel jiný způsob než ten, který už jednou použil.

„Slyšíš, Vasiliso Jegorovno,“ řekl jí a pokašlával. „Otec Gerasim prý dostal z města…“ – „Přestaň žvanit, Ivane Kuzmiči,“ přerušila ho komandantová, „ty asi chceš svolat poradu a promluvit si beze mě o Jemeljanu Pugačovovi; ale mě nenapálíš!“ Ivan Kuzmič vytřeštil oči. „No, matičko,“ řekl, „když už všechno víš, tak si tu klidně zůstaň; promluvíme si i před tebou.“ – „No vidíš, tatíku můj,“ odpověděla, „ty se na chytračení nehodíš; pošli pro důstojníky.“

Sešli jsme se znovu. Ivan Kuzmič nám v přítomnosti své ženy přečetl Pugačovovu výzvu, kterou psal nějaký pologramotný kozák. Loupežník v ní oznamoval svůj úmysl neprodleně táhnout na naši pevnost; zval kozáky a vojáky do své bandy a velitele napomínal, aby se

nestavěli na odpor, jinak jim hrozil popravou. Výzva byla napsaná hrubými, ale silnými slovy a musela na mysl prostých lidí udělat nebezpečný dojem.

„To je ale lump!“ zvolala komandantová. „Co si nám ještě troufá nabízet! Vyjít mu naproti a položit mu k nohám prapory! Ach, ten psí syn! Copak neví, že jsme už čtyřicet let ve službě a že jsme se, chvála Bohu, všeho nadívali? Copak se našli takoví velitelé, kteří toho loupežníka poslechli?“

„Zdá se, že by neměli,“ odpověděl Ivan Kuzmič. „Ale prý už se ten zlosyn zmocnil mnoha pevností.“

„Asi je opravdu silný,“ poznamenal Švabrin.

„Hned se dozvíme, jakou má opravdu sílu,“ řekl komandant. „Vasiliso Jegorovno, dej mi klíč od špýcharu. Ivane Ignaťjiči, přiveď toho Baškira a řekni Julajovi, ať sem přinese důtky.“

„Počkej, Ivane Kuzmiči,“ řekla komandantová a vstala. „Ať odvedu Mášu někam z domu; jinak uslyší křik a vyleká se. A já taky, po pravdě řečeno, nejsem žádná milovnice výslechů. Mějte se tu dobře.“

Mučení bylo za starých časů tak zakořeněné ve zvyklostech soudního řízení, že blahodárný ukaz, který je zrušil, zůstával dlouho bez jakéhokoli účinku. Myslelo se, že k úplnému usvědčení zločince je nezbytné jeho vlastní přiznání – myšlenka nejen nepodložená, ale dokonce zcela odporující zdravému právnímu rozumu: neboť jestliže se zapírání obžalovaného nepřijímá jako důkaz jeho neviny, tím méně má být jeho přiznání důkazem jeho viny. Ještě dnes se mi stává, že slyším staré soudce, jak litují zrušení toho barbarského zvyku. V naší době však nikdo o nezbytnosti mučení nepochyboval, ani soudci, ani obžalovaní. Komandantův rozkaz tedy nikoho z nás nepřekvapil ani nepolekal. Ivan Ignaťjič šel pro Baškira, který seděl ve špýcharu pod klíčem u komandantové, a za několik minut přivedli zajatce do předsíně. Komandant poručil, aby ho k němu předvedli.

Baškir s námahou překročil práh – byl v kládě – a smekl svou vysokou čepici a zůstal stát u dveří. Podíval jsem se na něj a otřásl se. Na toho člověka nikdy nezapomenu. Mohlo mu být přes sedmdesát let. Neměl nos ani uši. Hlavu měl vyholenou; místo vousů mu trčelo několik šedivých chlupů; byl malé postavy, hubený a shrbený; ale jeho úzké oči ještě jiskřily ohněm. „Ehe!“ řekl komandant, když v něm podle hrozných znamení poznal jednoho z buřičů potrestaných roku sedmnáct set čtyřicet jedna. „Ty jsi, jak vidím, starý vlku, už v našich pastech byl. Ty se asi nebouříš poprvé, když máš tu palici tak hladce oholenou. Pojď blíž; mluv, kdo tě poslal?“

Starý Baškir mlčel a díval se na komandanta s výrazem naprosté nechápavosti. „Proč mlčíš?“ pokračoval Ivan Kuzmič. „Nebo rusky nerozumíš ani ň? Julaji, zeptej se ho po vašem, kdo ho poslal do naší pevnosti?“

Julaj zopakoval otázku Ivana Kuzmiče tatarsky. Ale Baškir se na něj díval se stejným výrazem a neodpověděl ani slovo.

„Jakši,“ řekl komandant, „však ty se u mě rozmluvíš. Hoši! Sundejte z něj ten pitomý pruhovaný chalát a prošijte mu záda. Ale pořádně, Julaji!“

Dva vysloužilci začali Baškira svlékat. Ve tváři nešťastníka se objevil neklid. Rozhlížel se na všechny strany jako zvířátko, které chytily děti. Když ale jeden z vysloužilců vzal jeho ruce, dal si je kolem krku a zvedl si starce na záda a Julaj vzal důtky a napřáhl se – tu Baškir zasténal slabým, prosebným hlasem, zakýval hlavou a otevřel ústa, ve kterých se místo jazyka hýbal krátký pahýl.

Když si vzpomenu, že se to stalo ještě za mého života a že jsem se teď dožil mírného panování imperátora Alexandra, nemohu se nedivit rychlým pokrokům osvěty a šíření zásad lidskosti. Mladý muži! Dostanou-li se ti moje zápisky do rukou, pamatuj, že nejlepší a nejtrvalejší změny jsou ty, které vycházejí ze zlepšení mravů, bez jakýchkoli násilných otřesů.

Všichni byli ohromeni. „No," řekl komandant, „z něj asi nic nedostaneme. Julaji, odveď Baškira do špýcharu. A my, pánové, si ještě o lecčem promluvíme."

Začali jsme uvažovat o své situaci, když tu najednou vešla do pokoje Vasilisa Jegorovna, celá udýchaná a nesmírně vylekaná.

„Co se ti stalo?" zeptal se užaslý komandant.

„Panebože, neštěstí!" odpověděla Vasilisa Jegorovna. „Nižněozjorná padla dnes ráno. Čeledín otce Gerasima se odtamtud zrovna vrátil. Viděl, jak ji dobývali. Komandanta a všechny důstojníky pověsili. Všechny vojáky zajali. Co nevidět tu ti zlosynové budou."

Ta nečekaná zpráva mě silně zasáhla. Komandanta Nižněozjorné pevnosti, tichého a skromného mladého muže, jsem znal: asi dva měsíce předtím projížděl se svou mladou ženou z Orenburgu a zastavil se u Ivana Kuzmiče. Nižněozjorná ležela asi pětadvacet verst od naší pevnosti. Každou hodinou jsme i my museli čekat Pugačovův útok. Živě jsem si představil, co čeká Marju Ivanovnu, a srdce se mi úplně zastavilo.

„Poslyšte, Ivane Kuzmiči!" řekl jsem komandantovi. „Naší povinností je bránit pevnost do posledního dechu; o tom není třeba mluvit. Ale je nutné pomyslet na bezpečí žen. Pošlete je do Orenburgu, jestli je cesta ještě volná, nebo do nějaké vzdálenější a spolehlivější pevnosti, kam by zlosynové nestačili dorazit."

Ivan Kuzmič se obrátil k ženě a řekl jí:

„Slyšíš, matičko, opravdu, neposlat vás někam dál, dokud si s těmi buřiči neporadíme?"

„Ale co tě nemá!" řekla komandantová. „Kde je taková pevnost, kam by nezalétly kulky? Proč by Bělogorská nebyla spolehlivá? Chvála Bohu, žijeme v ní už dvaadvacátý rok. Viděli jsme Baškiry i Kirgizy: snad se i před Pugačovem ubráníme!"

„No, matičko," namítl Ivan Kuzmič, „zůstaň tedy, když na naši pevnost spoléháš. Ale co budeme dělat s Mášou? Dobře, jestli se ubrání-

me nebo se dočkáme posil; ale co když ti zlosynové pevnost dobudou?“

„No, pak…“ Tu se Vasilisa Jegorovna zakoktala a zmlkla, nesmírně rozrušená.

„Ne, Vasiliso Jegorovno,“ pokračoval komandant, protože si všiml, že jeho slova zapůsobila, možná poprvé v jeho životě. „Máša tu zůstat nemůže. Pošleme ji do Orenburgu k její kmotře: tam je vojska i děl dost a hradby z kamene. A tobě bych taky radil, abys tam jela s ní; i když jsi už stará, jen se podívej, co by s tebou bylo, kdyby fortecu vzali útokem.“

„Dobrá,“ řekla komandantová, „ať je po tvém, pošleme Mášu pryč. Ale mě ani ve snu nepros: nepojedu. Nebudu se na stará kolena s tebou rozcházet a hledat si osamělý hrob v cizím kraji. Spolu jsme žili, spolu i umřeme.“

„I to je pravda,“ řekl komandant. „No, nemáme na co čekat. Jdi připravit Mášu na cestu. Zítra za úsvitu ji pošleme; a dáme jí i doprovod, i když nemáme lidí nazbyt. A kde je vlastně Máša?“

„U Akuliny Pamfilovny,“ odpověděla komandantová. „Udělalo se jí zle, když uslyšela, že Nižněozjorná padla; bojím se, aby se nerozstonala. Pane Bože na nebesích, čeho jsme se to dožili!“

Vasilisa Jegorovna odešla zařizovat dceřin odjezd. Rozhovor u komandanta pokračoval; ale já už se do něj nepletl a nic jsem neposlouchal. Marja Ivanovna přišla k večeři bledá a uplakaná. Povečeřeli jsme mlčky a vstali od stolu dřív než obvykle; rozloučili jsme se s celou rodinou a rozešli se domů. Ale já jsem schválně zapomněl svůj kord a vrátil se pro něj: tušil jsem, že zastihnu Marju Ivanovnu samotnou. A opravdu, potkala mě ve dveřích a podala mi kord. „Sbohem, Petře Andrejiči!“ řekla mi se slzami v očích. „Posílají mě do Orenburgu. Buďte živ a šťastný; možná nám Pán Bůh dopřeje, abychom se znovu uviděli; a jestli ne…“ Tu se rozvzlykala. Objal jsem ji. „Sbohem, můj anděli,“ řekl jsem, „sbohem, moje milá, moje vytoužená! Ať se se

mnou stane cokoli, věř, že moje poslední myšlenka a poslední modlitba bude patřit tobě!“ Máša vzlykala, přitulená k mé hrudi. Vroucně jsem ji políbil a spěšně vyšel z pokoje.

Kapitola sedmá. Útok

Hlavo moje, hlavičko,
hlavo sloužící!
Sloužila má hlavička
rovných třicet let a tři roky.
Ach, nevysloužila si hlavička
ani zisku, ani radosti,
ani slova vlídného
ani hodnosti vysoké;
jen si vysloužila hlavička
dva vysoké sloupky,
javorové břevénko
a k tomu smyčku hedvábnou.
– Lidová píseň

Tu noc jsem nespal a nesvlékl se. Měl jsem v úmyslu jít za svítání k bráně pevnosti, odkud měla Marja Ivanovna vyjet, a tam se s ní naposledy rozloučit. Cítil jsem v sobě velkou změnu: rozrušení duše mi bylo mnohem méně tíživé než ta sklíčenost, do které jsem byl ještě nedávno pohroužen. Se smutkem z rozloučení se ve mně slévaly nejasné, ale sladké naděje, netrpělivé očekávání nebezpečí i city ušlechtilé ctižádosti. Noc uběhla nepozorovaně. Už jsem chtěl vyjít z domu, když se otevřely dveře a přišel ke mně kaprál s hlášením, že naši kozáci v noci odtáhli z pevnosti, násilím s sebou vzali Julaje a že kolem pevnosti projíždějí nějací neznámí lidé. Myšlenka, že Marja Ivanovna ne-

stihne odjet, mě vyděsila; spěšně jsem dal kaprálovi několik pokynů a hned jsem se vrhl ke komandantovi.

Už svítalo. Letěl jsem ulicí, když jsem uslyšel, že na mě někdo volá. Zastavil jsem se. „Kam jdete?“ řekl Ivan Ignaťjič a dohonil mě. „Ivan Kuzmič je na valu a poslal mě pro vás. Pugač je tady.“ – „Odjela Marja Ivanovna?“ zeptal jsem se a srdce se mi chvělo. „Nestihla,“ odpověděl Ivan Ignaťjič, „cesta do Orenburgu je odříznutá; pevnost je obklíčená. Zlé je to, Petře Andrejiči!“

Šli jsme na val, vyvýšeninu, kterou vytvořila příroda a kterou zpevnili palisádou. Tísnili se tam už všichni obyvatelé pevnosti. Posádka stála ve zbrani. Dělo tam přetáhli už den předtím. Komandant přecházel před svou nepočetnou řadou. Blízkost nebezpečí dodávala starému vojákovi neobyčejné čilosti. Stepí, nedaleko od pevnosti, projíždělo asi dvacet jezdců. Zdálo se, že jsou to kozáci, ale byli mezi nimi i Baškirové, které bylo snadné poznat podle rysích čepic a toulců. Komandant obešel své vojsko a říkal vojákům: „Tak, dětičky, postavíme se dneska za matičku panovnici a dokážeme celému světu, že jsme stateční lidé a věrní přísaze!“ Vojáci hlasitě projevili svou horlivost. Švabrin stál vedle mě a upřeně hleděl na nepřítele. Lidé projíždějící stepí si všimli pohybu v pevnosti, sjeli se do hloučku a začali se spolu radit. Komandant poručil Ivanu Ignaťjičovi, aby namířil dělo na jejich houf, a sám přiložil doutnák. Koule zabzučela a přeletěla nad nimi, aniž komu ublížila. Jezdci se rozprchli, hned zmizeli z dohledu a step se vyprázdnila.

Tu se na valu objevila Vasilisa Jegorovna a s ní Máša, která se od ní nechtěla odloučit. „Tak co?“ řekla komandantová. „Jak jde bitva? A kde je nepřítel?“ – „Nepřítel je nedaleko,“ odpověděl Ivan Kuzmič. „Dá-li Bůh, všechno dobře dopadne. Tak co, Mášo, bojíš se?“ – „Ne, tatínku,“ odpověděla Marja Ivanovna, „doma sama bych se bála víc.“ Tu se na mě podívala a namáhavě se usmála. Bezděčně jsem stiskl jílec svého kordu, protože jsem si vzpomněl, že jsem ho den předtím dostal z je-

jích rukou, jako by k obraně své milé. Srdce mi hořelo. Představoval jsem si, že jsem jejím rytířem. Toužil jsem dokázat, že jsem hoden její důvěry, a netrpělivě jsem začal čekat na rozhodující chvíli.

V tu dobu se zpoza návrší, které bylo půl versty od pevnosti, objevily nové houfy jezdců a brzy byla step poseta množstvím lidí ozbrojených kopími a luky. Mezi nimi jel na bílém koni muž v červeném kaftanu s tasenou šavlí v ruce: byl to sám Pugačov. Zastavil se; obstoupili ho a zřejmě na jeho rozkaz se čtyři muži oddělili a tryskem přicválali až pod samou pevnost. Poznali jsme v nich své zrádce. Jeden z nich držel pod čepicí list papíru; druhý měl na kopí nabodnutou Julajovu hlavu, kterou setřásl a hodil k nám přes palisádu. Hlava ubohého Kalmyka padla komandantovi k nohám. Zrádci křičeli: „Nestřílejte; vyjděte ven k carovi. Car je tady!“

„Já vám dám!“ vykřikl Ivan Kuzmič. „Hoši! Pal!“ Naši vojáci vypálili salvu. Kozák, který držel dopis, se zapotácel a skácel se z koně; ostatní cválali zpátky. Podíval jsem se na Marju Ivanovnu. Zdrcená pohledem na zakrvácenou Julajovu hlavu a ohlušená salvou byla jako bez sebe. Komandant si zavolal kaprála a poručil mu, aby vzal list z ruky zabitého kozáka. Kaprál vyšel do pole a vrátil se a vedl za uzdu koně zabitého. Podal komandantovi dopis. Ivan Kuzmič si ho přečetl pro sebe a pak ho roztrhal na kousky. Vzbouřenci se zatím zjevně chystali k akci. Brzy nám kolem uší začaly hvízdat kulky a několik šípů se kolem nás zabodlo do země a do palisády. „Vasiliso Jegorovno!“ řekl komandant. „Tohle není pro ženské; odveď Mášu; vidíš, že je holka ni živá, ni mrtvá.“

Vasilisa Jegorovna, kterou kulky zkrotily, pohlédla na step, na které bylo vidět velký pohyb; pak se obrátila k muži a řekla mu: „Ivane Kuzmiči, nad životem i smrtí vládne Bůh: požehnej Máše. Mášo, pojd k otci.“

Máša, bledá a roztřesená, přistoupila k Ivanu Kuzmičovi, klekla si a poklonila se mu až k zemi. Starý komandant ji třikrát pokřižoval;

pak ji zvedl, políbil ji a řekl změněným hlasem: „Tak, Mášo, buď šťastná. Modli se k Bohu: on tě neopustí. Najde-li se hodný člověk, dej vám Bůh lásku a svornost. Žijte, jak jsme žili my s Vasilisou Jegorovnou. Tak sbohem, Mášo. Vasiliso Jegorovno, odveď ji už honem.“ Máša se mu vrhla kolem krku a rozvzlykala se. „Políbíme se i my,“ řekla komandantová a rozplakala se. „Sbohem, můj Ivane Kuzmiči. Odpusť mi, jestli jsem tě něčím zarmoutila!“ – „Sbohem, sbohem, matičko!“ řekl komandant a objal svou starou. „No, dost už! Jděte, jděte domů; a jestli stihneš, obleč Mášu do sarafánu.“ Komandantová s dcerou odešly. Díval jsem se za Marjou Ivanovnou; ohlédla se a kývla mi hlavou. Tu se Ivan Kuzmič obrátil k nám a celou svou pozornost upřel na nepřítele. Vzbouřenci se sjížděli kolem svého vůdce a najednou začali sesedat z koní. „Teď stůjte pevně,“ řekl komandant, „bude útok…“ V tu chvíli se rozlehlo strašlivé ječení a křik; vzbouřenci běželi poklusem k pevnosti. Naše dělo bylo nabité kartáčem. Komandant je nechal přiblížit na nejkratší vzdálenost a najednou znovu vypálil. Kartáč zasáhl samý střed davu. Vzbouřenci se rozvlnili na obě strany a couvli. Jejich vůdce zůstal vpředu sám… Mával šavlí a zřejmě je vášnivě přemlouval… Křik a ječení, které na chvíli utichly, se hned znovu rozlehly. „Tak, hoši,“ řekl komandant, „teď otvírejte bránu, bubnujte. Hoši! Vpřed, do výpadu, za mnou!“

Komandant, Ivan Ignaťjič a já jsme se v mžiku ocitli za valem pevnosti; ale zastrašená posádka se ani nehnula. „Co tu stojíte, dětičky?“ vykřikl Ivan Kuzmič. „Umřít, tak umřít: to je vojenská věc!“ V tu chvíli se na nás vzbouřenci přihnali a vtrhli do pevnosti. Buben zmlkl; posádka odhodila pušky; srazili mě sice k zemi, ale vstal jsem a vešel jsem spolu se vzbouřenci do pevnosti. Komandant, raněný do hlavy, stál v hloučku zlosynů, kteří od něj chtěli klíče. Vrhl jsem se mu na pomoc: několik statných kozáků mě popadlo a svázalo šerpami a přitom říkali: „Však vy si to ještě vypijete, vy, co neposloucháte cara!“ Vlekli nás ulicemi; obyvatelé vycházeli z domů s chlebem a solí. Zvo-

nily zvony. Najednou se v davu rozkřiklo, že car čeká na náměstí na zajatce a přijímá přísahu. Lidé se pohrnuli na náměstí; hnali nás tam také.

Pugačov seděl v křesle na zápraží komandantova domu. Měl na sobě červený kozácký kaftan prošitý prýmky. Vysokou sobolí čepici se zlatými střapci měl naraženou do jiskřících očí. Jeho tvář mi připadala povědomá. Obklopovali ho kozáčtí předáci. Otec Gerasim, bledý a roztřesený, stál u zápraží s křížem v rukou a zdálo se, že ho mlčky prosí za oběti, které je čekají. Na náměstí narychlo stavěli šibenici. Když jsme se přiblížili, Baškirové rozehnali lid a nás předvedli před Pugačova. Zvony utichly; nastalo hluboké ticho. „Který je komandant?“ zeptal se samozvanec. Náš urjadník vystoupil z davu a ukázal na Ivana Kuzmiče. Pugačov se na starce hrozivě podíval a řekl mu: „Jak ses opovážil postavit se mně, svému carovi?“ Komandant, vysílený ranou, sebral poslední síly a pevným hlasem odpověděl: „Ty nejsi můj car, ty jsi lotr a samozvanec, slyšíš!“ Pugačov se zachmuřeně zamračil a mávl bílým šátkem. Několik kozáků starého kapitána popadlo a vleklo ho k šibenici. Na jejím břevnu seděl obkročmo zmrzačený Baškir, kterého jsme den předtím vyslýchali. Držel v ruce provaz a za minutu jsem uviděl ubohého Ivana Kuzmiče, jak visí ve vzduchu. Pak přivedli k Pugačovovi Ivana Ignaťjiče. „Přísahej,“ řekl mu Pugačov, „caru Pjotru Fjodorovičovi!“ – „Ty nejsi náš car,“ odpověděl Ivan Ignaťjič a opakoval slova svého kapitána. „Ty, strýčku, jsi lotr a samozvanec!“ Pugačov znovu mávl šátkem a dobrý poručík visel vedle svého starého velitele.

Byla řada na mně. Díval jsem se směle na Pugačova a chystal se zopakovat odpověď svých velkodušných druhů. Tu jsem ke svému nepopsatelnému úžasu uviděl mezi vzbouřenými předáky Švabrina, s vlasy zastřiženými dokola a v kozáckém kaftanu. Přistoupil k Pugačovovi a řekl mu do ucha několik slov. „Pověsit ho!“ řekl Pugačov a už se na mě ani nepodíval. Hodili mi na krk smyčku. Začal jsem se v duchu modlit, upřímně jsem se Bohu kál ze všech svých hříchů a prosil ho

o spásu všech, kdo jsou mému srdci drazí. Dovlekli mě pod šibenici. „Neboj, neboj," opakovali mi moji kati, možná že mi opravdu chtěli dodat odvahy. Najednou jsem uslyšel výkřik: „Stůjte, zatracenci! Počkejte!..." Kati se zastavili. Dívám se: Saveljič leží Pugačovovi u nohou. „Otče rodný!" říkal můj ubohý vychovatel. „Co ti je po smrti panského dítěte? Pusť ho; dají ti za něj výkupné; a pro výstrahu a pro strach dej pověsit třeba mě, starého!" Pugačov dal znamení a hned mě rozvázali a nechali být. „Náš otec ti dává milost," říkali mi. Nemohu říct, že bych se v tu chvíli z vysvobození radoval, ale neřeknu ani, že bych ho litoval. Moje city byly příliš zmatené. Znovu mě přivedli k samozvanci a postavili mě před ním na kolena. Pugačov mi podal svou šlachovitou ruku. „Polib ruku, polib ruku!" říkali kolem mě. Ale byl bych dal přednost té nejkrutější popravě před takovým podlým ponížením. „Panáčku Petře Andrejiči!" šeptal Saveljič, který stál za mnou a strkal do mě. „Nebuď umíněný! Co tě to stojí? Plivni si a polib tomu zlosy... fuj! polib mu ručku." Nehýbal jsem se. Pugačov spustil ruku a s úsměškem řekl: „Jeho blahorodí asi radostí zhloupl. Zvedněte ho!" Zvedli mě a nechali mě na svobodě. Díval jsem se na pokračování té hrozné komedie.

Obyvatelé začali přísahat. Přistupovali jeden po druhém, líbali kříž a pak se klaněli samozvanci. Vojáci posádky stáli hned vedle. Rotní krejčí, ozbrojený svými tupými nůžkami, jim stříhal copy. Otřepali se a přistupovali k Pugačovově ruce a ten jim vyhlašoval odpuštění a přijímal je do své bandy. To všechno trvalo asi tři hodiny. Nakonec Pugačov vstal z křesla a sešel ze zápraží v doprovodu svých předáků. Přivedli mu bílého koně ozdobeného bohatým postrojem. Dva kozáci ho vzali v podpaží a vysadili do sedla. Oznámil otci Gerasimovi, že bude u něj obědvat. V tu chvíli se ozval ženský křik. Několik loupežníků vyvleklo na zápraží Vasilisu Jegorovnu, rozcuchanou a svlečenou do naha. Jeden z nich se už stačil vystrojit do její kazajky. Jiní tahali peřiny, truhly, čajové nádobí, prádlo a všechno haraburdí. „Panebože můj!" křičela ubohá stařenka. „Nechte mě žít, ať se můžu kát. Otcové

rodní, odveďte mě k Ivanu Kuzmičovi.“ Najednou pohlédla na šibenici a poznala svého muže. „Zlosynové!“ vykřikla nepříčetně. „Co jste to s ním udělali? Světlo moje, Ivane Kuzmiči, smělá vojácká hlavičko! Neublížily ti pruské bodáky ani turecké kulky; nepoložil jsi život v poctivém boji, ale zahynul jsi rukou uprchlého trestance!“ – „Umlčte tu starou čarodějnici!“ řekl Pugačov. Tu ji mladý kozák udeřil šavlí do hlavy a ona padla mrtvá na schody zápraží. Pugačov odjel; lid se hrnul za ním.

Kapitola osmá. Nezvaný host

Nezvaný host je horší než Tatar.
– Přísloví

Náměstí se vyprázdnilo. Pořád jsem stál na jednom místě a nemohl jsem urovnat myšlenky, zmatené tak hroznými dojmy.

Nejistota o osudu Marji Ivanovny mě trápila ze všeho nejvíc. Kde je? Co je s ní? Stihla se schovat? Je její úkryt bezpečný?... Plný úzkostných myšlenek jsem vešel do komandantova domu... Všude bylo prázdno; židle, stoly, truhly byly polámané; nádobí rozbité; všechno rozkradené. Vyběhl jsem po malém schodišti, které vedlo do světničky, a poprvé v životě jsem vešel do pokoje Marji Ivanovny. Uviděl jsem její postel, kterou loupežníci přeházeli; skříň byla rozbitá a vykradená; před vyprázdněnou skříňkou na ikony ještě hořelo věčné světélko. Zachovalo se i zrcátko, které viselo na stěně mezi okny... Kde jen byla obyvatelka této pokorné dívčí cely? Myslí mi probleskla strašná myšlenka: představil jsem si ji v rukou loupežníků... Srdce se mi sevřelo... Hořce, hořce jsem se rozplakal a nahlas vyslovil jméno své milé... V tu chvíli se ozval slabý šramot a zpoza skříně se objevila Palaša, bledá a roztřesená.

„Ach, Petře Andrejiči!“ řekla a spráskla ruce. „To je ale den! Jaké hrůzy!...“

„A Marja Ivanovna?“ zeptal jsem se netrpělivě. „Co je s Marjou Ivanovnou?“

„Slečna je živá," odpověděla Palaša. „Je schovaná u Akuliny Pamfilovny."

„U popové!" vykřikl jsem zděšeně. „Bože můj! Tam je přece Pugačov!..."

Vyřítil jsem se z pokoje, v mžiku jsem byl na ulici a střemhlav jsem běžel do kněžova domu, nic jsem neviděl a nic necítil. Ozýval se odtud křik, chechot a písně... Pugačov hodoval se svými druhy. Palaša přiběhla za mnou. Poslal jsem ji, aby potichu vyvolala Akulinu Pamfilovnu. Za chvíli ke mně popová vyšla do síně s prázdnou láhví v ruce.

„Proboha! Kde je Marja Ivanovna?" zeptal jsem se s nevýslovným rozrušením.

„Leží, moje holubička, u mě na posteli, tamhle za přepážkou," odpověděla popová. „No, Petře Andrejiči, div se nestalo neštěstí, ale chvála Bohu, všechno dobře dopadlo: ten lotr si zrovna sedl k obědu, a ona, chudinka moje, přijde k sobě a zasténá!... Úplně jsem strnula. Uslyšel to: ‚A kdo to u tebe vzdychá, stará?' Já se tomu zločinci poklonila až k pasu: ‚Moje neteř, care; rozstonala se, leží už druhý týden.' – ‚A je tvoje neteř mladá?' – ‚Mladá, care.' – ‚Tak mi ukaž, stará, tu svou neteř.' Srdce se mi úplně zastavilo, ale nedalo se nic dělat. ‚Prosím, care; jenže holka nemůže vstát a přijít k tvé milosti.' – ‚To nic, stará, půjdu se podívat sám.' A on ten zatracenec opravdu šel za přepážku; co ty na to! Odhrnul záclonu a podíval se těma svýma jestřábíma očima! – a nic... Bůh nás ochránil! A věříš, že já i můj starý jsme se už chystali na mučednickou smrt? Naštěstí ho ta moje holubička nepoznala. Pane Bože na nebesích, to jsme se dočkali svátku! Co naplat! Ubohý Ivan Kuzmič! Kdo by si to pomyslel!... A Vasilisa Jegorovna? A Ivan Ignaťjič? Za co jeho?... Jak to, že vás ušetřili? A co ten Švabrin, Alexej Ivanyč? Nechal se ostříhat dokola a teď tu s nimi u nás hoduje! Je hbitý, to se musí nechat. A když jsem řekla o té nemocné neteři, tak se na mě, věříš, podíval, jako by mě nožem probodl; ale neprozradil ji, i za to mu dík." V tu chvíli se ozval opilý křik hostů a hlas otce Gerasi-

ma. Hosté chtěli víno, hospodář volal svou ženu. Popová se dala do shonu. „Jděte si domů, Petře Andrejiči," řekla, „teď na vás není čas; ti zlosynové pořádají pitku. Běda, jestli se jim opilým dostanete pod ruku. Sbohem, Petře Andrejiči. Co má být, to bude; snad nás Bůh neopustí."

Popová odešla. Trochu uklidněný jsem se vydal do svého bytu. Když jsem šel kolem náměstí, uviděl jsem několik Baškirů, kteří se tlačili kolem šibenice a stahovali oběšencům boty; stěží jsem potlačil výbuch rozhořčení, protože jsem cítil, že zastat se jich je zbytečné. Po pevnosti pobíhali loupežníci a plenili důstojnické domy. Všude se ozýval křik pijících vzbouřenců. Přišel jsem domů. Saveljič mě čekal na prahu. „Chvála Bohu!" vykřikl, když mě uviděl. „Už jsem si myslel, že tě ti zlosynové zase popadli. No, panáčku Petře Andrejiči, věříš tomu? Všechno nám rozkradli, ti lumpové: šaty, prádlo, věci, nádobí – nic nenechali. Ale co už! Chvála Bohu, že tě pustili živého! A poznal jsi, pane, toho atamana?"

„Ne, nepoznal; a kdo to je?"

„Jak to, panáčku? Ty jsi zapomněl na toho ochlastu, co z tebe v zájezdním hostinci vylákal kožich? Zaječí kožíšek, docela nový; a on, bestie, ho rozpáral, jak se do něj soukal!"

Užasl jsem. Podoba Pugačova s mým průvodcem byla opravdu nápadná. Přesvědčil jsem se, že Pugačov a on jsou jedna a táž osoba, a pochopil jsem tehdy, proč mi byla prokázána milost. Nemohl jsem se nedivit podivnému řetězení okolností: dětský kožíšek, darovaný tulákovi, mě vysvobodil ze smyčky, a ochlasta, který se potloukal po zájezdních hostincích, obléhal pevnosti a otřásal státem!

„Neráčil bys něco pojíst?" zeptal se Saveljič, neměnný ve svých zvycích. „Doma nic není; půjdu se porozhlédnout a něco ti připravím."

Když jsem zůstal sám, pohroužil jsem se do úvah. Co jsem měl dělat? Zůstat v pevnosti, která byla v moci zlosyna, nebo táhnout s jeho bandou – to se na důstojníka nehodilo. Povinnost žádala, abych se do-

stavil tam, kde moje služba ještě mohla být v těchto svízelných okolnostech užitečná vlasti… Ale láska mi důrazně radila zůstat u Marji Ivanovny a být jejím obráncem a ochráncem. I když jsem předvídal brzkou a nepochybnou změnu okolností, přece jsem se nemohl nechvět, když jsem si představoval, v jak nebezpečném postavení je.

Moje úvahy přerušil příchod jednoho z kozáků, který přiběhl s oznámením, že prý „veliký car tě volá k sobě“. – „A kde je?“ zeptal jsem se a chystal se uposlechnout.

„V komandantově domě,“ odpověděl kozák. „Po obědě si náš otec zašel do lázně a teď odpočívá. No, vaše blahorodí, je hned vidět, že je to vznešená osoba: k obědu ráčil sníst dvě pečená selátka, a v páře se hřeje tak horce, že to ani Taras Kuročkin nevydržel, dal metlu Fomkovi Bikbajevovi a stěží se vzpamatoval studenou vodou. Co naplat: ve všem se chová tak vznešeně… A v lázni prý ukazoval svoje carská znamení na prsou: na jedné straně dvouhlavého orla, velikého jako pětník, a na druhé svou osobu.“

Nepovažoval jsem za nutné kozákovi jeho mínění vyvracet a vydal jsem se s ním do komandantova domu, předem jsem si představoval setkání s Pugačovem a snažil se uhodnout, jak skončí. Čtenář si snadno představí, že jsem nebyl úplně klidný.

Začalo se stmívat, když jsem došel ke komandantovu domu. Šibenice se svými oběťmi se strašlivě černala. Tělo ubohé komandantové se pořád ještě válelo pod zápražím, u kterého stáli na stráži dva kozáci. Kozák, který mě přivedl, mě šel ohlásit, hned se vrátil a uvedl mě do toho pokoje, kde jsem se den předtím tak něžně loučil s Marjou Ivanovnou.

Naskytl se mi neobyčejný obraz: za stolem prostřeným ubrusem a zastavěným láhvemi a sklenicemi seděl Pugačov a asi deset kozáckých předáků, v čepicích a barevných košilích, rozpálení vínem, s rudými ksichty a jiskřícíma očima. Nebyl mezi nimi ani Švabrin, ani náš urjadník, ti čerstvě naverbovaní zrádci. „Á, vaše blahorodí!“ řekl Puga-

čov, když mě uviděl. „Vítej; čest a místo, prosíme.“ Stolovníci se posunuli. Mlčky jsem si sedl na kraj stolu. Můj soused, mladý kozák, štíhlý a pohledný, mi nalil sklenici obyčejné kořalky, které jsem se ani nedotkl. Začal jsem si zvědavě prohlížet tu společnost. Pugačov seděl na čestném místě, opíral se loktem o stůl a černý plnovous si podpíral širokou pěstí. Jeho rysy, pravidelné a dost příjemné, neprozrazovaly nic krutého. Často se obracel k asi padesátiletému muži a říkal mu hned hrabě, hned Timofejiči, a někdy mu uctivě říkal strýčku. Všichni se k sobě chovali jako kamarádi a svému vůdci neprojevovali žádnou zvláštní přednost. Mluvilo se o ranním útoku, o úspěchu vzbouření a o dalším postupu. Každý se chlubil, navrhoval své názory a volně Pugačovovi odporoval. A právě na této podivné válečné radě bylo rozhodnuto táhnout na Orenburg: odvážný tah, který se div nekorunoval zhoubným úspěchem! Pochod byl vyhlášen na zítřek. „Tak, bratři,“ řekl Pugačov, „zazpívejme si na dobrou noc mou oblíbenou písničku. Čumakove! Začni!“ Můj soused spustil tenkým hláskem táhlou burlackou píseň a všichni sborem přizvukovali:

Nehuč, matičko, zelená doubravo,
neruš mě, mládence dobrého, v mém přemýšlení.
Zítra mám já, mládenec dobrý, k výslechu jíti
před hrozného soudce, před samého cara.
A bude se mě car, panovník, ptáti:
Pověz, pověz mi, chasníku, selský synu,
s kým jsi lotroval, s kým jsi loupil,
a mnoho-li s tebou bylo druhů?
Povím ti, naděje naše, pravoslavný care,
celou pravdu ti povím, celou pravdičku,
že druhy jsem měl čtyři:
první můj druh byla tmavá noc,
a druhý můj druh ocelový nůž,
a třetí můj druh, to můj dobrý kůň,

a čtvrtý můj druh, to tuhý luk,
a poslíčci moji, to kalené šípy.
I promluví naděje naše, pravoslavný car:
Sláva tobě, chasníku, selský synu,
že jsi uměl lotrovat, uměl se i zodpovídat!
Za to tě, chasníku, obdaruji
uprostřed pole vysokými komnatami,
dvěma sloupy a břevnem napříč.

Nedá se vypovědět, jak na mě zapůsobila tahle prostonárodní píseň o šibenici, kterou zpívali lidé šibenici propadlí. Jejich hrozivé tváře, souladné hlasy, smutný výraz, který dávali slovům i tak výmluvným – to všechno mnou otřásalo jakousi básnickou hrůzou.

Hosté vypili ještě po sklenici, vstali od stolu a rozloučili se s Pugačovem. Chtěl jsem jít za nimi, ale Pugačov mi řekl: „Seď; chci si s tebou promluvit." Zůstali jsme mezi čtyřma očima.

Několik minut jsme oba mlčeli. Pugačov se na mě upřeně díval a občas přimhouřil levé oko s podivuhodným výrazem šibalství a posměchu. Nakonec se rozesmál, a to s tak nepředstíranou veselostí, že jsem se při pohledu na něj začal smát i já, sám nevím čemu.

„Tak co, vaše blahorodí?" řekl mi. „Dostal jsi strach, přiznej se, když ti moji chlapci hodili provaz na krk? Myslím, že se ti zatmělo před očima... A houpal by ses na břevnu, nebýt tvého sluhy. Hned jsem toho starého bručouna poznal. No, napadlo by tě, vaše blahorodí, že ten člověk, který tě vyvedl ke stepnímu dvoru, byl sám veliký car?" Tu nasadil vážný a tajemný výraz. „Ty ses proti mně těžce provinil," pokračoval, „ale omilostnil jsem tě pro tvou dobrotu, za to, žes mi prokázal službu, když jsem se musel skrývat před svými nepřáteli. A to ještě uvidíš! Jak tě teprve obdaruju, až dostanu své carství! Slibuješ, že mi budeš horlivě sloužit?"

Otázka toho lumpa a jeho drzost mi připadaly tak směšné, že jsem se nemohl neusmát.

„Čemu se usmíváš?“ zeptal se mě a zamračil se. „Nebo nevěříš, že jsem veliký car? Odpověz rovnou.“

Zarazil jsem se: uznat tuláka za cara jsem nedokázal; to by se mi zdálo neodpustitelnou malomyslností. Nazvat ho do očí podvodníkem znamenalo vydat se záhubě; a to, k čemu jsem byl připraven pod šibenicí před zraky všeho lidu a v prvním návalu rozhořčení, mi teď připadalo jako zbytečné chvástání. Váhal jsem. Pugačov zachmuřeně čekal na mou odpověď. Nakonec – a ještě dnes na tu chvíli vzpomínám se zadostiučiněním – ve mně cit povinnosti zvítězil nad lidskou slabostí. Odpověděl jsem Pugačovovi: „Poslyš; řeknu ti celou pravdu. Posud sám, můžu v tobě uznat cara? Jsi chytrý člověk: sám bys viděl, že se přetvařuju.“

„A kdo tedy jsem podle tvého rozumu?“

„Bůh tě ví; ale ať jsi kdokoli, hraješ nebezpečnou hru.“

Pugačov se na mě rychle podíval. „Tak ty nevěříš,“ řekl, „že jsem car Pjotr Fjodorovič? No, dobrá. A copak smělý nemá štěstí? Copak za starých časů nevládl Griška Otrepjev? Mysli si o mně, co chceš, ale drž se mě. Co je ti po tom ostatním? Ať je pop kdokoli, otcem je. Služ mi věrně a poctivě a já tě udělám polním maršálem i knížetem. Co ty na to?“

„Ne,“ odpověděl jsem pevně. „Jsem rozený šlechtic; přísahal jsem panovnici imperátorce: tobě sloužit nemůžu. Jestli mi opravdu přeješ dobro, pusť mě do Orenburgu.“

Pugačov se zamyslel. „A když tě pustím,“ řekl, „slíbíš mi aspoň, že nebudeš sloužit proti mně?“

„Jak ti to můžu slíbit?“ odpověděl jsem. „Sám víš, že to není v mé vůli: poručí mi jít proti tobě – půjdu, nedá se nic dělat. Ty jsi teď sám velitel; sám od svých lidí žádáš poslušnost. Jak by to vypadalo, kdybych odmítl sloužit, až bude moje služba zapotřebí? Moje hlava je ve

tvé moci: pustíš mě – děkuju; dáš mě popravit – Bůh tě suď; ale řekl jsem ti pravdu.“

Moje upřímnost Pugačova ohromila. „Budiž,“ řekl a plácl mě po rameni. „Popravit, tak popravit, omilostnit, tak omilostnit. Jdi si, kam tě oči nesou, a dělej, co chceš. Zítra se se mnou přijď rozloučit, a teď jdi spát, i mě už přemáhá dřímota.“

Odešel jsem od Pugačova a vyšel na ulici. Noc byla tichá a mrazivá. Měsíc a hvězdy jasně zářily a osvětlovaly náměstí i šibenici. V pevnosti bylo všude klidno a tma. Jen v krčmě svítilo světlo a ozýval se křik opozdilých flamendrů. Podíval jsem se na kněžův dům. Okenice i brána byly zavřené. Zdálo se, že je v něm všechno tiché.

Přišel jsem do svého bytu a našel Saveljiče, jak se trápí mou nepřítomností. Zpráva o mé svobodě ho nevýslovně potěšila. „Sláva tobě, Pane!“ řekl a pokřižoval se. „Za svítání opustíme pevnost a půjdeme, kam nás oči povedou. Něco jsem ti připravil; najez se, panáčku, a spi si do rána jako u Pána Boha za pecí.“

Poslechl jsem jeho rady, povečeřel s velkou chutí a usnul na holé podlaze, unavený na duši i na těle.

Kapitola devátá. Rozloučení

Sladko bylo seznámit se,
krásná moje, právě s tebou;
smutno, smutno rozloučit se,
smutno, jak by duši vzali s sebou.
– Cheraskov

Časně ráno mě probudil buben. Šel jsem na shromaždiště. Tam se už u šibenice, na které pořád ještě visely včerejší oběti, řadily Pugačovovy houfy. Kozáci stáli v sedlech, vojáci ve zbrani. Vlály prapory. Několik děl, mezi nimiž jsem poznal i to naše, stálo na polních lafetách. Všichni obyvatelé byli tamtéž a čekali na samozvance. U zápraží komandantova domu držel kozák za uzdu nádherného bílého koně kirgizského plemene. Hledal jsem očima tělo komandantové. Odnesli je kousek stranou a přikryli rohoží. Konečně Pugačov vyšel ze síně. Lid smekl čepice. Pugačov se zastavil na zápraží a se všemi se pozdravil. Jeden z předáků mu podal pytel měďáků a on je začal házet po hrstech. Lid se s křikem vrhl, aby je posbíral, a neobešlo se to bez zranění. Pugačova obklopovali jeho přední společníci. Mezi nimi stál i Švabrin. Naše pohledy se setkaly; v mém mohl vyčíst opovržení a on se odvrátil s výrazem upřímné zloby a předstíraného posměchu. Pugačov mě uviděl v davu, kývl na mě hlavou a zavolal mě k sobě. „Poslouchej," řekl mi. „Jdi hned teď do Orenburgu a vyřiď ode mě gubernátorovi a všem generálům, ať mě u sebe čekají za týden. Poraď jim, ať mě uvítají s dětskou láskou a poslušností; jinak neujdou kruté popravě. Šťastnou ces-

tu, vaše blahorodí!“ Pak se obrátil k lidu, ukázal na Švabrina a řekl: „Tady máte, dětičky, nového velitele: ve všem ho poslouchejte, a on se mi za vás i za pevnost zodpovídá.“ S hrůzou jsem ta slova slyšel: Švabrin se stával velitelem pevnosti; Marja Ivanovna zůstávala v jeho moci! Bože, co s ní bude! Pugačov sešel ze zápraží. Přivedli mu koně. Hbitě vyskočil do sedla a nečekal na kozáky, kteří ho chtěli vysadit.

V tu chvíli, dívám se, vystoupil z davu můj Saveljič, jde k Pugačovovi a podává mu list papíru. Nedokázal jsem si představit, co z toho vzejde. „Co je to?“ zeptal se Pugačov důležitě. „Přečti si to, tak ráčíš uvidět,“ odpověděl Saveljič. Pugačov papír převzal a dlouho si ho prohlížel s významným výrazem. „Proč píšeš tak zamotaně?“ řekl nakonec. „Naše jasné oči tu nemůžou nic rozluštit. Kde je můj vrchní sekretář?“

Mladý chlapík v kaprálském stejnokroji k Pugačovovi hbitě přiběhl. „Čti nahlas,“ řekl samozvanec a dal mu papír. Nesmírně mě zajímalo, o čem mého vychovatele napadlo Pugačovovi psát. Vrchní sekretář začal hlasitě a po slabikách číst toto:

„Dva župany, kartounový a hedvábný pruhovaný, za šest rublů.“

„Co to má znamenat?“ řekl Pugačov a zamračil se.

„Poruč, ať se čte dál,“ odpověděl klidně Saveljič.

Vrchní sekretář pokračoval:

„Stejnokroj z jemného zeleného sukna za sedm rublů.

„Kalhoty bílé soukenné za pět rublů.

„Dvanáct košil z holandského plátna s manžetami za deset rublů.

„Truhlička s čajovým nádobím za dva a půl rublu…“

„Co je to za žvásty?“ přerušil ho Pugačov. „Co je mi do truhliček a do kalhot s manžetami?“

Saveljič si odkašlal a začal vysvětlovat.

„To, panáčku, ráčíš vidět, je soupis panského majetku, který rozkradli zlosynové…“

„Jací zlosynové?“ zeptal se hrozivě Pugačov.

„Promiň, přeřekl jsem se," odpověděl Saveljič. „Zlosynové nezlosynové, ale tvoji chlapci se tu přece jen přehrabovali a ledacos odtáhli. Nezlob se: i kůň má čtyři nohy, a přece klopýtne. Poruč už, ať se to dočte."

„Dočti to," řekl Pugačov. Sekretář pokračoval:

„Přikrývka kartounová, druhá taftová, vatovaná bavlnou, za čtyři rubly.

„Liščí kožich, potažený šarlatovým suknem, za čtyřicet rublů.

„A ještě zaječí kožíšek, darovaný tvé milosti v zájezdním hostinci, za patnáct rublů."

„Co je zas tohle!" vykřikl Pugačov a zablýskl ohnivýma očima.

Přiznám se, že jsem dostal o svého ubohého vychovatele strach. Chtěl se znovu pustit do vysvětlování, ale Pugačov ho přerušil: „Jak ses opovážil lézt za mnou s takovými hloupostmi?" vykřikl, vytrhl sekretáři papír z rukou a hodil ho Saveljičovi do obličeje. „Hloupý dědku! Okradli vás: to je mi neštěstí! Měl by ses, ty starý mrzoute, věčně modlit k Bohu za mě a za moje chlapce, že tu ty i ten tvůj pán nevisíte spolu s mými neposlušníky... Zaječí kožíšek! Já ti dám zaječí kožíšek! A víš ty vůbec, že tě dám zaživa stáhnout z kůže a nadělat z ní kožichy?"

„Jak ráčíš," odpověděl Saveljič, „ale já jsem člověk nesvobodný a za panský majetek musím zodpovídat."

Pugačov měl zřejmě zrovna záchvat velkomyslnosti. Odvrátil se a odjel, aniž řekl ještě slovo. Švabrin a předáci jeli za ním. Banda vytáhla z pevnosti v pořádku. Lid šel Pugačova vyprovodit. Zůstal jsem na náměstí sám se Saveljičem. Můj vychovatel držel v rukou svůj soupis a prohlížel si ho s výrazem hluboké lítosti.

Když viděl, jak dobře si s Pugačovem rozumím, myslel si, že toho využije; ale ten moudrý záměr se mu nevydařil. Začal jsem mu sice vyčítat nemístnou horlivost, ale nemohl jsem se ubránit smíchu. „Jen se směj, pane," odpověděl Saveljič, „jen se směj; ale až budeme muset

celé hospodářství pořizovat znova, tak uvidíme, jestli to bude k smíchu.“

Pospíchal jsem do kněžova domu, abych se uviděl s Marjou Ivanovnou. Popová mě přivítala smutnou zprávou. V noci dostala Marja Ivanovna silnou horečku. Ležela v bezvědomí a blouznila. Popová mě uvedla do jejího pokoje. Tiše jsem přistoupil k její posteli. Změna v její tváři mě ohromila. Nemocná mě nepoznala. Dlouho jsem nad ní stál a neposlouchal otce Gerasima ani jeho dobrou ženu, kteří mě, myslím, utěšovali. Zneklidňovaly mě chmurné myšlenky. Děsilo mě postavení ubohé, bezbranné sirotky, ponechané uprostřed zlých vzbouřenců, i moje vlastní bezmoc. Ze všeho nejvíc mi trýznil představivost Švabrin, Švabrin. Samozvanec mu dal moc, velel v pevnosti, kde zůstávala nešťastná dívka – nevinný předmět jeho nenávisti –, a byl schopen čehokoli. Co jsem měl dělat? Jak jí pomoci? Jak ji vysvobodit z rukou zlosyna? Zbýval jediný prostředek: rozhodl jsem se odejít hned do Orenburgu, abych urychlil osvobození Bělogorské pevnosti a podle možností k němu přispěl. Rozloučil jsem se s knězem i s Akulinou Pamfilovnou a vroucně jsem jí svěřil tu, kterou jsem už pokládal za svou ženu. Vzal jsem ubohou dívku za ruku a líbal ji a smáčel slzami. „Sbohem,“ říkala mi popová, když mě vyprovázela, „sbohem, Petře Andrejiči. Snad se uvidíme v lepších časech. Nezapomínejte na nás a pište nám často. Ubohá Marja Ivanovna teď kromě vás nemá žádnou útěchu ani ochránce.“

Vyšel jsem na náměstí, na chvíli jsem se zastavil, pohlédl na šibenici, poklonil se jí, vyšel z pevnosti a vydal se po orenburské cestě, doprovázen Saveljičem, který se ode mě nehnul.

Šel jsem, zabraný do svých úvah, když jsem najednou uslyšel za sebou dusot koní. Ohlédl jsem se; vidím: od pevnosti cválá kozák, vede za uzdu baškirského koně a už z dálky mi dává znamení. Zastavil jsem se a brzy jsem poznal našeho urjadníka. Přicválal, seskočil z koně a podal mi otěže toho druhého se slovy: „Vaše blahorodí! Náš otec vám

daruje koně a kožich ze svého ramene.“ K sedlu byl přivázaný ovčí kožich. „A ještě,“ dodal urjadník a zakoktal se, „daruje vám… půl rublu… ale já ho cestou poztrácel; odpusťte velkomyslně.“ Saveljič se na něj úkosem podíval a zabručel: „Cestou poztrácel! A co ti to cinká za košilí? Nestyda!“ – „Co mi to cinká za košilí?“ odsekl urjadník, ani trochu nezaražený. „Bůh s tebou, dědoušku! To řinčí uzda, a ne půl rublu.“ – „Dobrá,“ řekl jsem a přerušil hádku. „Poděkuj ode mě tomu, kdo tě poslal; a ten poztrácený půlrubl se cestou zpátky snaž posbírat a nech si ho na vodku.“ – „Mockrát děkuju, vaše blahorodí,“ odpověděl a obracel koně. „Budu se za vás věčně modlit k Bohu.“ Při těch slovech cválal zpátky, jednou rukou se držel za košili a za minutu zmizel z dohledu.

Oblékl jsem si kožich a vsedl na koně a Saveljiče jsem si posadil za sebe. „Tak vidíš, pane,“ řekl stařec, „že jsem tomu podvodníkovi nepodal tu prosbu nadarmo: lotr se zastyděl, i když ta baškirská vytáhlá herka a ovčí kožich nestojí ani za polovinu toho, co nám ti podvodníci ukradli, a toho, co jsi mu sám ráčil darovat; ale přece se to bude hodit, a od zlého psa aspoň chomáč chlupů.“

Kapitola desátá. Obléhání města

Když louky obsadil i horské vrcholy,
jak orel z výšiny zrak vrhal na město dolů.
Za táborem dal stavět dělostřelecký val,
v něm hromy skryl a v noci k městu přivézt dal.
– Cheraskov

Když jsme se blížili k Orenburgu, uviděli jsme zástup trestanců s oholenými hlavami a s tvářemi zohyzděnými katovými kleštěmi. Pracovali u opevnění pod dozorem vysloužilců z posádky. Jedni odváželi na vozících smetí, které zaplňovalo příkop; jiní kopali lopatami zem; na valu nosili zedníci cihly a opravovali městskou hradbu. U brány nás zastavily stráže a chtěly vidět naše pasy. Jakmile seržant uslyšel, že jedu z Bělogorské pevnosti, vedl mě rovnou do generálova domu.

Zastihl jsem ho v zahradě. Prohlížel jabloně, které obnažil dech podzimu, a s pomocí starého zahradníka je pečlivě balil do teplé slámy. Jeho tvář vyjadřovala klid, zdraví a dobrosrdečnost. Měl ze mě radost a začal se vyptávat na strašné události, jejichž jsem byl svědkem. Všechno jsem mu vyprávěl. Stařec mě pozorně poslouchal a mezitím odřezával suché větve. „Ubohý Mironov!“ řekl, když jsem skončil svůj smutný příběh. „Je ho škoda: byl to dobrý důstojník. A madam Mironov byla hodná dáma, a jaká to byla majstrová v nakládání hub! A co Máša, ta kapitánská dcerka?“ Odpověděl jsem, že zůstala v pevnosti v péči popové. „Aj, aj, aj!“ poznamenal generál. „To je špatné, velmi špatné. Na disciplínu loupežníků se nedá vůbec spolehnout. Co bude

s tou ubohou dívkou?“ Odpověděl jsem, že do Bělogorské pevnosti to není daleko a že jeho excelence jistě neprodlí a vyšle vojsko, aby osvobodilo její ubohé obyvatele. Generál nedůvěřivě zavrtěl hlavou. „Uvidíme, uvidíme,“ řekl. „O tom si ještě stihneme pohovořit. Prosím, přijď ke mně na šálek čaje: dnes u mě bude válečná rada. Můžeš nám podat spolehlivé zprávy o tom darebákovi Pugačovovi a o jeho vojsku. A teď si zatím jdi odpočinout.“

Šel jsem do bytu, který mi přidělili a kde už hospodařil Saveljič, a netrpělivě jsem čekal na určenou hodinu. Čtenář si snadno představí, že jsem neopomněl dostavit se na radu, která měla mít takový vliv na můj osud. V určenou hodinu jsem už byl u generála.

Zastihl jsem u něj jednoho z městských úředníků, myslím, že to byl ředitel celnice, tlustého a růžolícího stařík a v brokátovém kaftanu. Začal se mě vyptávat na osud Ivana Kuzmiče, kterého nazýval svým kmotrem, a často mi skákal do řeči doplňujícími otázkami a mravoučnými poznámkami, které v něm sice neprozrazovaly znalce válečného umění, ale aspoň ukazovaly důvtip a přirozený rozum. Mezitím se sešli i ostatní pozvaní. Kromě samotného generála mezi nimi nebyl ani jeden voják. Když se všichni usadili a každému roznesli šálek čaje, vyložil generál velmi jasně a obšírně, oč jde. „Nyní, pánové,“ pokračoval, „je třeba rozhodnout, jak máme proti vzbouřencům postupovat: *útočně*, nebo *obranně?* Každý z obou způsobů má svou výhodu i nevýhodu. Útočný postup dává větší naději na rychlejší zničení nepřítele; obranný postup je jistější a bezpečnější… Začněme tedy sbírat hlasy podle zákonného pořádku, to jest od nejnižších hodností. Pane praporčíku!“ pokračoval a obrátil se ke mně. „Račte nám vyložit své mínění.“

Vstal jsem, nejprve jsem několika slovy popsal Pugačova a jeho bandu, a pak jsem rozhodně prohlásil, že samozvanec nemá jak odolat řádnému vojsku.

Úředníci přijali mé mínění se zjevnou nelibostí. Viděli v něm ukvapenost a drzost mladého člověka. Strhlo se reptání a zřetelně jsem

uslyšel slovo „mlíčňák“, které kdosi pronesl polohlasem. Generál se ke mně obrátil a s úsměvem řekl: „Pane praporčíku! První hlasy se na válečných radách obvykle odevzdávají ve prospěch útočných pohybů; to je zákonný pořádek. A teď budeme ve sbírání hlasů pokračovat. Pane kolegiální rado! Řekněte nám své mínění!“

Stařík v brokátovém kaftanu spěšně dopil svůj třetí šálek, notně zředěný rumem, a odpověděl generálovi: „Myslím, vaše excelence, že se nemá postupovat ani útočně, ani obranně.“

„Jak to, pane kolegiální rado?“ namítl udivený generál. „Jiné způsoby taktika nezná: pohyb obranný, nebo útočný…“

„Vaše excelence, postupujte úplatně.“

„Ehehe! Vaše mínění je velmi rozumné. Úplatné pohyby taktika připouští, a my vaší rady využijeme. Bude možné slíbit za hlavu toho darebáka… nějakých sedmdesát rublů, nebo dokonce sto… z tajného fondu…“

„A pak,“ přerušil ho ředitel celnice, „ať jsem kirgizský beran, a ne kolegiální rada, jestli nám ti lotři nevydají svého atamana spoutaného na rukou i na nohou.“

„O tom ještě budeme přemýšlet a pohovoříme si,“ odpověděl generál. „V každém případě je však třeba podniknout i vojenská opatření. Pánové, odevzdejte své hlasy podle zákonného pořádku.“

Všechna mínění se ukázala opačná než moje. Všichni úředníci mluvili o nespolehlivosti vojska, o nejistotě úspěchu, o opatrnosti a podobně. Všichni měli za rozumnější zůstat pod ochranou děl, za pevnou kamennou hradbou, než zkoušet válečné štěstí na otevřeném poli. Nakonec generál, když vyslechl všechna mínění, vyklepal popel z dýmky a pronesl tuto řeč:

„Vážení pánové! Musím vám oznámit, že já sám s míněním pana praporčíka naprosto souhlasím, neboť toto mínění se zakládá na všech pravidlech zdravé taktiky, která skoro vždy dává útočným pohybům přednost před obrannými.“

Tu se zarazil a začal si cpát dýmku. Moje ješitnost triumfovala. Hrdě jsem se podíval na úředníky, kteří si mezi sebou s nespokojeným a znepokojeným výrazem šeptali.

„Ale, vážení pánové," pokračoval a vyfoukl s hlubokým povzdechem hustý proud tabákového kouře, „neodvažuji se vzít na sebe tak velikou odpovědnost, když jde o bezpečnost provincií, které mi svěřilo její imperátorské veličenstvo, moje nejmilostivější panovnice. Připojuji se tedy k většině hlasů, která rozhodla, že nejrozumnější a nejbezpečnější je očekávat obležení uvnitř města a útoky nepřítele odrážet silou dělostřelectva, a pokud to bude možné, výpady."

Úředníci se zase posměšně podívali na mě. Rada se rozešla. Nemohl jsem nelitovat slabosti ctihodného vojáka, který se proti vlastnímu přesvědčení rozhodl řídit míněním lidí neznalých a nezkušených.

Několik dní po této proslulé radě jsme se dozvěděli, že se Pugačov, věrný svému slibu, přiblížil k Orenburgu. Viděl jsem vojsko vzbouřenců z výšky městské hradby. Zdálo se mi, že se jejich počet od posledního útoku, jehož jsem byl svědkem, zdesateronásobil. Měli s sebou i dělostřelectvo, které Pugačov vzal v malých pevnostech, jež si už podrobil. Vzpomněl jsem si na rozhodnutí rady, předvídal jsem dlouhé uvěznění v orenburských zdech a div jsem zlostí neplakal.

Nebudu popisovat orenburské obléhání, které patří do dějin, a ne do rodinných pamětí. Řeknu stručně, že toto obléhání bylo kvůli neopatrnosti místních úřadů zhoubné pro obyvatele, kteří vytrpěli hlad a všemožné pohromy. Snadno si lze představit, že život v Orenburgu byl k nevydržení. Všichni sklíčeně čekali, jak se rozhodne o jejich osudu; všichni bědovali nad drahotou, která byla opravdu strašná. Obyvatelé si zvykli na dělové koule, které jim zalétaly do dvorů; ani Pugačovovy útoky už nebudily všeobecnou zvědavost. Umíral jsem nudou. Čas běžel. Dopisy z Bělogorské pevnosti jsem nedostával. Všechny cesty byly odříznuté. Odloučení od Marji Ivanovny pro mě začínalo být nesnesitelné. Trápila mě nejistota o jejím osudu. Mým jediným roz-

ptýlením byly jezdecké výpady. Pugačovovou milostí jsem měl dobrého koně, se kterým jsem se dělil o skromnou stravu a na kterém jsem denně vyjížděl za město přestřelovat se s Pugačovovými jezdci. V těch přestřelkách měli obvykle převahu zlosynové, sytí, opilí a na dobrých koních. Vyhublá městská jízda je nemohla přemoci. Občas vyšla do pole i naše hladová pěchota; ale hluboký sníh jí bránil v úspěšném boji proti roztroušeným jezdcům. Dělostřelectvo marně hřmělo z výšky valu, a v poli zapadalo a nemohlo se hnout, protože koně byli vysílení. Taková byla naše válečná činnost! A tomu orenburští úředníci říkali opatrnost a rozvaha!

Jednou, když se nám nějak podařilo rozprášit a zahnat dost početný houf, najel jsem na kozáka, který se opozdil za svými druhy; už jsem se chystal ťat ho svou tureckou šavlí, když najednou smekl čepici a vykřikl:

„Dobrý den, Petře Andrejiči! Jak vás Pán Bůh opatruje?“

Podíval jsem se a poznal našeho urjadníka. Nevýslovně jsem se mu potěšil.

„Buď zdráv, Maksimyči,“ řekl jsem mu. „Jsi už dlouho z Bělogorské?“

„Nedávno, panáčku Petře Andrejiči; vrátil jsem se teprve včera. Mám pro vás dopísek.“

„A kde je?“ vykřikl jsem a celý jsem vzplanul.

„U mě,“ odpověděl Maksimyč a sáhl si za košili. „Slíbil jsem Palaše, že vám ho nějak doručím.“ Tu mi podal složený papírek a hned odcválal. Rozložil jsem ho a s chvěním jsem četl tyto řádky:

„Bohu se zalíbilo vzít mi najednou otce i matku: nemám na zemi ani příbuzné, ani ochránce. Utíkám se k vám, protože vím, že jste mi vždycky přál dobro a že jste ochoten pomoci každému člověku. Prosím Boha, aby se k vám ten dopis nějak dostal! Maksimyč slíbil, že vám ho doručí. Palaša také slyšela od Maksimyče, že vás často z dálky vídá při výpadech a že se vůbec nešetříte a nemyslíte na ty, kdo se za vás

v slzách modlí k Bohu. Byla jsem dlouho nemocná; a když jsem se uzdravila, Alexej Ivanovič, který u nás velí místo nebožtíka tatínka, donutil otce Gerasima, aby mě mu vydal, a zastrašil ho Pugačovem. Bydlím v našem domě pod stráží. Alexej Ivanovič mě nutí, abych si ho vzala. Říká, že mi zachránil život, protože kryl lež Akuliny Pamfilovny, která zlosynům řekla, že jsem prý její neteř. A mně by bylo snazší umřít, než se stát ženou takového člověka, jako je Alexej Ivanovič. Zachází se mnou velmi krutě a vyhrožuje, že jestli si to nerozmyslím a nesvolím, odveze mě do tábora k tomu zlosynovi, a prý se mnou bude to samé co s Lizavetou Charlovovou. Prosila jsem Alexeje Ivanoviče, aby mi dal čas na rozmyšlenou. Svolil, že počká ještě tři dny; a jestli si ho do tří dnů nevezmu, už nebude žádné slitování. Drahý Petře Andrejiči! Vy jediný jste můj ochránce; zastaňte se mě, ubohé. Uproste generála a všechny velitele, ať nám co nejdřív pošlou posily, a přijeďte sám, jestli můžete. Zůstávám vaše poslušná ubohá sirota

„*Marja Mironovová*“

Když jsem ten dopis dočetl, div jsem se nezbláznil. Vyrazil jsem do města a bez milosti jsem pobízel ostruhami svého ubohého koně. Cestou jsem vymýšlel to i ono, jak ubohou dívku vysvobodit, a nedokázal jsem nic vymyslet. Když jsem přicválal do města, zamířil jsem rovnou ke generálovi a střemhlav jsem k němu vběhl.

Generál přecházel po pokoji sem a tam a kouřil svou dýmku z mořské pěny. Když mě uviděl, zastavil se. Asi ho můj vzhled ohromil; starostlivě se vyptal, proč jsem tak spěšně přišel.

„Vaše excelence,“ řekl jsem mu, „utíkám se k vám jako k vlastnímu otci; proboha, neodmítejte mi mou prosbu: jde o štěstí celého mého života.“

„Co se stalo, můj milý?“ zeptal se udivený stařec. „Co pro tebe mohu udělat? Mluv.“

„Vaše excelence, poručte, ať si smím vzít rotu vojáků a padesát kozáků, a pusťte mě vyčistit Bělogorskou pevnost.“

Generál se na mě upřeně díval a zřejmě si myslel, že jsem se zbláznil, v čemž se skoro ani nemýlil.

„Jak to? Vyčistit Bělogorskou pevnost?“ řekl nakonec.

„Ručím vám za úspěch,“ odpověděl jsem vášnivě. „Jen mě pusťte.“

„Ne, mladý muži,“ řekl a vrtěl hlavou. „Na tak velikou vzdálenost vás nepřítel snadno odřízne od komunikace s hlavním strategickým bodem a dosáhne nad vámi úplného vítězství. Přerušená komunikace…“

Polekal jsem se, když jsem viděl, jak se dává strhnout do vojenských úvah, a spěchal jsem, abych ho přerušil.

„Dcera kapitána Mironova,“ řekl jsem mu, „mi píše dopis: prosí o pomoc; Švabrin ji nutí, aby si ho vzala.“

„Opravdu? Ó, ten Švabrin je veliký Schelm, a jestli se mi dostane do rukou, dám ho do čtyřiadvaceti hodin soudit a zastřelíme ho na parapetu pevnosti! Ale zatím je třeba vzít trpělivost…“

„Vzít trpělivost!“ vykřikl jsem bez sebe. „A on se zatím s Marjou Ivanovnou ožení!…“

„Ó!“ namítl generál. „To ještě není neštěstí: bude pro ni lepší, když bude zatím Švabrinovou ženou: on jí teď může poskytnout protekci; a až ho zastřelíme, pak se jí, dá-li Bůh, najdou i ženišíčkové. Hezké vdovičky na ocet nezůstávají; to jest, chtěl jsem říct, že vdovička si najde muže spíš než děvče.“

„Raději bych svolil zemřít,“ řekl jsem zuřivě, „než ji přenechat Švabrinovi!“

„Ba, ba, ba, ba!“ řekl stařec. „Teď už rozumím: ty jsi asi do Marji Ivanovny zamilovaný. Ó, to je něco jiného! Chudáku! Ale přesto ti rotu vojáků a padesát kozáků nijak dát nemohu. Ta výprava by byla nerozumná; nemohu ji vzít na svou odpovědnost.“

Svěsil jsem hlavu; zmocnilo se mě zoufalství. Najednou mi hlavou probleskla myšlenka: v čem spočívala, uvidí čtenář v příští kapitole, jak říkají staří romanopisci.

Kapitola jedenáctá. Vzbouřená osada

Lev tenkrát sytý byl, ač od narození krutý.
„Co tě, prosím, k návštěvě mé sluje nutí?“ –
zeptal se vlídně.
– A. Sumarokov

Odešel jsem od generála a pospíchal do svého bytu. Saveljič mě přivítal svým obvyklým domlouváním. „Co tě to láká, pane, potýkat se s opilými loupežníky! Je tohle práce pro pána? Než se naděješ, přijdeš zbytečně o život. A kdybys aspoň šel na Turka nebo na Švéda, ale takhle je hřích i říct na koho.“

Přerušil jsem ho otázkou, kolik mám dohromady peněz. „Bude toho pro tebe dost,“ odpověděl spokojeně. „Ti podvodníci se přehrabovali, jak chtěli, ale já jsem přece jen stačil něco zatajit.“ A s tím slovem vytáhl z kapsy dlouhý pletený měšec plný stříbra. „Tak, Saveljiči,“ řekl jsem mu, „dej mi teď polovinu; a zbytek si vezmi. Jedu do Bělogorské pevnosti.“

„Panáčku Petře Andrejiči!“ řekl dobrý vychovatel roztřeseným hlasem. „Boj se Boha; jak by ses mohl vydat na cestu v dnešní době, kdy se před loupežníky nedá nikam projet! Slituj se aspoň nad rodiči, když se nelituješ sám. Kam bys jezdil? Proč? Počkej trošku: přijde vojsko, ty podvodníky pochytá; pak si jeď, třeba na všechny čtyři strany.“

Ale můj úmysl byl pevně rozhodnutý.

„Je pozdě o tom mudrovat,“ odpověděl jsem starci. „Musím jet, nemohu nejet. Netrap se, Saveljiči: Bůh je milostivý; snad se uvidíme!

A hleď, nestyď se a nešetři. Kupuj, co budeš potřebovat, i za trojnásobnou cenu. Ty peníze ti daruji. Jestli se do tří dnů nevrátím…“

„Co to povídáš, pane?“ přerušil mě Saveljič. „Abych tě pustil samotného! O to mě nežádej ani ve snu. Když už ses rozhodl jet, půjdu za tebou třeba pěšky, ale neopustím tě. Abych bez tebe seděl za kamennou zdí! Copak jsem se zbláznil? Tvoje vůle, pane, ale já se od tebe nehnu.“

Věděl jsem, že se Saveljičem nemá smysl se přít, a dovolil jsem mu, aby se chystal na cestu. Za půl hodiny jsem nasedl na svého dobrého koně a Saveljič na vyhublou a kulhavou herku, kterou mu zadarmo dal jeden z měšťanů, protože ji už neměl čím krmit. Přijeli jsme k městské bráně; stráže nás propustily; vyjeli jsme z Orenburgu.

Začínalo se stmívat. Moje cesta vedla kolem Berdské osady, Pugačovova útočiště. Přímou cestu zavál sníh; ale po celé stepi byly vidět koňské stopy, každý den obnovované. Jel jsem ostrým klusem. Saveljič mi stěží mohl z dálky stačit a každou chvíli na mě volal: „Pomaleji, pane, proboha pomaleji. Ta moje prokletá herka nestačí tomu tvému dlouhonohému ďáblovi. Kam spěcháš? Ještě kdyby to bylo na hostinu, ale takhle pod sekeru, jen se dívat… Petře Andrejiči… panáčku Petře Andrejiči!… Nezahub nás!… Pane Bože, Hospodine, panské dítě zahyne!“

Brzy se zablýskla berdská světla. Přijeli jsme k roklím, přirozenému opevnění osady. Saveljič se mě držel a nepřestával žalostně prosit. Doufal jsem, že osadu šťastně objedu, když jsem najednou uviděl v šeru přímo před sebou asi pět mužiků ozbrojených klacky: byla to přední stráž Pugačovova útočiště. Volali na nás. Neznal jsem heslo a chtěl jsem mlčky projet kolem nich; ale hned mě obklopili a jeden z nich chytil mého koně za uzdu. Vytrhl jsem šavli a udeřil mužika do hlavy; čepice ho zachránila, ale zapotácel se a pustil uzdu z ruky. Ostatní se zarazili a odběhli; využil jsem té chvíle, pobodl koně a cválal pryč.

Tma blížící se noci mě mohla zachránit před jakýmkoli nebezpečím, když jsem se najednou ohlédl a viděl, že Saveljič se mnou není. Ubohý stařec na svém kulhavém koni nemohl loupežníkům ujet. Co se dalo dělat? Počkal jsem na něj několik minut, a když jsem se přesvědčil, že ho zadrželi, obrátil jsem koně a jel ho vysvobodit.

Když jsem se blížil k rokli, uslyšel jsem už z dálky hluk, křik a hlas svého Saveljiče. Jel jsem rychleji a brzy jsem se znovu ocitl mezi mužiky ze stráže, kteří mě před několika minutami zastavili. Saveljič byl mezi nimi. Stáhli starce z herky a chystali se ho svázat. Můj příjezd je potěšil. S křikem se na mě vrhli a v mžiku mě stáhli z koně. Jeden z nich, zřejmě hlavní, nám oznámil, že nás hned zavede k carovi. „A náš otec," dodal, „poručí, jak se mu zlíbí: jestli vás hned pověsit, nebo počkat na boží světlo." Nebránil jsem se; Saveljič následoval můj příklad a stráž nás vítězoslavně vedla.

Přešli jsme rokli a vjeli do osady. Ve všech chalupách se svítilo. Všude se rozléhal hluk a křik. Na ulici jsem potkal spoustu lidí; ale nikdo si nás ve tmě nevšiml a nikdo ve mně nepoznal orenburského důstojníka. Zavedli nás rovnou k chalupě, která stála na rohu křižovatky. U vrat stálo několik sudů s kořalkou a dvě děla. „Tak tohle je palác," řekl jeden z mužiků, „hned vás ohlásíme." Vešel do chalupy. Podíval jsem se na Saveljiče; stařec se křižoval a v duchu se modlil. Čekal jsem dlouho; nakonec se mužik vrátil a řekl mi: „Jdi: náš otec poručil pustit dovnitř toho důstojníka."

Vešel jsem do chalupy, nebo do paláce, jak jí říkali mužici. Osvětlovaly ji dvě lojové svíčky a stěny byly polepené zlatým papírem; jinak lavice, stůl, umyvadlo na provázku, ručník na hřebíku, vidlice na hrnce v koutě a široký výstupek u pece zastavěný hrnci – všechno bylo jako v obyčejné chalupě. Pugačov seděl pod ikonami v červeném kaftanu a vysoké čepici a důležitě se bral v bok. Kolem něho stálo několik jeho předních druhů s výrazem předstírané podlézavosti. Bylo vidět, že zpráva o příjezdu důstojníka z Orenburgu probudila ve vzbouřen-

cích velkou zvědavost a že se připravili přijmout mě slavnostně. Pugačov mě poznal na první pohled. Jeho strojená důležitost najednou zmizela. „Á, vaše blahorodí!“ řekl mi živě. „Jak se máš? Co tě sem Bůh přinesl?“ Odpověděl jsem, že jsem jel po svých záležitostech a že mě jeho lidé zastavili. „A po jakých záležitostech?“ zeptal se mě. Nevěděl jsem, co odpovědět. Pugačov si myslel, že se nechci vysvětlovat před svědky, obrátil se ke svým druhům a poručil jim, aby odešli. Všichni poslechli, kromě dvou, kteří se nehnuli z místa. „Mluv směle před nimi,“ řekl mi Pugačov, „před nimi nic netajím.“ Pohlédl jsem úkosem na samozvancovy důvěrníky. Jeden z nich, drobný a shrbený stařík s šedivou bradkou, neměl na sobě nic pozoruhodného kromě modré stuhy, kterou měl přes rameno na šedé haleně. Ale nikdy nezapomenu na jeho druha. Byl vysoké postavy, statný a širokých ramen a mohlo mu být podle mě tak pětačtyřicet. Hustá zrzavá brada, šedé jiskřící oči, nos bez nosních dírek a načervenalé skvrny na čele a na tvářích dávaly jeho širokému, neštovicemi poďobanému obličeji nepopsatelný výraz. Měl na sobě červenou košili, kirgizský chalát a kozácké šaravary. Ten první byl, jak jsem se dozvěděl později, uprchlý kaprál Běloborodov; druhý byl Afanasij Sokolov, přezdívaný Chlopuša, vyhnanec a zločinec, který třikrát utekl ze sibiřských dolů. Přes city, které mě výhradně zaměstnávaly, společnost, ve které jsem se tak nečekaně ocitl, mou představivost silně poutala. Ale Pugačov mě přivedl k sobě otázkou: „Mluv: po jaké záležitosti jsi tedy vyjel z Orenburgu?“

Přišla mi na mysl podivná myšlenka: zdálo se mi, že prozřetelnost, která mě podruhé přivedla k Pugačovovi, mi dává příležitost uskutečnit můj úmysl. Rozhodl jsem se jí využít, a aniž jsem stačil promyslet, k čemu se odhodlávám, odpověděl jsem na Pugačovovu otázku:

„Jel jsem do Bělogorské pevnosti vysvobodit sirotu, které tam ubližují.“

Pugačovovi se zablýsklo v očích. „Kdo z mých lidí se opovažuje ubližovat sirotě?“ vykřikl. „Ať je sebechytřejší, mému soudu neujde. Mluv:

kdo je vinen?“

„Švabrin je vinen,“ odpověděl jsem. „Drží v zajetí tu dívku, kterou jsi viděl nemocnou u popové, a chce se s ní násilím oženit.“

„Já Švabrina naučím,“ řekl hrozivě Pugačov. „Pozná, jaké to je, dělat si u mě, co se mu zlíbí, a ubližovat lidu. Pověsím ho.“

„Poruč, ať smím promluvit slovo,“ řekl Chlopuša chraplavým hlasem. „Pospíšil sis, když jsi dosadil Švabrina za komandanta pevnosti, a teď pospícháš, abys ho pověsil. Už jsi urazil kozáky, když jsi jim dal za velitele šlechtice; tak teď nestraš šlechtice tím, že je budeš popravovat na první udání.“

„Není proč je šetřit, ani je hýčkat!“ řekl stařík s modrou stuhou. „Popravit Švabrina není žádné neštěstí; ale nebylo by od věci pořádně vyslechnout i pana důstojníka: proč ráčil přijet. Jestli tě za cara neuznává, tak u tebe nemá co hledat spravedlnost, a jestli tě uznává, proč tedy až do dneška seděl v Orenburgu s tvými nepřáteli? Nechceš poručit, ať ho odvedou do kanceláře a rozdělají tam ohníček? Mně se zdá, že jeho milost k nám poslali orenburští velitelé.“

Logika starého zlosyna mi připadala dost přesvědčivá. Mráz mi přeběhl po celém těle při pomyšlení, v čích rukou jsem. Pugačov si všiml mých rozpaků. „Co, vaše blahorodí?“ řekl mi a zamrkal. „Můj polní maršál, zdá se, mluví k věci. Co myslíš?“

Pugačovův posměch mi vrátil odvahu. Klidně jsem odpověděl, že jsem v jeho moci a že se mnou smí naložit, jak se mu zlíbí.

„Dobrá,“ řekl Pugačov. „Teď mi pověz, jak to vypadá ve vašem městě.“

„Chvála Bohu,“ odpověděl jsem, „všechno je v pořádku.“

„V pořádku?“ opakoval Pugačov. „A lidi umírají hlady!“

Samozvanec mluvil pravdu; ale z povinnosti, kterou mi ukládala přísaha, jsem začal ujišťovat, že jsou to všechno plané řeči a že je v Orenburgu všech zásob dost.

„Vidíš," chytil se toho stařík, „že tě do očí klame. Všichni uprchlíci shodně vypovídají, že je v Orenburgu hlad a mor, že se tam jí mršiny, a ještě jsou za ně rádi; a jeho milost tvrdí, že je všeho dost. Jestli chceš Švabrina pověsit, tak na téže šibenici pověs i tohohle mládence, ať nikdo nikomu nezávidí."

Slova prokletého starce Pugačovem zřejmě otřásla. Naštěstí začal Chlopuša svému druhovi odporovat.

„Dost už, Naumyči," řekl mu. „Ty bys pořád jen škrtil a řezal. Co jsi ty za hrdinu? Podívat se na tebe, sotva duši v těle udržíš. Sám už koukáš do hrobu, a jiné hubíš. Copak nemáš na svědomí krve málo?"

„A ty jsi co za světce?" namítl Běloborodov. „Kde se v tobě vzala lítost?"

„Jistě," odpověděl Chlopuša, „i já jsem hříšník, i tahle ruka" – tu sevřel kostnatou pěst, vyhrnul rukáv a obnažil chlupatou ruku – „i tahle ruka je vinna prolitou křesťanskou krví. Ale já jsem hubil protivníka, a ne hosta; na volném rozcestí a v temném lese, ne doma za pecí; řemdihem a sekerou, a ne babským pomlouváním."

Stařec se odvrátil a zabručel: „Vytrhané nozdry!"...

„Co si to tam šeptáš, ty starý mrzoute?" zakřičel Chlopuša. „Já ti dám vytrhané nozdry; počkej, přijde i tvůj čas; dá-li Pán Bůh, i ty si ke kleštím přičichneš... A zatím dej pozor, ať ti nevyškubu tu tvou bradku!"

„Páni jenerálové!" prohlásil důležitě Pugačov. „Přestaňte se hádat. Nebylo by žádné neštěstí, kdyby všichni orenburští psi kopali nohama pod jedním břevnem: neštěstí bude, jestli se naši psi pokoušou mezi sebou. No tak, usmiřte se."

Chlopuša a Běloborodov neřekli ani slovo a zachmuřeně se na sebe dívali. Viděl jsem, že je nutné změnit rozhovor, který mohl skončit velmi nevýhodně pro mě, obrátil jsem se k Pugačovovi a vesele jsem mu řekl: „Ach! Málem jsem ti zapomněl poděkovat za koně a za kožich. Bez tebe bych se nedostal do města a zmrzl bych na cestě."

Můj úskok se zdařil. Pugačov se rozveselil. „Dobro se dobrem splácí," řekl, mrkal a přimhuřoval oči. „Pověz mi teď, co je ti do té dívky, které Švabrin ubližuje? Není to snad potajmá láska mládeneckého srdce? Co?"

„Je to moje nevěsta," odpověděl jsem Pugačovovi, protože jsem viděl, že se počasí obrátilo k lepšímu, a nepovažoval jsem za nutné pravdu tajit.

„Tvoje nevěsta!" vykřikl Pugačov. „Proč jsi to neřekl dřív? Však my tě oženíme a na tvé svatbě si zahodujeme!" Pak se obrátil k Běloborodovovi: „Poslyš, polní maršále! Já a jeho blahorodí jsme staří přátelé; posaďme se a povečeřme; ráno je moudřejší večera. Zítra uvidíme, co s ním uděláme."

Rád bych byl nabízenou čest odmítl, ale nedalo se nic dělat. Dvě mladé kozačky, dcery hospodáře chalupy, prostřely stůl bílým ubrusem, přinesly chléb, rybí polévku a několik láhví vína a piva, a já jsem se podruhé ocitl u jednoho stolu s Pugačovem a s jeho strašnými druhy.

Pitka, jejímž jsem byl nedobrovolným svědkem, trvala až do hluboké noci. Nakonec začal stolovníky přemáhat opojení. Pugačov si na svém místě zdřímnul; jeho druhové vstali a dali mi znamení, abych ho nechal být. Vyšel jsem s nimi. Na Chlopušův rozkaz mě strážný odvedl do kancelářské chalupy, kde jsem našel i Saveljiče a kde mě s ním nechali pod zámkem. Vychovatel byl ze všeho, co se dělo, tak ohromený, že se mě na nic nezeptal. Ve tmě si lehl, dlouho vzdychal a naříkal; nakonec začal chrápat, a já jsem se oddal úvahám, které mi celou noc ani na minutu nedovolily zdřímnout.

Ráno si pro mě přišli Pugačovovým jménem. Šel jsem k němu. U jeho vrat stála kibitka zapřažená trojkou tatarských koní. Na ulici se tlačil lid. V síni jsem potkal Pugačova: byl oblečený na cestu, v kožichu a kirgizské čepici. Včerejší stolovníci ho obklopovali a nasadili výraz podlézavosti, který silně odporoval všemu, čeho jsem byl předešlého

dne svědkem. Pugačov mě vesele pozdravil a poručil mi, abych si s ním sedl do kibitky.

Usadili jsme se. „Do Bělogorské pevnosti!“ řekl Pugačov širokoplecímu Tatarovi, který vestoje řídil trojku. Srdce se mi rozbušilo. Koně se dali do pohybu, zvonec se rozezněl, kibitka letěla…

„Stůjte! Stůjte!“ ozval se hlas, který jsem znal až příliš dobře, a uviděl jsem Saveljiče, jak nám běží naproti. Pugačov poručil zastavit. „Panáčku Petře Andrejiči!“ křičel vychovatel. „Neopouštěj mě na stará kolena mezi těmi podvod…“ – „Á, ty starý mrzoute!“ řekl mu Pugačov. „Zase nám Bůh dal se vidět. No, sedni si na kozlík.“

„Děkuju, care, děkuju, otče rodný!“ říkal Saveljič, když se usazoval. „Dej ti Bůh sto let zdraví za to, že ses nade mnou starým smiloval a uklidnil mě. Navěky se za tebe budu modlit k Bohu, a o zaječím kožíšku se už ani nezmíním.“

Tenhle zaječí kožíšek mohl Pugačova nakonec doopravdy rozzlobit. Naštěstí samozvanec tu nemístnou narážku buď neslyšel, nebo ji přešel. Koně se rozběhli; lid na ulici se zastavoval a klaněl se až k pasu. Pugačov kýval hlavou na obě strany. Za minutu jsme vyjeli z osady a uháněli po hladké cestě.

Snadno si lze představit, co jsem v tu chvíli cítil. Za několik hodin jsem se měl shledat s tou, kterou jsem už pokládal za ztracenou. Představoval jsem si chvíli našeho shledání… Myslel jsem i na toho člověka, v jehož rukou byl můj osud a který byl se mnou podivnou souhrou okolností tajemně spjatý. Vzpomínal jsem na ukvapenou krutost a krvežíznivé zvyky toho, kdo se nabízel, že vysvobodí mou milou! Pugačov nevěděl, že je to dcera kapitána Mironova; rozzlobený Švabrin mu mohl všechno prozradit; Pugačov se mohl pravdu dozvědět i jinak… Co se pak stane s Marjou Ivanovnou? Po těle mi přebíhal chlad a vlasy se mi ježily…

Najednou Pugačov přerušil mé úvahy a obrátil se ke mně s otázkou:

„Nad čím ses, vaše blahorodí, zamyslel?“

„Jak bych se nezamyslel," odpověděl jsem mu. „Jsem důstojník a šlechtic; ještě včera jsem proti tobě bojoval, a dnes s tebou jedu v jedné kibitce a štěstí celého mého života záleží na tobě."

„A co?" zeptal se Pugačov. „Bojíš se?"

Odpověděl jsem, že když mě už jednou omilostnil, doufám nejen v jeho shovívavost, ale dokonce i v jeho pomoc.

„A máš pravdu, namouduši máš pravdu!" řekl samozvanec. „Viděl jsi, že se na tebe moji chlapci dívali úkosem; a stařec ještě dnes trval na tom, že jsi vyzvědač a že tě musíme mučit a pověsit; ale já jsem nesvolil," dodal a ztišil hlas, aby ho Saveljič a Tatar nemohli slyšet, „protože jsem si vzpomněl na tvou sklenici vína a na zaječí kožíšek. Vidíš, že nejsem až takový krvežíznivec, jak o mně povídají vaši lidé."

Vzpomněl jsem si na dobytí Bělogorské pevnosti; ale nepovažoval jsem za nutné mu to vyvracet a neodpověděl jsem ani slovo.

„Co se o mně říká v Orenburgu?" zeptal se Pugačov, když chvíli mlčel.

„Inu, říká se, že se s tebou dá těžko vyjít; to se musí nechat: dal jsi o sobě vědět."

Ve tváři samozvance se objevila spokojená ješitnost.

„Ano!" řekl vesele. „Válčím, že je radost pohledět. Vědí u vás v Orenburgu o bitvě u Juzejevy? Čtyřicet jenerálů padlo, čtyři armády zajaté. Co myslíš: mohl by se se mnou pruský král měřit?"

Chvástavost loupežníka mi připadala zábavná.

„A co myslíš ty sám?" řekl jsem mu. „Poradil by sis s Fridrichem?"

„S Fjodorem Fjodorovičem? A proč ne? S vašimi jenerály si přece poradím; a ti ho tloukli. Dosud mi zbraně přály štěstí. Dej čas, uvidíš, co bude, až půjdu na Moskvu."

„A ty chceš jít na Moskvu?"

Samozvanec se trochu zamyslel a řekl polohlasem:

„Bůh ví. Moje ulice je úzká; volnosti mám málo. Moji chlapci si chytračí. Jsou to lotři. Musím mít oči na stopkách; při prvním nezdaru si

vykoupí svůj krk mou hlavou.“

„No vidíš!“ řekl jsem Pugačovovi. „Nebylo by lepší, kdybys je sám opustil, dokud je čas, a utekl se k milosrdenství panovnice?“

Pugačov se hořce usmál.

„Ne,“ odpověděl, „na pokání je pozdě. Pro mě milost nebude. Budu pokračovat, jak jsem začal. Kdo ví? Snad se to i podaří! Griška Otrepjev přece taky nad Moskvou kraloval.“

„A víš, jak skončil? Vyhodili ho z okna, zařízli, spálili, nabili jeho popelem dělo a vystřelili!“

„Poslouchej,“ řekl Pugačov s jakýmsi divokým zanícením. „Povím ti pohádku, kterou mi v dětství vyprávěla jedna stará Kalmyčka. Jednou se orel ptal havrana: Pověz mi, ptáku havrane, proč ty žiješ na bílém světě tři sta let, a já všeho všudy jen třiatřicet roků? – Proto, panáčku, odpověděl mu havran, že ty piješ živou krev, a já se živím mršinami. Orel si pomyslel: zkusíme se i my živit tím samým. Dobrá. Letěli orel a havran. Tu zahlédli pošlého koně; slétli dolů a usedli. Havran začal klovat a pochvalovat si. Orel klovl jednou, klovl podruhé, mávl křídlem a řekl havranovi: Ne, bratře havrane; než se tři sta let živit zdechlinou, radši se jednou napít živé krve, a pak co Bůh dá! – Jak se ti líbí ta kalmycká pohádka?“

„Je důmyslná,“ odpověděl jsem mu. „Ale žít z vraždy a loupeže, to podle mě znamená klovat mršiny.“

Pugačov se na mě udiveně podíval a nic neodpověděl. Oba jsme zmlkli a každý se pohroužil do svých úvah. Tatar spustil smutnou píseň; Saveljič podřimoval a kolébal se na kozlíku. Kibitka letěla po hladké zimní cestě… Najednou jsem uviděl vesničku na strmém břehu Jaiku, s palisádou a se zvonicí – a za čtvrt hodiny jsme vjeli do Bělogorské pevnosti.

Kapitola dvanáctá. Sirota

Jako u té naší jabloňky
není vršíčku ani výhonků;
jako u té naší kněžničky
není otce ani matičky.
Vystrojit ji nemá kdo,
požehnat jí nemá kdo.
– Svatební píseň

Kibitka zastavila u zápraží komandantova domu. Lid poznal Pugačovův zvonec a v houfu běžel za námi. Švabrin samozvance uvítal na zápraží. Byl oblečený jako kozák a nechal si narůst bradu. Zrádce pomohl Pugačovovi z kibitky a podlými slovy dával najevo svou radost a horlivost. Když mě uviděl, zarazil se; ale brzy se vzpamatoval, podal mi ruku a řekl: „I ty jsi náš? To už jsi měl dávno!“ Odvrátil jsem se od něj a nic jsem neodpověděl.

Srdce se mi sevřelo, když jsme se ocitli v dávno známém pokoji, kde na stěně ještě visel diplom nebožtíka komandanta jako smutný epitaf minulých časů. Pugačov se posadil na tu pohovku, na které kdysi dřímal Ivan Kuzmič, ukolébaný bručením své choti. Švabrin mu sám podal vodku. Pugačov vypil skleničku, ukázal na mě a řekl mu: „Pohosti i jeho blahorodí.“ Švabrin ke mně přistoupil se svým podnosem; ale já jsem se od něj podruhé odvrátil. Vypadal, jako by nebyl ve své kůži. Při svém obvyklém důvtipu jistě uhodl, že s ním Pugačov není spokojený. Bál se ho a na mě pokukoval nedůvěřivě. Pugačov se vyptal na stav

pevnosti, na zvěsti o nepřátelském vojsku a podobně, a najednou se ho nečekaně zeptal:

„Pověz, bratříčku, jakou dívku to u sebe držíš pod stráží? Ukaž mi ji.“

Švabrin zbledl jako mrtvý.

„Care,“ řekl roztřeseným hlasem… „Care, ona není pod stráží… je nemocná… leží ve světničce.“

„Tak mě k ní zaveď,“ řekl samozvanec a vstal. Nedalo se z toho vykroutit. Švabrin vedl Pugačova do světničky Marji Ivanovny. Šel jsem za nimi.

Švabrin se na schodech zastavil.

„Care!“ řekl. „Máte moc žádat ode mne, co se vám zlíbí; ale neporoučejte, aby cizí člověk vcházel do ložnice k mé ženě.“

Zachvěl jsem se.

„Tak ty jsi ženatý!“ řekl jsem Švabrinovi a byl jsem připraven ho roztrhat.

„Ticho!“ přerušil mě Pugačov. „To je moje věc. A ty,“ pokračoval a obrátil se ke Švabrinovi, „si nechytrač a nedělej drahoty: ať je to tvoje žena, nebo ne, vodím k ní, koho chci. Vaše blahorodí, pojď za mnou.“

U dveří světničky se Švabrin znovu zastavil a řekl přerývaným hlasem:

„Care, upozorňuji vás, že leží v těžké horečce a už třetí den bez ustání blouzní.“

„Otvírej!“ řekl Pugačov.

Švabrin začal šmátrat po kapsách a řekl, že si klíč nevzal s sebou. Pugačov kopl do dveří; zámek odskočil; dveře se otevřely a my jsme vešli.

Podíval jsem se a strnul jsem. Na podlaze, v roztrhaných selských šatech, seděla Marja Ivanovna, bledá, pohublá, s rozcuchanými vlasy.

Před ní stál džbán vody přikrytý krajícem chleba. Když mě uviděla, trhla sebou a vykřikla. Co se tehdy se mnou dělo – nepamatuji si.

Pugačov se podíval na Švabrina a řekl s hořkým úsměškem:

„Pěkný máš lazaret!“ Pak přistoupil k Marje Ivanovně: „Pověz mi, holubičko, proč tě tvůj muž trestá? Čím ses mu provinila?“

„Můj muž!“ opakovala. „On není můj muž. Nikdy nebudu jeho ženou! Raději jsem se rozhodla zemřít, a zemřu, jestli mě nevysvobodí.“

Pugačov se hrozivě podíval na Švabrina.

„A ty ses mě opovážil klamat!“ řekl mu. „Víš, darebáku, co si zasloužíš?“

Švabrin padl na kolena… V tu chvíli ve mně opovržení přehlušilo všechny city nenávisti a hněvu. S hnusem jsem se díval na šlechtice, který se válel u nohou uprchlého kozáka. Pugačov se obměkčil.

„Tentokrát ti odpouštím,“ řekl Švabrinovi, „ale věz, že při první vině se ti připomene i tahle.“

Pak se obrátil k Marje Ivanovně a vlídně jí řekl:

„Vyjdi ven, krásná panno; daruji ti svobodu. Já jsem car.“

Marja Ivanovna na něj rychle pohlédla a pochopila, že má před sebou vraha svých rodičů. Zakryla si tvář oběma rukama a padla do mdlob. Vrhl jsem se k ní; ale v tu chvíli se do pokoje velmi směle protlačila moje stará známá Palaša a začala se o svou slečnu starat. Pugačov vyšel ze světničky a my tři jsme sešli dolů do salonu.

„Tak co, vaše blahorodí?“ řekl Pugačov a smál se. „Vysvobodili jsme krásnou pannu! Co myslíš, neposlat pro popa a nepřinutit ho, aby oddal svou neteř? Já budu třeba svatebním otcem, Švabrin družbou; zahýříme, zapijeme – a vrata zavřeme!“

Čeho jsem se obával, to se také stalo. Když Švabrin uslyšel Pugačovův návrh, přestal se ovládat.

„Care!“ vykřikl nepříčetně. „Jsem vinen, lhal jsem vám; ale i Griněv vás klame. Ta dívka není neteř zdejšího popa: je to dcera Ivana Mironova, kterého popravili, když se dobývala zdejší pevnost.“

Pugačov na mě upřel své ohnivé oči.

„Co je zas tohle?“ zeptal se mě nechápavě.

„Švabrin ti řekl pravdu,“ odpověděl jsem pevně.

„To jsi mi neřekl,“ poznamenal Pugačov a tvář se mu zachmuřila.

„Posuď sám,“ odpověděl jsem mu, „jestli se dalo před tvými lidmi prozradit, že Mironovova dcera žije. Vždyť by ji roztrhali. Nic by ji nezachránilo!“

„I to je pravda,“ řekl Pugačov a smál se. „Moji opilci by ubohou dívku neušetřili. Dobře udělala kmotřička popová, že je obelhala.“

„Poslyš,“ pokračoval jsem, když jsem viděl, že má dobrou náladu. „Nevím, jak tě mám nazývat, a ani to vědět nechci… Ale Bůh vidí, že bych ti rád zaplatil vlastním životem za to, co jsi pro mě udělal. Jen nežádej nic, co se příčí mé cti a křesťanskému svědomí. Jsi můj dobrodinec. Dokonči, jak jsi začal: pusť mě s ubohou sirotou, kam nám Bůh ukáže cestu. A my se budeme, ať budeš kdekoli a ať se s tebou stane cokoli, každý den modlit k Bohu za spásu tvé hříšné duše…“

Zdálo se, že Pugačovova drsná duše byla dojata. „Budiž po tvém!“ řekl. „Popravit, tak popravit, obdarovat, tak obdarovat: to je můj zvyk. Vezmi si svou krasavici; odvez ji, kam chceš, a dej vám Bůh lásku a svornost!“

Tu se obrátil ke Švabrinovi a poručil mu, aby mi vydal propustku na všechny závory a do všech pevností, které mu podléhají. Švabrin, úplně zdrcený, stál jako zkoprnělý. Pugačov se vydal prohlížet pevnost. Švabrin ho doprovázel; a já jsem zůstal pod záminkou, že se chystám k odjezdu.

Běžel jsem do světničky. Dveře byly zamčené. Zaklepal jsem. „Kdo je tam?“ zeptala se Palaša. Řekl jsem své jméno. Zpoza dveří se ozval milý hlásek Marji Ivanovny. „Počkejte, Petře Andrejiči. Převlékám se. Jděte k Akulině Pamfilovně: hned tam za vámi přijdu.“

Poslechl jsem a šel do domu otce Gerasima. On i popová mi vyběhli naproti. Saveljič je už předem upozornil. „Dobrý den, Petře Andrejiči,“

říkala popová. „Dal Pán Bůh, že se zase vidíme. Jak se máte? A my jsme na vás každý den vzpomínali. A Marja Ivanovna, ta si bez vás všeho užila, holubička moje!... Ale řekněte, můj milý, jak jste se to s Pugačovem dohodl? Jak to, že vás neoddělal? No, dík tomu zlosynovi aspoň za to.“ – „Dost už, stará,“ přerušil ji otec Gerasim. „Neříkej všechno, co víš. V mnohomluvnosti není spásy. Panáčku Petře Andrejiči! Pojďte dál, prosíme. Dlouho, dlouho jsme se neviděli.“

Popová mě začala hostit, čím Bůh nadělil. A přitom mluvila bez ustání. Vyprávěla mi, jak je Švabrin přinutil, aby mu Marju Ivanovnu vydali; jak Marja Ivanovna plakala a nechtěla se s nimi rozloučit; jak s ní Marja Ivanovna byla pořád ve spojení přes Palašku, čilou holku, která i urjadníka přiměje tančit, jak ona píská; jak Marje Ivanovně poradila, aby mi napsala dopis, a tak dále. Já jsem jí zase stručně vyprávěl svůj příběh. Pop a popová se křižovali, když slyšeli, že Pugačov o jejich lsti ví. „Moc svatého kříže s námi!“ říkala Akulina Pamfilovna. „Ať Bůh odvane mračno kolem. No tedy, Alexej Ivanyč; to se musí nechat: to je mi pěkné kvítko!“ V té samé chvíli se otevřely dveře a vešla Marja Ivanovna s úsměvem na bledé tváři. Odložila selské šaty a byla oblečená jako dřív, prostě a půvabně.

Chytil jsem ji za ruku a dlouho jsem nemohl promluvit ani slovo. Oba jsme mlčeli z plnosti srdce. Naši hostitelé vycítili, že pro ně ted nemáme hlavu, a nechali nás o samotě. Zůstali jsme sami. Všechno bylo zapomenuto. Mluvili jsme a nemohli jsme se vymluvit. Marja Ivanovna mi vyprávěla všechno, co se jí od dobytí pevnosti přihodilo; vylíčila mi všechnu hrůzu svého postavení, všechny zkoušky, kterým ji podroboval odporný Švabrin. Vzpomněli jsme si i na dřívější šťastné časy... Oba jsme plakali... Nakonec jsem jí začal vykládat své plány. Zůstat v pevnosti, která podléhala Pugačovovi a které vládl Švabrin, nemohla. Nedalo se pomyslet ani na Orenburg, který snášel všechny pohromy obléhání. Neměla na světě ani jednoho příbuzného. Navrhl jsem jí, aby jela na venkov k mým rodičům. Zpočátku váhala: děsila ji

nepřízeň mého otce, o které věděla. Uklidnil jsem ji. Věděl jsem, že otec bude pokládat za štěstí a za svou povinnost přijmout dceru zasloužilého vojáka, který padl za vlast. „Milá Marjo Ivanovno!“ řekl jsem nakonec. „Pokládám tě za svou ženu. Podivuhodné okolnosti nás nerozlučně spojily: nic na světě nás nemůže rozdělit.“ Marja Ivanovna mě vyslechla prostě, bez předstírané ostýchavosti, bez strojených výmluv. Cítila, že její osud je spojen s mým. Ale opakovala, že mou ženou bude jedině se souhlasem mých rodičů. Ani jsem jí neodporoval. Políbili jsme se vroucně a upřímně – a tak bylo mezi námi všechno rozhodnuto.

Za hodinu mi urjadník přinesl propustku podepsanou Pugačovovými klikyháky a jeho jménem mě k němu zavolal. Zastihl jsem ho připraveného vydat se na cestu. Nedokážu vylíčit, co jsem cítil, když jsem se loučil s tím hrozným člověkem, netvorem a zlosynem pro všechny, jen ne pro mě. Proč neříct pravdu? V tu chvíli mě k němu táhl silný soucit. Vroucně jsem si přál vyrvat ho z prostředí zlosynů, kterým velel, a zachránit mu hlavu, dokud byl ještě čas. Švabrin a lid, který se kolem nás tlačil, mi zabránili vyslovit všechno, čím bylo mé srdce naplněno.

Rozloučili jsme se přátelsky. Pugačov uviděl v davu Akulinu Pamfilovnu, pohrozil jí prstem a významně mrkl; pak si sedl do kibitky, poručil jet do Berdy, a když se koně rozjeli, ještě jednou se vyklonil z kibitky a zavolal na mě: „Sbohem, vaše blahorodí! Snad se ještě někdy uvidíme.“ Opravdu jsme se s ním uviděli, ale za jakých okolností!…

Pugačov odjel. Dlouho jsem se díval na bílou step, po které uháněla jeho trojka. Lid se rozešel. Švabrin zmizel. Vrátil jsem se do kněžova domu. Všechno bylo připravené k našemu odjezdu; nechtěl jsem už otálet. Všechny naše věci byly uložené do starého komandantova vozu. Vozkové v mžiku zapřáhli koně. Marja Ivanovna se šla rozloučit s hroby svých rodičů, pohřbených za kostelem. Chtěl jsem ji doprovodit, ale prosila mě, abych ji nechal samotnou. Za několik minut se vrátila

a mlčky ronila tiché slzy. Vůz byl přistaven. Otec Gerasim a jeho žena vyšli na zápraží. Sedli jsme do kibitky tři: Marja Ivanovna s Palašou a já. Saveljič vylezl na kozlík. „Sbohem, Marjo Ivanovno, holubičko moje! Sbohem, Petře Andrejiči, sokole náš jasný!“ říkala dobrá popová. „Šťastnou cestu, a dej vám oběma Bůh štěstí!“ Jeli jsme. V okénku komandantova domu jsem uviděl stát Švabrina. Jeho tvář vyjadřovala zachmuřenou zlobu. Nechtěl jsem triumfovat nad zničeným nepřítelem a obrátil jsem oči jinam. Nakonec jsme vyjeli z brány pevnosti a navždy opustili Bělogorskou pevnost.

Kapitola třináctá. Zatčení

„Nehněvejte se, pane: to povinnost mi velí,
já musím vás hned teď poslat do žalářní cely.“
„Jak ráčíte, jsem hotov; jen doufám v jedno přec,
že dovolíte dřív mi vysvětlit celou věc.“
– Kňažnin

Tak nečekaně jsem se shledal s milou dívkou, o kterou jsem se ještě ráno tak trýznivě strachoval, že jsem nevěřil sám sobě a představoval jsem si, že všechno, co se mi přihodilo, byl jen planý sen. Marja Ivanovna se zamyšleně dívala hned na mě, hned na cestu, a zdálo se, že se ještě nestačila vzpamatovat a přijít k sobě. Mlčeli jsme. Naše srdce byla příliš unavená. Nepozorovaně jsme se asi za dvě hodiny ocitli v nejbližší pevnosti, která také podléhala Pugačovovi. Tady jsme přepřáhli koně. Podle rychlosti, s jakou je zapřahali, a podle spěšné úslužnosti vousatého kozáka, kterého Pugačov dosadil za komandanta, jsem poznal, že mě díky upovídanosti vozky, který nás přivezl, přijímají jako dvorského oblíbence.

Jeli jsme dál. Začalo se stmívat. Blížili jsme se k městečku, kde byl podle slov vousatého komandanta silný oddíl, který táhl, aby se spojil se samozvancem. Zastavily nás stráže. Na otázku, kdo jede, vozka hlasitě odpověděl: „Carův kmotr se svou paninkou.“ Najednou nás obklopil houf husarů a strašlivě nám spílali. „Vylez, ďáblův kmotře!“ řekl mi knírатý šikovatel. „Však ty si užiješ lázně, i s tou svou paninkou!“

Vystoupil jsem z kibitky a žádal, aby mě odvedli k jejich veliteli. Když vojáci uviděli důstojníka, přestali nadávat. Šikovatel mě vedl k majorovi. Saveljič se mě držel a bručel si pro sebe: „Tak tady máš carova kmotra! Z bláta do louže… Pane Bože, Hospodine! Jak tohle všechno skončí?“ Kibitka jela krokem za námi.

Za pět minut jsme došli k jasně osvětlenému domku. Šikovatel mě nechal u stráže a šel mě ohlásit. Hned se vrátil a oznámil mi, že jeho vysokoblahorodí nemá čas mě přijmout a že poručil odvést mě do vězení a paninku přivést k sobě.

„Co to má znamenat?“ vykřikl jsem zuřivě. „Copak se zbláznil?“

„Nemohu vědět, vaše blahorodí,“ odpověděl šikovatel. „Jenom jeho vysokoblahorodí poručil vaše blahorodí odvést do vězení a její blahorodí je poručeno přivést k jeho vysokoblahorodí, vaše blahorodí!“

Vrhl jsem se na zápraží. Stráže ani nepomyslely, že by mě zadržely, a já jsem vběhl rovnou do pokoje, kde asi šest husarských důstojníků hrálo bank. Major dával karty. Jak jsem užasl, když jsem se na něj podíval a poznal Ivana Ivanoviče Zurina, který mě kdysi obehrál v simbirském hostinci!

„Je to možné?“ vykřikl jsem. „Ivane Ivanyči! Jsi to ty?“

„Ba, ba, ba, Petře Andrejiči! Jaký osud tě sem zavál? Odkud se bereš? Buď zdráv, bratře. Nechceš si vsadit na kartičku?“

„Děkuju. Poruč mi radši přidělit byt.“

„Jaký byt? Zůstaň u mě.“

„Nemohu: nejsem sám.“

„No tak sem dej i kamaráda.“

„Nejsem s kamarádem; jsem… s dámou.“

„S dámou! Kde jsi ji ulovil? Ehe, bratře!“ Při těch slovech Zurin tak výmluvně hvízdl, že se všichni rozchechtali, a já jsem byl úplně v rozpacích.

„No,“ pokračoval Zurin, „budiž. Budeš mít byt. Ale škoda… Pohodovali bychom si postaru… Hej! Kluku! Proč sem pořád nevedou tu Pu-

gačovovu kmotřičku? Nebo se vzpírá? Řekni jí, ať se nebojí: pán je prý znamenitý, ničím jí neublíží; a pořádně ji popostrč.“

„Co to povídáš?“ řekl jsem Zurinovi. „Jaká Pugačovova kmotřička? To je dcera nebožtíka kapitána Mironova. Vyvezl jsem ji ze zajetí a ted ji doprovázím na otcův statek, kde ji nechám.“

„Cože! Tak to o tobě mi teď hlásili? Smiluj se! Co to znamená?“

„Potom ti všechno povím. A teď proboha uklidni tu ubohou dívku, kterou tvoji husaři vystrašili.“

Zurin hned všechno zařídil. Sám vyšel na ulici omluvit se Marje Ivanovně za nechtěné nedorozumění a poručil šikovateli, aby jí přidělil nejlepší byt ve městě. Já jsem zůstal přenocovat u něj.

Povečeřeli jsme, a když jsme zůstali sami, vyprávěl jsem mu svá dobrodružství. Zurin mě velmi pozorně poslouchal. Když jsem skončil, zavrtěl hlavou a řekl: „Tohle všechno je, bratře, dobré; jen jedno dobré není: proč tě to čert žene do ženění? Jako čestný důstojník tě nechci klamat: věř mi, že ženitba je bláznovství. Nač by ses měl tahat se ženou a chovat děcka? Ech, plivni na to. Poslechni mě: rozejdi se s tou kapitánskou dcerkou. Cestu do Simbirska jsem vyčistil a je bezpečná. Pošli ji hned zítra samotnou ke svým rodičům; a sám zůstaň u mě v oddíle. Do Orenburgu se nemáš proč vracet. Jestli zase padneš do rukou buřičům, sotva se z toho podruhé vyvlečeš. Tak ta zamilovaná pošetilost přejde sama od sebe a všechno bude v pořádku.“

Přestože jsem s ním úplně nesouhlasil, cítil jsem, že povinnost cti vyžaduje, abych byl ve vojsku imperátorky. Rozhodl jsem se Zurinovy rady uposlechnout: poslat Marju Ivanovnu na venkov a zůstat v jeho oddíle.

Saveljič mě přišel svléknout; oznámil jsem mu, aby byl hned druhý den připravený vydat se s Marjou Ivanovnou na cestu. Začal se vzpouzet. „Co to povídáš, pane? Jak bych tě mohl opustit? Kdo se o tebe bude starat? Co řeknou tví rodiče?“

Znal jsem umíněnost svého vychovatele, a tak jsem se ho rozhodl přesvědčit laskavostí a upřímností. „Příteli můj, Archipe Saveljiči!“ řekl jsem mu. „Neodmítej, buď mým dobrodincem; sluhu tady potřebovat nebudu, a nebudu klidný, jestli Marja Ivanovna pojede na cestu bez tebe. Když sloužíš jí, sloužíš i mně, protože jsem pevně rozhodnut, že se s ní, jakmile to okolnosti dovolí, ožením.“

Tu Saveljič spráskl ruce s výrazem nepopsatelného úžasu.

„Oženit se!“ opakoval. „Dítě se chce ženit! A co řekne tatínek, a co si pomyslí maminka?“

„Svolí, jistě svolí,“ odpověděl jsem, „až poznají Marju Ivanovnu. Spoléhám i na tebe. Tatínek a maminka ti věří: budeš se za nás přimlouvat, viď?“

Stařec byl dojatý. „Ach, panáčku můj, Petře Andrejiči!“ odpověděl. „Usmyslel sis sice ženit trochu brzo, ale zato je Marja Ivanovna taková hodná slečna, že by byl hřích nechat si tu příležitost ujít. Budiž po tvém! Doprovodím ji, toho anděla božího, a pokorně oznámím tvým rodičům, že taková nevěsta ani nepotřebuje věno.“

Poděkoval jsem Saveljičovi a šel spát do jednoho pokoje se Zurinem. Rozpálený a rozrušený, rozpovídal jsem se. Zurin se se mnou zprvu ochotně bavil; ale pomalu jeho slova řídla a byla čím dál nesouvislejší; nakonec místo odpovědi na nějakou otázku zachrápal a hvízdl. Zmlkl jsem a brzy jsem následoval jeho příkladu.

Druhý den ráno jsem přišel k Marje Ivanovně. Sdělil jsem jí své plány. Uznala, že jsou rozumné, a hned se mnou souhlasila. Zurinův oddíl měl ještě týž den vytáhnout z města. Nebylo proč otálet. Hned jsem se s Marjou Ivanovnou rozloučil, svěřil jsem ji Saveljičovi a dal jsem jí dopis pro své rodiče. Marja Ivanovna se rozplakala. „Sbohem, Petře Andrejiči!“ řekla tichým hlasem. „Jestli se ještě uvidíme, nebo ne, to ví jen Bůh; ale nikdy na vás nezapomenu; až do hrobu zůstaneš v mém srdci jen ty.“ Nemohl jsem nic odpovědět. Byli kolem nás lidé. Nechtěl jsem se před nimi oddávat citům, které mnou zmítaly. Nakonec odjela.

Vrátil jsem se k Zurinovi smutný a zamlklý. Chtěl mě rozveselit; já jsem se chtěl rozptýlit: strávili jsme den hlučně a bujně a večer jsme vytáhli na pochod.

Bylo to koncem února. Zima, která ztěžovala vojenské operace, končila a naši generálové se chystali ke společnému postupu. Pugačov pořád ještě stál u Orenburgu. Mezitím se kolem něj spojovaly oddíly a ze všech stran se blížily ke zlosynovu hnízdu. Vzbouřené vesnice se při pohledu na naše vojsko podrobovaly; bandy loupežníků před námi všude utíkaly, a všechno věštilo brzký a šťastný konec.

Brzy nato kníže Golicyn u Tatiščevovy pevnosti porazil Pugačova, rozprášil jeho houfy, osvobodil Orenburg a zdálo se, že zasadil vzpouře poslední a rozhodující ránu. Zurin byl v té době vyslán proti bandě vzbouřených Baškirů, kteří se rozprchli dřív, než jsme je uviděli. Jaro nás obklíčilo v jedné tatarské vesničce. Říčky se rozvodnily a cesty se staly neschůdné. V naší nečinnosti nás utěšovala myšlenka, že brzy skončí ta nudná a malicherná válka s loupežníky a divochy.

Ale Pugačov nebyl chycen. Objevil se v sibiřských hutích, shromáždil tam nové bandy a znovu začal páchat zločiny. Znovu se rozšířily zvěsti o jeho úspěších. Dozvěděli jsme se o zpustošení sibiřských pevností. Brzy zpráva o dobytí Kazaně a o samozvancově tažení na Moskvu poplašila velitele vojsk, kteří bezstarostně dřímali v naději, že opovrženíhodný buřič je bezmocný. Zurin dostal rozkaz přepravit se přes Volhu.

Nebudu popisovat naše tažení a konec války. Řeknu stručně, že bída dosáhla krajnosti. Procházeli jsme vesnicemi zpustošenými buřiči a chtě nechtě jsme ubohým obyvatelům brali to, co stačili zachránit. Správa všude ustala: statkáři se ukrývali po lesích. Bandy loupežníků všude páchaly zločiny; velitelé jednotlivých oddílů svévolně trestali i omilostňovali; stav celého rozlehlého kraje, kde zuřil požár, byl strašný... Chraň Bůh vidět ruskou vzpouru, nesmyslnou a nemilosrdnou!

Pugačov utíkal a pronásledoval ho Ivan Ivanovič Michelson. Brzy jsme se dozvěděli, že byl úplně poražen. Nakonec Zurin dostal zprávu, že samozvance chytili, a zároveň rozkaz zastavit se. Válka skončila. Konečně jsem mohl jet k rodičům! Myšlenka, že je obejmu a uvidím Marju Ivanovnu, o které jsem neměl žádnou zprávu, mě naplňovala nadšením. Skákal jsem jako dítě. Zurin se smál, krčil rameny a říkal: „Ne, s tebou to dobře nedopadne! Oženíš se – a zbytečně zahyneš!“

Ale přitom mi radost otrávil zvláštní pocit: myšlenka na zlosyna potřísněného krví tolika nevinných obětí a na popravu, která ho čeká, mě bezděčně znepokojovala. „Jemeljo, Jemeljo!“ myslel jsem si zlostně. „Proč ses nenabodl na bodák nebo ti nepřišel do cesty kartáč? Nic lepšího sis nemohl vymyslet.“ Co naděláte? Myšlenka na něj byla ve mně neoddělitelná od myšlenky na milost, kterou mi dal v jedné z hrozných chvil svého života, a na vysvobození mé nevěsty z rukou odporného Švabrina.

Zurin mi dal dovolenou. Za několik dní jsem se měl znovu ocitnout uprostřed své rodiny a znovu uvidět svou Marju Ivanovnu… Najednou na mě udeřila nečekaná bouře.

V den určený k odjezdu, právě ve chvíli, kdy jsem se chystal vydat na cestu, vešel Zurin ke mně do chalupy s papírem v ruce a s nesmírně ustaraným výrazem. Něco mě bodlo u srdce. Polekal jsem se, sám nevím čeho. Poslal mého sluhu ven a oznámil, že se mnou má nějakou věc. „Co se děje?“ zeptal jsem se znepokojeně. „Malá nepříjemnost,“ odpověděl a podal mi papír. „Přečti si, co jsem teď dostal.“ Začal jsem číst: byl to tajný rozkaz všem velitelům oddílů, aby mě zatkli, ať mě zastihnou kdekoli, a neprodleně mě pod stráží poslali do Kazaně k vyšetřovací komisi, zřízené v Pugačovově věci.

Papír mi div nevypadl z rukou. „Nedá se nic dělat!“ řekl Zurin. „Moje povinnost je rozkaz uposlechnout. Nejspíš se zvěst o tvých přátelských cestách s Pugačovem nějak donesla až k vládě. Doufám, že ta věc nebude mít žádné následky a že se před komisí ospravedlníš. Ne-

klesej na mysli a jeď.“ Svědomí jsem měl čisté; soudu jsem se nebál; ale myšlenka, že se chvíle sladkého shledání odloží, možná ještě o několik měsíců, mě děsila. Vozík byl připravený. Zurin se se mnou přátelsky rozloučil. Posadili mě na vozík. Přisedli ke mně dva husaři s tasenými šavlemi a jel jsem po hlavní silnici.

Kapitola čtrnáctá. Soud

Lidské řeči
jsou jak mořské vlny.
– Přísloví

Byl jsem přesvědčen, že za všechno může moje svévolná nepřítomnost v Orenburgu. Snadno jsem se mohl ospravedlnit: jezdecké výpady nebyly nejen nikdy zakázané, ale všemi silami se povzbuzovaly. Mohli mě obvinit z přílišné prchlivosti, ale ne z neposlušnosti. Ale moje přátelské styky s Pugačovem mohlo dosvědčit množství svědků a musely se zdát přinejmenším velmi podezřelé. Celou cestu jsem přemýšlel o výsleších, které mě čekají, promýšlel jsem své odpovědi a rozhodl jsem se, že před soudem řeknu čistou pravdu, protože jsem tento způsob obhajoby pokládal za nejprostší a zároveň za nejspolehlivější.

Přijel jsem do Kazaně, zpustošené a vypálené. Na ulicích ležely místo domů hromady uhlí a trčely začouzené zdi bez střech a oken. Taková byla stopa, kterou zanechal Pugačov! Přivezli mě do pevnosti, která zůstala zachovaná uprostřed vyhořelého města. Husaři mě předali strážnímu důstojníkovi. Ten dal zavolat kováře. Dali mi na nohy řetěz a pevně ho zakovali. Pak mě odvedli do vězení a nechali samotného v těsné a tmavé kobce, jen s holými zdmi a s okénkem zahrazeným železnou mříží.

Takový začátek mi nevěštil nic dobrého. Přesto jsem neztrácel odvahu ani naději. Utekl jsem se k útěše všech zarmoucených, a když

jsem poprvé okusil sladkost modlitby, vylité z čistého, ale rozdrásaného srdce, klidně jsem usnul a nestaral jsem se, co se se mnou stane.

Druhý den mě vězeňský dozorce probudil s oznámením, že mě volají ke komisi. Dva vojáci mě vedli přes dvůr do komandantova domu, zastavili se v předsíni a do vnitřních pokojů mě pustili samotného.

Vešel jsem do dost prostorného sálu. U stolu pokrytého papíry seděli dva muži: postarší generál přísného a chladného vzhledu a mladý kapitán gardy, asi osmadvacetiletý, velmi příjemného zevnějšku, obratný a nenucený ve vystupování. U okénka seděl u zvláštního stolu sekretář s brkem za uchem, skloněný nad papírem a připravený zapisovat mou výpověď. Výslech začal. Zeptali se mě na jméno a stav. Generál se vyptal, zda nejsem syn Andreje Petroviče Griněva. A na mou odpověď příkře namítl: „Škoda, že takový ctihodný muž má tak nehodného syna!“ Klidně jsem odpověděl, že ať jsou obvinění, která na mně leží, jakákoli, doufám, že je rozptýlím upřímným vylíčením pravdy. Moje jistota se mu nelíbila. „Ty jsi, bratře, chytrák,“ řekl mi a zamračil se, „ale viděli jsme už i větší chytráky!“

Pak se mě ten mladý muž zeptal, při jaké příležitosti a kdy jsem vstoupil do Pugačovových služeb a k jakým úkolům mě používal.

Rozhořčeně jsem odpověděl, že jako důstojník a šlechtic jsem do žádných Pugačovových služeb vstoupit ani od něj přijmout žádné úkoly nemohl.

„Jak to tedy,“ namítl můj vyšetřovatel, „že jediného šlechtice a důstojníka samozvanec ušetří, zatímco všechny jeho druhy ukrutně zavraždí? Jak to, že tentýž důstojník a šlechtic přátelsky hoduje se vzbouřenci a přijímá od hlavního zlosyna dary, kožich, koně a půl rublu? Odkud se vzalo takové podivné přátelství a na čem je založeno, neli na zradě, nebo přinejmenším na podlé a zločinné zbabělosti?“

Slova gardového důstojníka se mě hluboce dotkla a vášnivě jsem se začal hájit. Vyprávěl jsem, jak začalo mé seznámení s Pugačovem ve stepi, ve vánici; jak mě při dobytí Bělogorské pevnosti poznal a ušetřil.

Řekl jsem, že kožich a koně jsem od samozvance opravdu přijmout neváhal; ale že jsem Bělogorskou pevnost proti zlosynovi bránil do posledního. Nakonec jsem se odvolal i na svého generála, který mohl dosvědčit mou horlivost během zhoubného orenburského obléhání.

Přísný stařec vzal ze stolu otevřený dopis a začal ho nahlas číst:

„Na dotaz vaší excelence ohledně praporčíka Griněva, údajně zapleteného do nynějších nepokojů a vstoupivšího se zlosynem do styků, které služba nedovoluje a které jsou v rozporu s povinností přísahy, mám čest vysvětlit: řečený praporčík Griněv byl ve službě v Orenburgu od začátku října loňského roku sedmnáct set sedmdesát tři do čtyřiadvacátého února letošního roku, kterého dne se z města vzdálil a od té doby se k mému velení už nedostavil. A od přeběhlíků je slyšet, že byl u Pugačova v osadě a jezdil s ním do Bělogorské pevnosti, v níž předtím sloužil; pokud jde o jeho chování, mohu…“ Tu přerušil čtení a příkře mi řekl: „Co teď řekneš na svou obhajobu?“

Chtěl jsem pokračovat, jak jsem začal, a vysvětlit svůj vztah k Marje Ivanovně stejně upřímně jako všechno ostatní. Ale najednou jsem pocítil nepřekonatelný odpor. Napadlo mě, že když ji jmenuji, komise si ji předvolá k výpovědi; a myšlenka, že bych zapletl její jméno mezi podlá udání zlosynů a že by ji samotnou postavili s nimi tváří v tvář – tahle strašná myšlenka mě tak zasáhla, že jsem zaváhal a zamotal se.

Moji soudci, kteří, jak se zdálo, začínali mé odpovědi poslouchat s jistou blahovůlí, se při pohledu na mé rozpaky znovu proti mně zaujali. Gardový důstojník žádal, aby mě postavili tváří v tvář hlavnímu udavači. Generál poručil zavolat *včerejšího zlosyna.* Živě jsem se obrátil ke dveřím a čekal, až se objeví můj žalobce. Za několik minut zařinčely řetězy, dveře se otevřely a vešel – Švabrin. Užasl jsem, jak se změnil. Byl strašně hubený a bledý. Jeho vlasy, nedávno černé jako uhel, úplně zešedivěly; dlouhou bradu měl rozcuchanou. Slabým, ale smělým hlasem zopakoval svá obvinění. Podle jeho slov mě Pugačov vyslal do Orenburgu jako vyzvědače; denně jsem prý vyjížděl k přestřelkám,

abych předával písemné zprávy o všem, co se ve městě dělo; a nakonec jsem prý otevřeně přešel k samozvanci, jezdil s ním od pevnosti k pevnosti a všemožně jsem se snažil zahubit své druhy zrádce, abych zaujal jejich místa a těžil z odměn, které samozvanec rozdával. Mlčky jsem ho vyslechl a byl jsem spokojený s jediným: odporný zlosyn nevyslovil jméno Marji Ivanovny, ať už proto, že jeho ješitnost trpěla při pomyšlení na tu, která ho s opovržením odmítla, nebo proto, že v jeho srdci se skrývala jiskra téhož citu, který i mě nutil mlčet – ať tak či onak, jméno dcery bělogorského komandanta nebylo před komisí vysloveno. Ještě víc jsem se utvrdil ve svém úmyslu, a když se soudci zeptali, čím mohu Švabrinovu výpověď vyvrátit, odpověděl jsem, že trvám na svém prvním vysvětlení a nic jiného na svou obhajobu říct nemohu. Generál poručil, aby nás odvedli. Vyšli jsme spolu. Klidně jsem se na Švabrina podíval, ale neřekl jsem mu ani slovo. Zlostně se ušklíbl, nadzvedl své řetězy, předešel mě a zrychlil krok. Mě znovu odvedli do vězení a od té doby mě už k výslechu nevolali.

Nebyl jsem svědkem všeho, o čem mi ještě zbývá čtenáře zpravit; ale slyšel jsem o tom tak často vyprávět, že se mi i ty nejmenší podrobnosti vryly do paměti a že se mi zdá, jako bych byl neviditelně při tom.

Moji rodiče přijali Marju Ivanovnu s tou upřímnou srdečností, kterou se vyznačovali lidé starých časů. Viděli boží milost v tom, že měli příležitost poskytnout útočiště ubohé sirotě a zahrnout ji laskavostí. Brzy si ji upřímně zamilovali, protože ji nebylo možné poznat a nemít ji rád. Moje láska už otci nepřipadala jako planý rozmar; a matka si ničeho jiného nepřála, než aby se její Petruša oženil s tou milou kapitánskou dcerkou.

Zpráva o mém zatčení ohromila celou mou rodinu. Marja Ivanovna vyprávěla mým rodičům o mém podivném seznámení s Pugačovem tak prostě, že je nejen neznepokojovalo, ale dokonce je často nutilo k smíchu od srdce. Otec nechtěl věřit, že bych mohl být zapleten do

podlé vzpoury, jejímž cílem bylo svrhnout trůn a vyhubit šlechtický rod. Přísně vyslechl Saveljiče. Vychovatel nezatajil, že pán býval hostem u Jemelky Pugačova a že ho ten zlosyn prý opravdu měl v oblibě; ale přísahal, že o nějaké zradě nikdy ani neslyšel. Staří se uklidnili a netrpělivě začali čekat na příznivé zprávy. Marja Ivanovna byla velmi znepokojená, ale mlčela, protože byla v nejvyšší míře obdařena skromností a opatrností.

Uplynulo několik týdnů… Najednou dostane otec z Petrohradu dopis od našeho příbuzného, knížete B. Kníže mu psal o mně. Po obvyklém úvodu mu oznamoval, že podezření z mé účasti na plánech vzbouřenců se bohužel ukázalo jako až příliš oprávněné, že by mě měla stihnout příkladná poprava, ale že panovnice se z úcty k otcovým zásluhám a pokročilému věku rozhodla zločinného syna omilostnit, a když ho ušetřila potupné popravy, poručila ho jen vypovědět do odlehlého kraje Sibiře na věčné vyhnanství.

Tato nečekaná rána otce málem zabila. Ztratil svou obvyklou pevnost a jeho žal, jindy němý, se vyléval v hořkých nářcích. „Cože!“ opakoval a nebyl k sobě. „Můj syn se účastnil Pugačovových plánů! Spravedlivý Bože, čeho jsem se to dožil! Panovnice ho ušetří popravy! Copak je mi to snad lehčí? Strašná není poprava: můj předek zemřel na popravišti, když hájil to, co pokládal za svatou věc svého svědomí; můj otec trpěl spolu s Volynským a Chruščovem. Ale aby šlechtic zradil svou přísahu, spolčil se s loupežníky, s vrahy, s uprchlými nevolníky!… Hanba a ostuda našemu rodu!…“ Matka, vyděšená jeho zoufalstvím, se před ním neodvažovala plakat a snažila se mu vrátit odvahu řečmi o nespolehlivosti pověstí a o vratkosti lidského mínění. Otec byl neutěšitelný.

Marja Ivanovna se trápila ze všech nejvíc. Byla přesvědčená, že bych se mohl ospravedlnit, kdybych jen chtěl, tušila pravdu a pokládala se za původkyni mého neštěstí. Skrývala před všemi své slzy a utrpení a přitom bez ustání přemýšlela, jak by mě mohla zachránit.

Jednou večer seděl otec na pohovce a obracel listy Dvorního kalendáře; ale jeho myšlenky byly daleko a četba na něj neměla obvyklý účinek. Pohvizdoval si starý pochod. Matka mlčky pletla vlněnou vestu a slzy jí občas kanuly na práci. Najednou Marja Ivanovna, která tam také seděla nad prací, oznámila, že nezbytně musí jet do Petrohradu, a prosila, aby jí dali prostředky k odjezdu. Matku to velmi zarmoutilo. „Proč chceš do Petrohradu?“ řekla. „Copak nás i ty chceš opustit, Marjo Ivanovno?“ Marja Ivanovna odpověděla, že na té cestě závisí celý její budoucí osud a že jede hledat ochranu a pomoc u mocných lidí jako dcera člověka, který trpěl pro svou věrnost.

Otec sklopil hlavu: každé slovo, které připomínalo synův domnělý zločin, mu bylo trapné a připadalo mu jako jízlivá výčitka. „Jeď, děvenko!“ řekl jí s povzdechem. „Nechceme stát tvému štěstí v cestě. Dej ti Bůh za ženicha dobrého člověka, a ne zostuzeného zrádce.“ Vstal a vyšel z pokoje.

Když Marja Ivanovna zůstala s matkou o samotě, zčásti jí vysvětlila své plány. Matka ji se slzami objala a prosila Boha, aby zamýšlená věc šťastně dopadla. Marju Ivanovnu vypravili a za několik dní se vydala na cestu s věrnou Palašou a s věrným Saveljičem, který, násilím odloučený ode mě, se aspoň utěšoval myšlenkou, že slouží mé zasnoubené nevěstě.

Marja Ivanovna šťastně dorazila do Sofije, a když se na poštovní stanici dozvěděla, že dvůr je v té době v Carském Selu, rozhodla se tu zůstat. Přidělili jí koutek za přepážkou. Žena poštmistra se s ní hned dala do řeči, oznámila jí, že je neteř dvorního topiče, a zasvětila ji do všech tajemství dvorského života. Vyprávěla, v kolik hodin se panovnice obvykle probouzí, pije kávu, prochází se; kteří velmoži jsou tou dobou u ní; co ráčila včera říct u stolu, koho večer přijala – zkrátka rozhovor Anny Vlasjevny vydal za několik stránek historických pamětí a byl by pro potomstvo drahocenný. Marja Ivanovna ji pozorně poslouchala. Šly do parku. Anna Vlasjevna vyprávěla historii každé aleje

a každého můstku, a když se nachodily, vrátily se na stanici velmi spokojené jedna s druhou.

Druhý den časně ráno se Marja Ivanovna probudila, oblékla se a potichu šla do parku. Jitro bylo nádherné, slunce ozařovalo koruny lip, které už zežloutly pod svěžím dechem podzimu. Široké jezero se nehybně třpytilo. Probuzené labutě důstojně vyplouvaly zpod keřů, které zastiňovaly břeh. Marja Ivanovna šla kolem krásné louky, kde právě postavili pomník na počest nedávných vítězství hraběte Petra Alexandroviče Rumjanceva. Najednou se rozštěkal bílý pejsek anglického plemene a běžel jí naproti. Marja Ivanovna se polekala a zastavila se. V tu chvíli se ozval příjemný ženský hlas: „Nebojte se, nekousne." A Marja Ivanovna uviděla dámu, která seděla na lavičce naproti pomníku. Marja Ivanovna si sedla na druhý konec lavičky. Dáma se na ni upřeně dívala; a Marja Ivanovna si ji zase několika pohledy úkosem stačila prohlédnout od hlavy až k patě. Měla na sobě bílé ranní šaty, noční čepec a teplou kazajku. Mohlo jí být tak čtyřicet let. Její tvář, plná a růžová, vyjadřovala důstojnost a klid a modré oči a lehký úsměv měly nevýslovný půvab. Dáma přerušila mlčení první.

„Vy asi nejste zdejší?" řekla.

„Ano, prosím: přijela jsem teprve včera z venkova."

„Přijela jste se svými příbuznými?"

„Ne, prosím. Přijela jsem sama."

„Sama! Ale vždyť jste ještě tak mladá."

„Nemám otce ani matku."

„Jste tu jistě kvůli nějakým záležitostem?"

„Ano, prosím. Přijela jsem podat prosbu panovnici."

„Jste sirota: nejspíš si stěžujete na nespravedlnost a křivdu?"

„Ne, prosím. Přijela jsem prosit o milost, a ne o spravedlnost."

„Smím se zeptat, kdo jste?"

„Jsem dcera kapitána Mironova."

„Kapitána Mironova! Toho, který byl komandantem v jedné z orenburských pevností?“

„Ano, prosím.“

Dáma byla zřejmě dojatá. „Promiňte mi,“ řekla ještě laskavějším hlasem, „že se vměšuji do vašich záležitostí; ale bývám u dvora; vysvětlete mi, v čem spočívá vaše prosba, a možná se mi podaří vám pomoci.“

Marja Ivanovna vstala a uctivě jí poděkovala. Všechno na neznámé dámě bezděčně přitahovalo srdce a vzbuzovalo důvěru. Marja Ivanovna vytáhla z kapsy složený papír a podala ho své neznámé ochránkyni, která ho začala číst pro sebe.

Zpočátku četla s pozorným a vlídným výrazem; ale najednou se jí tvář změnila – a Marja Ivanovna, která očima sledovala každý její pohyb, se polekala přísného výrazu té tváře, ještě před minutou tak příjemné a klidné.

„Vy prosíte za Griněva?“ řekla dáma chladně. „Imperátorka mu nemůže odpustit. Přidal se k samozvanci ne z nevědomosti a lehkověrnosti, ale jako nemravný a škodlivý ničema.“

„Ach, to není pravda!“ vykřikla Marja Ivanovna.

„Jak to, že to není pravda!“ namítla dáma a celá zrudla.

„Není to pravda, při Bohu, není to pravda! Vím všechno, všechno vám povím. Vystavil se všemu, co ho stihlo, jen kvůli mně. A jestli se před soudem neospravedlnil, tak jen proto, že mě nechtěl zaplést.“ Tu vášnivě vyprávěla všechno, co už můj čtenář ví.

Dáma ji pozorně vyslechla. „Kde bydlíte?“ zeptala se potom; a když uslyšela, že u Anny Vlasjevny, dodala s úsměvem: „Á! Vím. Sbohem, nikomu o našem setkání neříkejte. Doufám, že na odpověď na svůj dopis nebudete dlouho čekat.“

S tím slovem vstala a vešla do kryté aleje a Marja Ivanovna se vrátila k Anně Vlasjevně plná radostné naděje.

Hospodyně jí vyčinila za časnou podzimní procházku, která je prý pro zdraví mladé dívky škodlivá. Přinesla samovar a u šálku čaje se právě pustila do nekonečného vyprávění o dvoře, když najednou zastavil u zápraží dvorní kočár a vešel komorní lokaj s oznámením, že panovnice ráčí k sobě zvát slečnu Mironovovou.

Anna Vlasjevna užasla a dala se do shonu. „Ach Pane Bože!“ vykřikla. „Panovnice vás žádá ke dvoru. Jak se o vás jen dozvěděla? A jak se vy, děvenko, ukážete před imperátorkou? Vy, myslím, ani neumíte po dvorsku vykročit… Nemám vás doprovodit? Aspoň na něco bych vás přece mohla upozornit. A jak můžete jet v cestovních šatech? Nemám poslat k porodní bábě pro její žlutou róbu?“ Komorní lokaj oznámil, že panovnice si přeje, aby Marja Ivanovna jela sama a v tom, v čem ji zastihnou. Nedalo se nic dělat: Marja Ivanovna nasedla do kočáru a jela do paláce, doprovázena radami a požehnáním Anny Vlasjevny.

Marja Ivanovna tušila, že se rozhodne o našem osudu; srdce jí silně bušilo a zastavovalo se. Za několik minut kočár zastavil u paláce. Marja Ivanovna se třásla, když šla po schodech. Dveře se před ní otevřely dokořán. Prošla dlouhou řadou prázdných nádherných komnat; komorní lokaj ukazoval cestu. Nakonec došel k zavřeným dveřím, oznámil, že ji hned ohlásí, a nechal ji samotnou.

Představa, že uvidí imperátorku tváří v tvář, ji tak děsila, že se stěží držela na nohou. Za minutu se dveře otevřely a vešla do panovničina toaletního pokoje.

Imperátorka seděla u toaletního stolku. Obklopovalo ji několik dvořanů, kteří Marju Ivanovnu uctivě pustili dál. Panovnice se k ní vlídně obrátila a Marja Ivanovna v ní poznala tu dámu, se kterou se před několika minutami tak upřímně vysvětlovala. Panovnice ji k sobě zavolala a s úsměvem řekla: „Jsem ráda, že jsem vám mohla dodržet slovo a splnit vaši prosbu. Vaše věc je vyřízena. Jsem přesvědčena o nevině vašeho ženicha. Tady je dopis, který budete tak laskava a sama zavezete budoucímu tchánovi.“

Marja Ivanovna přijala dopis třesoucí se rukou, rozplakala se a padla k nohám imperátorky, která ji zvedla a políbila. Panovnice se s ní rozpovídala. „Vím, že nejste bohatá," řekla, „ale jsem dlužníkem dcery kapitána Mironova. Nestarejte se o budoucnost. Beru na sebe, že se postarám o vaše jmění."

Když panovnice ubohou sirotu zahrnula laskavostí, propustila ji. Marja Ivanovna odjela v tomtéž dvorním kočáře. Anna Vlasjevna, která netrpělivě čekala na její návrat, ji zasypala otázkami, na které Marja Ivanovna odpovídala jen tak nějak. Anna Vlasjevna byla sice s její zapomnětlivostí nespokojená, ale přičetla ji venkovské ostýchavosti a velkoryse ji omluvila. Ještě týž den Marja Ivanovna, aniž se byť jen ze zvědavosti podívala na Petrohrad, odjela zpátky na venkov…

Zde končí zápisky Pjotra Andrejeviče Griněva. Z rodinného podání je známo, že byl z vězení propuštěn koncem roku sedmnáct set sedmdesát čtyři na osobní rozkaz panovnice; že byl přítomen popravě Pugačova, který ho poznal v davu a kývl mu hlavou, jež byla za minutu, mrtvá a zkrvavená, ukázána lidu. Brzy nato se Pjotr Andrejevič oženil s Marjou Ivanovnou. Jejich potomstvu se v Simbirské gubernii daří dobře. Třicet verst od města… leží vesnice, která patří deseti statkářům. V jednom z panských křídel tam ukazují vlastnoruční dopis Kateřiny Druhé za sklem a v rámu. Je psán otci Pjotra Andrejeviče a obsahuje ospravedlnění jeho syna a chválu rozumu a srdce dcery kapitána Mironova. Rukopis Pjotra Andrejeviče Griněva nám doručil jeden z jeho vnuků, který se dozvěděl, že pracujeme na díle týkajícím se dob, které popsal jeho děd. Rozhodli jsme se se svolením příbuzných vydat ho samostatně, ke každé kapitole jsme vyhledali vhodné motto a dovolili jsme si změnit některá vlastní jména.

19. října 1836

Vydavatel

Příloha. Vynechaná kapitola

Blížili jsme se k břehům Volhy; náš pluk vtáhl do vsi… a zůstal v ní přes noc. Starosta mi oznámil, že na druhém břehu se všechny vesnice vzbouřily a že všude se potulují Pugačovovy bandy. Ta zpráva mě velmi znepokojila. Měli jsme se přepravit druhý den ráno. Zmocnila se mě netrpělivost. Otcova vesnice ležela třicet verst za řekou. Zeptal jsem se, jestli by se nenašel převozník. Všichni sedláci byli rybáři; loďek bylo hodně. Přišel jsem za Griněvem a oznámil mu svůj úmysl. „Dej si pozor," řekl mi. „Jet samotnému je nebezpečné. Počkej do rána. Přepravíme se první a pro všechny případy přivedeme tvým rodičům na návštěvu padesát husarů."

Trval jsem na svém. Loďka byla připravená. Sedl jsem do ní se dvěma veslaři. Odrazili od břehu a opřeli se do vesel.

Nebe bylo jasné. Svítil měsíc. Bylo bezvětří – Volha plynula rovnoměrně a klidně. Loďka se plavně kolébala a rychle klouzala po tmavých vlnách. Pohroužil jsem se do snění. Uplynula asi půlhodina. Byli jsme už uprostřed řeky… najednou si veslaři začali mezi sebou šeptat. „Co se děje?" zeptal jsem se, když jsem se probral. „Nevíme, Bůh ví," odpověděli veslaři a dívali se jedním směrem. Moje oči se obrátily týmž směrem a uviděl jsem v šeru něco, co plulo dolů po Volze. Neznámý předmět se blížil. Poručil jsem veslařům, aby zastavili a počkali na něj. Měsíc zašel za mrak. Plovoucí přízrak byl ještě nezřetelnější. Byl už ode mě blízko, a já jsem ho pořád nemohl rozeznat. „Co by to mohlo být," říkali veslaři. „Plachta to není, stožáry to nejsou…" Najednou vyšel měsíc zpoza mraku a ozářil strašlivou podívanou. Naproti

nám plula šibenice upevněná na voru, na břevnu visela tři těla. Zmocnila se mě chorobná zvědavost. Chtěl jsem se podívat oběšencům do tváře.

Na můj rozkaz zachytili veslaři vor bidlem s hákem a moje loďka narazila na plovoucí šibenici. Vyskočil jsem a ocitl se mezi strašnými sloupy. Jasný měsíc ozařoval znetvořené tváře nešťastníků. Jeden z nich byl starý Čuvaš, druhý ruský sedlák, silný a zdravý chlapík, asi dvacetiletý. Ale když jsem se podíval na třetího, byl jsem silně otřesen a nemohl jsem se zdržet žalostného výkřiku: byl to Vaňka, můj ubohý Vaňka, který se ze své hlouposti přidal k Pugačovovi. Nad nimi byla přibitá černá deska a na ní bylo bílými velkými písmeny napsáno: „Lotři a buřiči." Veslaři se lhostejně dívali a čekali na mě a bidlem drželi vor. Sedl jsem znovu do loďky. Vor plul dolů po řece. Šibenice se ještě dlouho černala ve tmě. Nakonec zmizela a moje loďka přistála u vysokého a strmého břehu…

Štědře jsem veslaře vyplatil. Jeden z nich mě zavedl k volenému představenému vesnice, která ležela u přívozu. Vešel jsem s ním do chalupy. Když představený uslyšel, že žádám koně, přijal mě zprvu dost hrubě, ale můj průvodce mu potichu řekl několik slov a jeho přikrost se hned změnila ve spěšnou úslužnost. Za minutu byla trojka připravená, sedl jsem do vozíku a poručil jsem, ať mě vezou do naší vesnice.

Uháněl jsem po hlavní silnici kolem spících vesnic. Bál jsem se jediného: že mě na cestě zastaví. Jestliže moje noční setkání na Volze dokazovalo přítomnost buřičů, bylo zároveň i důkazem silného zásahu vlády. Pro všechny případy jsem měl v kapse propustku, kterou mi vydal Pugačov, i rozkaz plukovníka Griněva. Ale nikoho jsem nepotkal, a k ránu jsem zahlédl řeku a smrkový háj, za kterým ležela naše vesnice. Vozka švihl do koní a za čtvrt hodiny jsem vjel do vsi…

Panský dům stál na druhém konci vesnice. Koně letěli, co jim síly stačily. Najednou je vozka uprostřed ulice začal zdržovat. „Co se

děje?“ zeptal jsem se netrpělivě. „Závora, milostpane,“ odpověděl vozka a stěží zastavil rozběsněné koně. Opravdu jsem uviděl závoru a strážného s klackem. Mužik ke mně přistoupil, smekl klobouk a chtěl vidět pasport. „Co to má znamenat?“ zeptal jsem se ho. „Proč je tu závora? Koho hlídáš?“ – „Inu, panáčku, my se bouříme,“ odpověděl a škrábal se.

„A kde jsou vaši páni?“ zeptal jsem se a srdce se mi zastavilo…

„Kde jsou naši páni?“ opakoval mužik. „Naši páni jsou ve špýcharu na obilí.“

„Jak to, ve špýcharu?“

„Inu, Andrjucha, obecní písař, je dal, vidíš, do klády a chce je vézt k carovi, našemu otci.“

„Bože můj! Odsuň tu závoru, hlupáku. Co tu zevluješ?“

Strážný otálel. Vyskočil jsem z vozu, praštil ho – přiznávám se – přes ucho a sám jsem závoru odsunul. Můj mužik se na mě díval s hloupým úžasem. Znovu jsem sedl do vozu a poručil jsem uhánět k panskému domu. Špýchar na obilí byl na dvoře. U zamčených dveří stáli dva mužici, také s klacky. Vůz zastavil přímo před nimi. Vyskočil jsem a vrhl se rovnou na ně. „Otevřete dveře!“ řekl jsem jim. Asi jsem vypadal strašně. Aspoň oba utekli a klacky odhodili. Zkoušel jsem srazit zámek a vylomit dveře, ale dveře byly dubové a obrovský zámek nezničitelný. V tu chvíli vyšel z čeledníku statný mladý mužik a zpupně se mě zeptal, jak se opovažuji dělat výtržnosti. „Kde je Andrjuška, obecní písař?“ zakřičel jsem na něj. „Zavolejte mi ho.“

„Já sám jsem Andrej Afanasjevič, a ne Andrjuška,“ odpověděl mi a pyšně se bral v bok. „Co chcete?“

Místo odpovědi jsem ho chytil za límec, dovlekl ke dveřím špýcharu a poručil mu, aby je odemkl. Písař se začal vzpouzet, ale *otcovský* trest zapůsobil i na něj. Vytáhl klíč a odemkl špýchar. Vrhl jsem se přes práh a v tmavém koutě, slabě osvětleném úzkým otvorem prorubaným ve stropě, jsem uviděl matku a otce. Ruce měli svázané, nohy se-

vřené v kládě. Vrhl jsem se je objímat a nemohl jsem promluvit ani slovo. Oba se na mě udiveně dívali – tři roky vojenského života mě tak změnily, že mě nemohli poznat. Matka vykřikla a dala se do pláče.

Najednou jsem uslyšel milý známý hlas. „Petře Andrejiči! To jste vy!“ Strnul jsem… ohlédnu se a vidím v druhém koutě Marju Ivanovnu, také svázanou.

Otec se na mě mlčky díval a neodvažoval se věřit vlastním očím. Ve tváři mu zářila radost. Spěšně jsem šavlí přeřezával uzly jejich provazů.

„Buď zdráv, buď zdráv, Petrušo,“ říkal mi otec a tiskl mě k srdci, „chvála Bohu, dočkali jsme se tě…“

„Petrušo, můj milý,“ říkala matka. „Jak tě sem Pán Bůh přivedl! Jsi zdravý?“

Spěchal jsem, abych je vyvedl z vězení – ale když jsem došel ke dveřím, našel jsem je znovu zamčené. „Andrjuško,“ zakřičel jsem, „odemkni!“ – „Ale kdepak,“ odpověděl zpoza dveří písař. „Seď si tu ted sám. Však my tě naučíme dělat výtržnosti a tahat za límec carovy úředníky!“

Začal jsem si prohlížet špýchar a hledal jsem, jestli by nebyl nějaký způsob, jak se dostat ven.

„Nenamáhej se,“ řekl mi otec. „Nejsem takový hospodář, aby se do mých špýcharů dalo vcházet a vycházet zlodějskými skulinami.“

Matka, na chvíli potěšená mým příchodem, upadla do zoufalství, když viděla, že i já musím sdílet zkázu celé rodiny. Ale já jsem byl klidnější, od té doby co jsem byl s nimi a s Marjou Ivanovnou. Měl jsem s sebou šavli a dvě pistole, ještě jsem mohl vydržet obležení. Griněv měl dorazit k večeru a osvobodit nás. Řekl jsem to všechno rodičům a podařilo se mi matku uklidnit. Docela se oddali radosti ze shledání.

„Nu, Petře,“ řekl mi otec, „natropil jsi dost lumpáren, a pořádně jsem se na tebe zlobil. Ale co bylo, bylo. Doufám, že ses teď napravil a vybouřil. Vím, že jsi sloužil, jak se na čestného důstojníka sluší. Dě-

kuju. Potěšil jsi mě, starého. Jestli tobě budu vděčit za vysvobození, bude mi život dvakrát milejší.“

Se slzami jsem mu líbal ruku a díval jsem se na Marju Ivanovnu, která měla z mé přítomnosti takovou radost, že vypadala úplně šťastná a klidná.

Kolem poledne jsme uslyšeli neobvyklý hluk a křik. „Co to má znamenat?“ řekl otec. „Není to už tvůj plukovník?“ – „Nemožné,“ odpověděl jsem. „Ten tu nebude dřív než večer.“ Hluk sílil. Zvonilo se na poplach. Po dvoře cválali jezdci; v tu chvíli se úzkým otvorem prorubaným ve zdi prostrčila Saveljičova šedivá hlava a můj ubohý vychovatel žalostným hlasem pronesl: „Andreji Petroviči, Avdoťjo Vasiljevno, panáčku můj, Petře Andrejiči, milostivá slečno Marjo Ivanovno, neštěstí! Zlosynové vtrhli do vesnice. A víš, Petře Andrejiči, kdo je přivedl? Švabrin, Alexej Ivanyč, aby ho čert vzal!“ Když Marja Ivanovna uslyšela to nenáviděné jméno, spráskla ruce a zůstala bez hnutí.

„Poslyš,“ řekl jsem Saveljičovi, „pošli někoho na koni k přívozu… naproti husarskému pluku; a ať dá plukovníkovi vědět, v jakém jsme nebezpečí.“

„Ale koho poslat, pane! Všichni kluci se bouří a koně jsou všichni zabraní! Ach jé! Už jsou na dvoře – dobývají se ke špýcharu.“

V tu chvíli se za dveřmi ozvalo několik hlasů. Mlčky jsem dal matce a Marje Ivanovně znamení, aby ustoupily do kouta, tasil jsem šavli a opřel se o zeď hned u dveří. Otec vzal pistole, natáhl na obou kohoutky a postavil se vedle mě. Zarachotil zámek, dveře se otevřely a objevila se písařova hlava. Sekl jsem do ní šavlí a on padl a zatarasil vchod. V tu samou chvíli otec vystřelil z pistole do dveří. Dav, který nás obléhal, s kletbami odběhl. Přetáhl jsem raněného přes práh a zavřel dveře na vnitřní závoru. Dvůr byl plný ozbrojených lidí. Mezi nimi jsem poznal Švabrina.

„Nebojte se,“ řekl jsem ženám. „Je tu naděje. A vy, tatínku, už nestřílejte. Ušetříme poslední náboj.“

Matka se mlčky modlila k Bohu; Marja Ivanovna stála vedle ní a s andělským klidem čekala, jak se rozhodne o našem osudu. Za dveřmi se ozývaly výhrůžky, nadávky a kletby. Stál jsem na svém místě a byl jsem připraven rozsekat prvního odvážlivce. Najednou zlosynové zmlkli. Uslyšel jsem Švabrinův hlas, jak mě volá jménem.

„Jsem tady, co chceš?“

„Vzdej se, Bulanine, vzpírat se je marné. Slituj se nad svými starými. Umíněností se nezachráníš. Však já se k vám dostanu!“

„Zkus to, zrádce!“

„Nebudu se sám zbytečně cpát dovnitř, ani nebudu plýtvat svými lidmi. Poručím zapálit špýchar, a pak uvidíme, co budeš dělat, ty bělogorský Don Quijote. Teď je čas k obědu. Zatím si tu seď a v klidu přemýšlej. Na shledanou, Marjo Ivanovno, neomlouvám se vám: s vaším rytířem se vám ve tmě jistě nestýská.“

Švabrin odešel a nechal u špýcharu stráž. Mlčeli jsme. Každý z nás přemýšlel pro sebe a neodvažoval se svěřit druhému své myšlenky. Představoval jsem si všechno, čeho by se rozzuřený Švabrin mohl dopustit. O sebe jsem se skoro nestaral. Mám se přiznat? Ani osud mých rodičů mě tolik neděsil jako osud Marji Ivanovny. Věděl jsem, že matku sedláci i čeleď zbožňovali a že i otec byl přes svou přísnost oblíbený, protože byl spravedlivý a znal skutečné potřeby lidí, kteří mu podléhali. Jejich vzpoura byla pobloudění, chvilkové opojení, a ne projev jejich rozhořčení. Tady byla milost pravděpodobná. Ale Marja Ivanovna? Jaký osud jí chystal ten zhýralý a bezohledný člověk? Neodvažoval jsem se u té strašné myšlenky zastavit a byl jsem připraven, odpusť mi Pane, ji raději zabít, než ji podruhé vidět v rukou krutého nepřítele.

Uplynula asi další hodina. Ve vesnici se ozývaly písně opilců. Naše stráže jim záviděly, zlobily se kvůli tomu na nás, nadávaly a strašily nás mučením a smrtí. Čekali jsme, co ze Švabrinových výhrůžek vzejde. Nakonec nastal na dvoře velký ruch a znovu jsme uslyšeli Švabrinův hlas.

„Tak co, rozmysleli jste si to? Vydáváte se mi dobrovolně do rukou?“

Nikdo mu neodpověděl. Švabrin chvíli počkal a pak poručil přinést slámu. Za několik minut vyšlehl oheň a ozářil tmavý špýchar, a zpod škvír prahu se začal drát dým. Tehdy ke mně Marja Ivanovna přistoupila, vzala mě tiše za ruku a řekla:

„Dost, Petře Andrejiči! Nezahubte kvůli mně sebe i rodiče. Pusťte mě ven. Švabrin mě poslechne.“

„Za nic na světě,“ vykřikl jsem rozhněvaně. „Víte vůbec, co vás čeká?“

„Nečest nepřežiji,“ odpověděla klidně. „Ale možná zachráním svého vysvoboditele a rodinu, která se tak velkodušně ujala ubohé sirotky. Sbohem, Andreji Petroviči. Sbohem, Avdoťjo Vasiljevno. Byli jste pro mě víc než dobrodinci. Požehnejte mi. I vy mi odpusťte, Petře Andrejiči. Buďte si jistý, že… že…“ Tu se rozplakala… a zakryla si tvář rukama… Byl jsem jako šílený. Matka plakala.

„Nežvaň, Marjo Ivanovno,“ řekl můj otec. „Kdo by tě pustil samotnou k loupežníkům! Seď tu a mlč. Když umřít, tak umřít spolu. Poslouchej, co tam ještě říkají?“

„Vzdáváte se?“ křičel Švabrin. „Vidíte? Za pět minut se upečete.“

„Nevzdáme se, zlosyne!“ odpověděl mu otec pevným hlasem.

Jeho vrásčitou tvář oživovala podivuhodná síla, oči mu hrozivě jiskřily zpod šedivého obočí. A obrátil se ke mně a řekl:

„Teď je čas!“

Odemkl dveře. Oheň vtrhl dovnitř a vyšlehl po trámech utěsněných suchým mechem. Otec vystřelil z pistole a vykročil přes hořící práh se zvoláním: „Všichni za mnou!“ Chytil jsem matku a Marju Ivanovnu za ruce a rychle je vyvedl na vzduch. U prahu ležel Švabrin, prostřelený sešlou rukou mého otce; dav loupežníků, který před naším nečekaným výpadem utekl, hned nabral odvahu a začal nás obkličovat. Stačil jsem ještě rozdat několik ran, ale dobře hozená cihla mě zasáhla přímo do prsou. Padl jsem a na chvíli jsem ztratil vědomí. Když jsem při-

šel k sobě, uviděl jsem Švabrina, jak sedí na zkrvavené trávě, a před ním celou naši rodinu. Drželi mě v podpaží. Obklopoval nás dav sedláků, kozáků a Baškirů. Švabrin byl strašně bledý. Jednou rukou si tiskl raněný bok. Jeho tvář vyjadřovala trýzeň a zlobu. Pomalu zvedl hlavu, pohlédl na mě a slabým a nezřetelným hlasem pronesl:

„Pověsit ho… a všechny… kromě ní…“

Dav zlosynů nás hned obklopil a s křikem nás vlekl k vratům. Ale najednou nás nechali a rozprchli se; do vrat vjel Griněv a za ním celá eskadrona s tasenými šavlemi.

* * *

Buřiči utíkali na všechny strany; husaři je pronásledovali, sekali a brali do zajetí. Griněv seskočil z koně, uklonil se otci a matce a pevně mi stiskl ruku. „Přijel jsem právě včas,“ řekl nám. „Á! A tady je tvoje nevěsta.“ Marja Ivanovna se začervenala až po uši. Otec k němu přistoupil a poděkoval mu s klidným, i když dojatým výrazem. Matka ho objímala a říkala mu anděli vysvoboditeli. „Prosíme, buďte naším hostem,“ řekl mu otec a vedl ho k nám do domu.

Když šel Griněv kolem Švabrina, zastavil se. „Kdo je to?“ zeptal se a díval se na raněného. „To je sám vůdce, náčelník bandy,“ odpověděl můj otec s jistou hrdostí, která prozrazovala starého vojáka. „Bůh pomohl mé sešlé ruce potrestat mladého zlosyna a pomstít se mu za krev mého syna.“

„To je Švabrin,“ řekl jsem Griněvovi.

„Švabrin! Velmi mě těší. Husaři! Vezměte ho! A řekněte našemu ranhojiči, ať mu obváže ránu a opatruje ho jako oko v hlavě. Švabrina musíme bezpodmínečně předvést tajné kazaňské komisi. Je jedním z hlavních zločinců a jeho výpověď musí být důležitá.“

Švabrin otevřel unavené oči. V jeho tváři se nezračilo nic než tělesná trýzeň. Husaři ho odnesli na plášti.

Vešli jsme do pokojů. Se zachvěním jsem se rozhlížel kolem sebe a vzpomínal na svá dětská léta. V domě se nic nezměnilo, všechno bylo na svém místě. Švabrin nedovolil, aby ho vyplenili, protože si i ve svém ponížení zachoval bezděčný odpor k nečestné hrabivosti. Do předsíně přišli sloužící. Na vzpouře se nepodíleli a z celého srdce se radovali z našeho vysvobození. Saveljič triumfoval. Musíte vědět, že během poplachu, který způsobil útok loupežníků, běžel do stáje, kde stál Švabrinův kůň, osedlal ho, potichu ho vyvedl a díky zmatku nepozorovaně odcválal k přívozu. Potkal pluk, který už odpočíval na tomto břehu Volhy. Griněv se od něj dozvěděl o našem nebezpečí, poručil nasednout, zavelel: pochod, pochod, tryskem – a chvála Bohu, přicválal včas.

Griněv trval na tom, aby byla písařova hlava na několik hodin vystavena na tyči u krčmy.

Husaři se vrátili z pronásledování a přivedli několik zajatců. Zavřeli je do téhož špýcharu, ve kterém jsme vydrželi památné obležení.

Rozešli jsme se každý do svého pokoje. Staří potřebovali odpočinek. Celou noc jsem nespal, a tak jsem se vrhl na postel a tvrdě usnul. Griněv šel vydávat své rozkazy.

Večer jsme se sešli v salonu u samovaru a vesele jsme hovořili o minulém nebezpečí. Marja Ivanovna nalévala čaj, já jsem si sedl vedle ní a věnoval se výhradně jí. Rodiče, jak se zdálo, se na něhu našeho vztahu dívali blahosklonně. Ten večer žije v mé paměti dodnes. Byl jsem šťastný, úplně šťastný, a kolik je takových chvil v ubohém lidském životě?

Druhý den ohlásili otci, že sedláci přišli na panský dvůr s pokáním. Otec k nim vyšel na zápraží. Když se objevil, mužici poklekli.

„Tak co, hlupáci," řekl jim, „proč vás napadlo bouřit se?"

„Provinili jsme se, pane náš," odpověděli jedním hlasem.

„No právě, provinili. Natropí lumpárny, a pak z toho sami nemají radost. Odpouštím vám z radosti, že mi Bůh dopřál shledat se se sy-

nem Pjotrem Andrejičem. Nu, dobrá: kajícnou hlavu meč nesetne. – Provinili! Samozřejmě, že provinili. Bůh dal pěkné počasí, je nejvyšší čas sklidit seno; a co jste vy, hlupáci, celé tři dny dělali? Starosto! Všechny do jednoho na senoseč; a hleď, ty zrzavá bestie, ať mi je do svatého Eliáše všechno seno v kupkách. Táhněte."

Mužici se poklonili a šli na robotu, jako by se nic nestalo.

Švabrinova rána nebyla smrtelná, jak se ukázalo. Poslali ho pod eskortou do Kazaně. Viděl jsem z okna, jak ho ukládají na vůz. Naše pohledy se setkaly, sklopil hlavu a já jsem rychle odstoupil od okna. Bál jsem se dát najevo, že triumfuji nad neštěstím a ponížením nepřítele.

Griněv musel táhnout dál. Rozhodl jsem se ho následovat, přestože jsem si přál zůstat ještě několik dní uprostřed své rodiny. V předvečer pochodu jsem přišel k rodičům a podle tehdejšího zvyku jsem se jim poklonil k nohám a prosil je o požehnání k sňatku s Marjou Ivanovnou. Staří mě zvedli a v radostných slzách dali svůj souhlas. Přivedl jsem k nim Marju Ivanovnu, bledou a roztřesenou. Požehnali nám… Co jsem cítil, to nebudu popisovat. Kdo byl v mém postavení, ten mi porozumí i bez toho – a kdo nebyl, toho mohu jen politovat a poradit mu, aby se, dokud ještě nepropásl čas, zamiloval a dostal od rodičů požehnání.

Druhý den se pluk shromáždil a Griněv se s naší rodinou rozloučil. Všichni jsme byli přesvědčeni, že válečné operace brzy skončí; doufal jsem, že za měsíc budu manželem. Marja Ivanovna mě při loučení přede všemi políbila. Vsedl jsem na koně. Saveljič mě znovu následoval – a pluk odtáhl.

Dlouho jsem se z dálky díval na venkovský dům, který jsem znovu opouštěl. Znepokojovala mě chmurná předtucha. Cosi mi šeptalo, že ještě nejsou všechna neštěstí za mnou. Srdce tušilo novou bouři.

Nebudu popisovat naše tažení a konec pugačovské války. Procházeli jsme vesnicemi, které Pugačov zpustošil, a chtě nechtě jsme ubohým obyvatelům brali to, co jim loupežníci nechali.

Nevěděli, koho mají poslouchat. Správa všude ustala. Statkáři se ukrývali po lesích. Bandy loupežníků všude páchaly zločiny. Velitelé jednotlivých oddílů, poslaných pronásledovat Pugačova, který tehdy už utíkal k Astrachani, svévolně trestali viníky i nevinné… Stav celého kraje, kde zuřil požár, byl strašný. Chraň Bůh vidět ruskou vzpouru – nesmyslnou a nemilosrdnou. Ti, kdo u nás chystají nemožné převraty, jsou buď mladí a neznají náš lid, nebo jsou to lidé tvrdého srdce, kterým cizí hlavička nestojí ani za groš a vlastní krček za kopějku.

Pugačov utíkal a pronásledoval ho Ivan Ivanovič Michelson. Brzy jsme se dozvěděli, že byl úplně poražen. Nakonec Griněv dostal od svého generála zprávu, že samozvance chytili, a zároveň rozkaz zastavit se. Konečně jsem mohl jet domů. Byl jsem nadšený; ale radost mi zastiňoval zvláštní pocit.

Alexandr Sergejevič Puškin: Kapitánská dcerka

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #55219.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/kapitanska-dcerka-puskin/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/kapitanska-dcerka-puskin/.